

دانشگاه امام صادق (ع)
دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی و علوم سیاسی گرایش روابط بین الملل

راهبرد جمهوری اسلامی ایران در سازمان‌های منطقه‌ای با تأکید بر سازمان همکاری شانگهای

نگارش

سجاد همتی بروجنی

استاد راهنما

محمدحسن خانی

استاد مشاور

مهدی جاودانی مقدم

شهریور ۱۴۰۳

اصالت و مالکیت پایان نامه

اینجانب دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی و علوم سیاسی - روابط بین الملل پدیدآور پایان نامه با عنوان راهبرد جمهوری اسلامی ایران در سازمان های منطقه ای با تأکید بر سازمان همکاری شانگهای با راهنمایی دکتر محمدحسن خانی گواهی و تعهد می کنم که بر پایه قوانین و مقررات، از جمله «دستوالعمل نحوه بررسی تخلفات پژوهشی» و همچنین «مصادیق تخلفات پژوهشی» مصوب وزارت علوم تحقیقات و فناوری (۲۵ اسفند ۱۳۹۳):

- این پایان نامه / رساله دستاورد پژوهش اینجانب و محتوای آن از درستی و اصالت برخوردار است؛
- حقوق معنوی همه کسانی را که به دست آمدن نتایج این پایان نامه / رساله تأثیر گذار بوده اند، رعایت کرده ام و هنگام کاربرد دستاورد پژوهش های دیگران در آن با دست و درستی به آنها استناد کرده ام؛
- این پایان نامه / رساله و محتوای آن را تاکنون اینجانب با کس دیگری برای دریافت هیچ گونه مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نکرده ام؛
- همه حقوق مادی این پایان نامه / رساله از آن دانشگاه امام صادق (علیه السلام) است و آثار برگرفته از آن با وابستگی سازمانی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) منتشر خواهد شد؛
- در همه آثار برگرفته از این پایان نامه / رساله نام استاد(ان) راهنما و اگر استاد راهنمای نخست تشخیص دهد، نام استاد(ان) مشاور و نشانی رایانامه سازمانی آنان را می آورم؛
- در همه گام های انجام این پایان نامه / رساله هرگاه به اطلاعات شخصی افراد یا اطلاعات سازمان ها دسترسی داشته یا آنها را به کار برده ام، رازداری و اخلاق پژوهش را رعایت کرده ام.

تاریخ: ۱۴۰۳/۸/۱ سجاد همتی بروجنی

حقوق دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، ۱۴۰۲

این گزارش و همه حقوق مادی آن و محصولات آن (مقاله ها، کتاب ها، پروانه های رایانه ای، نرم افزارها، تجهیزات ساخته شده و مانند آن ها) بر پایه «قانون حمایت حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان» مصوب سال ۱۳۸۴ و اصلاحیه های بعدی آن و همچنین آیین نامه های اجرایی این قانون از آن دانشگاه امام صادق (علیه السلام) است و هرگونه استفاده از همه یا پاره ای از آن شامل نقل قول، تکثیر، انتشار، کاربرد نتایج، تکمیل و مانند آن ها به صورت چاپی، الکترونیکی یا وسایل دیگر تنها با اجازه نوشتاری دانشگاه امام صادق (ع) شدن است. نقل قول محدود در انتشارات علمی مانند کتاب ها و مقاله یا پایان نامه ها و رساله های دیگر با نوشتن اطلاعات کامل کتابشناختی نیازی به مجوز دانشگاه امام صادق (علیه السلام) ندارد.

دانشگاه امام صادق

باسمه تعالی

تعهدنامه منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداوند است و همواره ناظر به اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ اسلامی و انسانی **اینجانب سجاد همتی بروجنی** دانشجوی **دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی** دانشگاه امام صادق علیه السلام متعهد می گردم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مدنظر قرار داده و از آن تخطی نکنم:

- ۱- اصل حقیقت جوئی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت،
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق،
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش،
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش،
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار،
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان هاو کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق،
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت های **دینی و اجتماعی** در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد **علمی** و خودداری از هرگونه حرمت شکنی،
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد،
- ۹- اصل برائت: التزام به برائت جوئی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می آلاینند.

نام و نام خانوادگی: سجاد همتی بروجنی تاریخ و امضاء: ۱۴۰۳/۷/۱۲

باسمه تعالی

تعهدنامه‌ی اصالت پارسا

اینجانب سجاد همتی بروجنی دانش آموخته مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد در رشته معارف اسلامی و علوم سیاسی که در تاریخ ۱۴۰۳/۸/۱ از پایان نامه خود تحت عنوان راهبرد جمهوری اسلامی ایران در سازمان‌های منطقه‌ای با تاکید بر سازمان همکاری شانگهای با کسب نمره / درجه ۱۹/۵۰ دفاع نموده ام، متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه / رساله حاصل پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از مقاله، کتاب، پایان نامه و غیره) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان نامه / رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- اگر این پارسا از دانشگاه امام صادق علیه السلام مورد حمایت قرار گرفته باشد، از هیچ منبع دیگری اعتبار مالی دریافت نکرده است.

۴- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده از هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع، تولید نرم افزار، و از این دست موارد از این پایان نامه / رساله را به صورت کامل و یا فصل ها و یا بخش هایی از آن داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام مجوزهای مربوط را اخذ نمایم.

۵- در مقاله های استخراجی از پایان نامه/ رساله نگارش یافته اینجانب، وابستگی و ایمیل دانشگاه امام صادق علیه السلام در آن ذکر شده و یا می شود.

۶- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و دانشگاه مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات ابلاغی «دستورالعمل نحوه بررسی تخلفات پژوهشی» و مصادیق تخلفات پژوهشی به شماره ۲۴۵۶۰۲/و مورخ ۱۳۹۳/۱۲/۲۵ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و همچنین اجرای «آیین نامه ثبت

و اشاعه پیشنهادها، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآورندگان در آنها» به شماره ۱۹۵۹۲۹/و مورخ ۱۳۹۵/۹/۶ ابلاغی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و «قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی» مصوب مجلس شورای اسلامی به تاریخ ۱۳۹۶/۰۶/۱۴ شماره ۱۰۱/۴۹۱۸۵ و ابلاغیه رئیس جمهور در نامه شماره ۷۳۹۰۲ مورخ ۱۳۹۶/۰۶/۱۹ به وزارت علوم و بهداشت، و دستورالعمل سلامت و اخلاق پژوهش دانشگاه امام صادق علیه‌السلام مصوب جلسه ۳۵۷ شورای دانشگاه امام صادق علیه‌السلام مورخ ۱۳۹۶/۹/۵ رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعائی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: سجاد همتی بروجنی

تاریخ و امضاء: ۱۴۰۳/۷/۱۲

برگ تأیید هیئت داوران / صورت جلسه دفاع (به زبان فارسی)

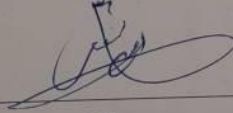
باسمه تعالی

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه سجاد همتی بروچی شماره دانشجویی ۹۵۳۱۴۲۵

با من: واهید جمهوری اسلامی ایران در سازمان منطقه ای با تأکید بر سازمان همکاری شانگهای
را از نظر شکل و محتوایی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کند.

الف) پایان نامه دانشجوی محترم با نمره به عدد: ۱۸/۵ (از ۱۹) به حروف: هجده و پنج به تصویب رسید.

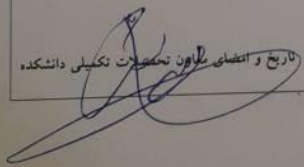
اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضا
(۱) استاد راهنما:	آقای دکتر محمد حسن خانی	دانشیار	
(۲) استاد مشاور:	آقای دکتر مهدی جاودانی مقدم	استادیار	
(۳) استاد داور:	آقای دکتر مهدی صادقی شاهدانی	استاد	
(۴) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:	آقای دکتر امید شفیعی قهقرخی	استادیار	

ب) نمره اخذ شده از مقاله مستخرج از پایان نامه (بر اساس مستندات) به عدد: ۵ (از ۱۰۵ نمره) به حروف: پنج

ج) نمره روند نگارش پایان نامه (گزارش های سه ماهه) به عدد: ۱ (از ۱ نمره) به حروف: یک

نمره نهایی دانشجوی محترم به عدد: ۱۹ (از ۲۰) به حروف: هیجده و یک

تاریخ و امضای معاون تحصیلات تکمیلی دانشکده

سپاس و قدردانی
سپاس بی کران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید...
و آنانی که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم...
موهایشان سپید شد تا ما روسفید شویم...
و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند...
به رسم ادب و احترام از کلیه ی اساتید بزرگواری که این حقیر را در نگارش این
پایان نامه یاری نمودند کمال تقدیر و تشکر و سپاس را دارم و همچنین از همه
معلمین و اساتیدی که یار و پشتیبان من در مراحل مختلف بودند و پدر و مادرم
به خاطر محبت های بی متنی که داشتند.

چکیده

هدف پژوهش حاضر رسیدن به راهبردهای علمی و عملیاتی در مقام تجویز و توصیف در ارتباط ایران با سازمان‌های منطقه‌ای علی‌الخصوص سازمان همکاری شانگهای است. اطلاعات پژوهش به شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای و مصاحبه با نخبگان گردآوری شده است و با شیوه SWOT داده‌های به‌دست‌آمده تحلیل و راهبردها استخراج و ارائه شدند. برای این کار سه حوزه اقتصادی و تجاری، سیاسی و امنیتی و فرهنگی و تمدنی از هم تفکیک شدند و در سه فصل ظرفیت‌ها و تهدیدات بیرونی و نقاط قوت و ضعف داخلی در رابطه ایران و سازمان جمع‌آوری شدند و پایان هر فصل راهبردهای متناسب با همان حوزه پیشنهاد شده است. در نهایت در فصل آخر باتوجه به ماتریس سوات در هر سه حوزه مذکور راهبردها جمع‌آوری و پیشنهاد شدند. در این کار سعی شد تا مسائل و اطلاعات اصلی مورد بحث قرار گیرد و به جهت طولانی نشدن پژوهش بحث‌های تفصیلی‌تر در هر حوزه به پژوهش‌های آتی واگذار می‌گردد. باتوجه به مطالب و اطلاعات فصول گذشته راهبرد ST یا راهبرد رقابتی برای ارتباط ایران با سازمان همکاری شانگهای باتوجه به تهدیدات برون‌ی متوجه ایران و توانمندی‌ها و قوت‌های داخلی ایران پیشنهاد و راهبردها باتوجه به این استراتژی تدوین شدند. از جمله آن‌ها توجه به توان نخبگان داخل و بازی سیاسی هوشمندانه برای بهره‌بردن از ظرفیت‌های منطقه و بین‌المللی و عدم اعتماد کامل به آن‌ها است.

کلیدواژه‌ها: سازمان همکاری شانگهای، سازمان منطقه‌ای، راهبرد، اقتصاد، سیاست، امنیت، تمدن، غرب، آمریکا، آسیا، جمهوری اسلامی ایران.

فهرست نوشتار

۲۱.....	۱. فصل یک: کلیات و چارچوب نظری.....
۲۱.....	۱-۱. بیان مسئله
۲۴.....	۱-۲. اهمیت و ضرورت
۲۵.....	۱-۳. سؤالات اصلی و فرعی:
۲۵.....	۱-۳-۱. سوال اصلی
۲۵.....	۱-۳-۲. سؤالات فرعی
۲۵.....	۱-۴. اهداف.....
۲۶.....	۱-۵. پیشینه و سابقه پژوهش
۳۴.....	۱-۶. نوآوری پژوهش
۳۵.....	۱-۷. روش انجام پژوهش
۳۵.....	۱-۷-۱. روش تحقیق (گردآوری داده)
۳۵.....	۱-۷-۲. روش تحلیل
۳۵.....	۱-۷-۲-۱. مدل SWOT.....
۳۷.....	۱-۸. ساختار و سازماندهی پژوهش
۳۸.....	۱-۹. محدودیت‌های تحقیق.....
۳۹.....	۱-۱۰. چهارچوب نظری و مفاهیم
۳۹.....	۱-۱۰-۱. راهبرد.....
۴۱.....	۱-۱۰-۲. منطقه گرایی / همگرایی منطقه‌ای / سازمان منطقه‌ای
۴۸.....	۱-۱۰-۲-۱. دلایل و فواید
۵۲.....	۱-۱۰-۳. سازمان همکاری شانگهای
۵۴.....	۱-۱۰-۳-۱. اهداف و اصول سازمان شانگهای

- ۵۶..... ۱-۱۰-۳-۲. زمینه های همکاری سازمان شانگهای
- ۵۷..... ۱-۱۰-۳-۳. اعضای سازمان شانگهای
- ۵۹..... ۱-۱۰-۳-۴. ساختار سازمان همکاری شانگهای
- ۵۹..... ۱-۱۰-۳-۴-۱. شورا سران کشورهای عضو
- ۵۹..... ۱-۱۰-۳-۴-۲. شورا نخست وزیران
- ۶۰..... ۱-۱۰-۳-۴-۳. شورا وزیران خارجه
- ۶۱..... ۱-۱۰-۳-۴-۴. کنفرانس رؤسای آژانس
- ۶۲..... ۱-۱۰-۳-۴-۵. شورا هماهنگ کنندگان ملی
- ۶۲..... ۱-۱۰-۳-۴-۶. دبیرخانه
- ۶۳..... ۱-۱۰-۳-۴-۷. مرکز ضد تروریستی منطقه ای (RATS)
- ۶۳..... ۱-۱۰-۳-۴-۸. بخش نهادهای مختلط دولتی و غیردولتی

۲. فصل دو: فرصت ها و چالش های حوزه اقتصادی و تجاری (راهبردهای حوزه

اقتصادی تجاری)..... ۶۵

- ۶۵..... ۲-۱. فرصت های اقتصادی (OPPORTUNITIES)
- ۶۵..... ۲-۱-۱. همکاری های حوزه انرژی
- ۷۱..... ۲-۱-۲. منابع آب و مقابله با بحران کم آبی
- ۷۲..... ۲-۱-۳. تأمین مالی و سرمایه گذاری
- ۷۸..... ۲-۱-۴. تعرفه ترجیحی بین اعضای سازمان
- ۸۳..... ۲-۱-۵. تبادلات با ارزهای محلی و مشترک
- ۸۴..... ۲-۱-۶. شورا بازرگانی سازمان
- ۸۵..... ۲-۱-۷. همکاری های حوزه کشاورزی
- ۸۶..... ۲-۲. نقاط قوت اقتصادی (STRENGTH)
- ۸۶..... ۲-۲-۱. ذخایر و تولیدات نفت و گاز
- ۸۷..... ۲-۲-۲. قابلیت های لجستیکی و کریدوری ایران
- ۸۸..... ۲-۲-۲-۱. ابتکار یک کمربند یک راه

- ۲-۲-۳. سرمایه گذاری و سرریز سرمایه‌های ایران ۹۲
- ۲-۳. تهدیدات اقتصادی (THREATS) ۹۲
- ۲-۳-۱. تفاوت در سطح اقتصادی کشورهای عضو ۹۲
- ۲-۳-۲. چالش تشکیل باشگاه انرژی سازمان ۹۳
- ۲-۳-۳. چالش زیست محیطی سازمان ۹۴
- ۲-۳-۴. عدم وابستگی متقابل اقتصادی میان اعضا ۹۷
- ۳-۲-۵. تفاوت اعضا در اهداف و اولویت‌ها ۹۸
- ۲-۳-۶. کمبود و ضعف زیرساخت‌های اقتصادی ۹۸
- ۲-۳-۷. فقر و فساد در کشورهای عضو ۱۰۰
- ۲-۳-۸. تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی ۱۰۱
- ۲-۴. نقاط ضعف اقتصادی (WEAKNES) ۱۰۲
- ۲-۴-۱. مشکلات جذب سرمایه خارجی ۱۰۲
- ۲-۴-۲. چالش‌های توسعه تجارت با سازمان ۱۰۳
- ۲-۴-۳. محدود بودن گستره کالاهای صادراتی ایران ۱۰۳
- ۲-۵. راهبردهای اقتصادی تجاری جمهوری اسلامی ایران ۱۰۴

۳. فصل سه: فرصت‌ها و چالش‌های حوزه سیاسی و امنیتی (راهبردهای حوزه

- سیاسی امنیتی) ۱۰۷
- ۳-۱. فرصت‌های سیاسی امنیتی (OPPORTUNITIES) ۱۰۷
- ۳-۱-۱. بازدارندگی در برابر دشمنان مشترک ۱۰۷
- ۳-۱-۲. گرایش ضدژمونی و ضدآمریکایی ۱۰۸
- ۳-۱-۳. تقویت زیرساخت‌های امنیت غذایی ۱۱۱
- ۳-۱-۴. توسعه دیپلماسی دفاعی متوازن بین اعضا ۱۱۱
- ۳-۱-۵. حمایت از گروه‌های اسلامی و تقابل با گروه‌های رادیکال ۱۱۲
- ۳-۱-۶. ساختار منطقه‌ای ضدتروریسم (RATS) ۱۱۳
- ۳-۱-۷. قدرت و جایگاه اعضای سازمان در جهان ۱۱۶

- ۳-۲. نقاط قوت سیاسی و امنیتی (STRENGTH) ۱۱۷
- ۳-۲-۱. ثبات سازی و مقابله با ناامنی ۱۱۷
- ۳-۲-۲. تبادلات تسلیحات میان ایران و سایر اعضا ۱۱۸
- ۳-۲-۳. کنترل تنش و بحران در افغانستان ۱۱۹
- ۳-۲-۴. پل ارتباطی امن بین شرق غرب و شمال جنوب ۱۲۰
- ۳-۳. تهدیدات سیاسی و امنیتی (THREATS) ۱۲۱
- ۳-۳-۱. گروه های تروریستی ۱۲۱
- ۳-۳-۲. اختلاف در تفسیرها بین ایران و اعضای سازمان ۱۲۳
- ۳-۳-۳. تنش و رقابت میان اعضای سازمان ۱۲۵
- ۳-۳-۴. درگیر شدن ایران در مسائل امنیتی مرتبط با سازمان ۱۲۷
- ۳-۳-۵. قدرت نامتوازن اعضای سازمان ۱۲۷
- ۳-۳-۶. موقعیت خاص ترکمنستان و افغانستان ۱۲۸
- ۳-۳-۷. وضعیت نامشخص رژیم حقوقی دریای خزر ۱۲۹
- ۳-۳-۸. دخالت های قدرت های خارج سازمان (چالش های فرامنطقه ای) ۱۳۱
- ۳-۳-۹. مشکلات مرزی میان اعضای سازمان ۱۳۲
- ۳-۳-۱۰. تفاوت های سیاسی کشورهای عضو ۱۳۳
- ۴-۳. نقاط ضعف سیاسی و امنیتی (WEAKENS) ۱۳۳
- ۴-۳-۱. سیاست مقابله مستقیم ۱۳۳
- ۴-۳-۲. تحریم ها و منزوی شدن ایران ۱۳۴
- ۴-۳-۳. تغییر سیاست ها با تغییر دولت ها در ایران ۱۳۵
- ۴-۳-۵. راهبردهای سیاسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۵

۴. فصل چهارم: فرصت ها و چالش های حوزه فرهنگی و تمدنی (راهبردهای حوزه

- فرهنگی تمدنی) ۱۳۸
- ۴-۱. فرصت های فرهنگی و تمدنی (OPPORTUNITIES) ۱۳۸
- ۴-۱-۱. نزدیکی قومیتی و زبانی میان برخی از اعضا ۱۳۸

۴-۱-۲. مبادلات فرهنگی.....	۱۴۱
۴-۱-۳. گردشگری و صنعت توریسم.....	۱۴۳
۴-۱-۴. مبادلات علمی و دانشگاهی.....	۱۴۴
۴-۱-۵. سازوکارهای فرهنگی سازمان همکاری شانگهای.....	۱۴۶
۴-۲. نقاط قوت فرهنگی تمدنی (STRENGTH).....	۱۴۷
۴-۲-۱. رابطه تاریخی و فرهنگی میان بسیاری از کشورهای عضو.....	۱۴۷
۴-۲-۲. پرچمداری اسلام میانه‌رو در جهان.....	۱۴۹
۴-۲-۳. عدم سلطه‌گری و بهره‌کشی.....	۱۵۰
۴-۳. تهدیدات فرهنگی و تمدنی (THREATS).....	۱۵۰
۴-۳-۱. ضعف هویت مشترک.....	۱۵۰
۴-۳-۳. تعصبات قومی و تشدید آن توسط سایر کشورها.....	۱۵۲
۴-۳-۴. مشکلات قومی و مذهبی در کشورهای عضو.....	۱۵۳
۴-۴. نقاط ضعف فرهنگی تمدنی (WEAKNES).....	۱۵۵
۴-۴-۱. عدم وجود طرح و برنامه منسجم و واقع‌بینانه.....	۱۵۵
۴-۵. راهبردهای فرهنگی تمدنی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۵۵
۵. فصل پنج: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۱۵۹
۱-۵. استراتژی‌های SO.....	۱۶۰
۲-۵. استراتژی‌های WO.....	۱۶۲
۳-۵. استراتژی‌های ST.....	۱۶۳
۴-۵. استراتژی‌های WT.....	۱۶۸
۴-۶. راهبرد مطلوب مدل سوات.....	۱۶۹
۶. فهرست منابع.....	۱۷۳
- منابع فارسی.....	۱۷۳
منابع انگلیسی.....	۱۸۸

برگ تأیید هیئت داوران / صورت جلسه دفاع (به زبان انگلیسی) ERROR!

BOOKMARK NOT DEFINED.

فهرست جدول‌ها

۲۹	جدول ۱-۱. مدل سوات
۳۰	جدول ۱-۲. ماتریس سوات
۷۰	جدول ۲-۱. سهم اعضا از سرمایه‌گذاری خارجی
۷۷	جدول ۲-۲. اثرات کاهش تعرفه بر تولید و رفاه
۸۵	جدول ۲-۳. ماتریس سوات ایران در ابتکار کمر بند راه
۹۹	جدول ۲-۴. مدل سوات حوزه اقتصادی تجاری
۱۳۰	جدول ۳-۱. مدل سوات حوزه سیاسی امنیتی
۱۵۰	جدول ۴-۱. مدل سوات حوزه فرهنگی تمدنی

فهرست تصاویرها

- تصویر ۱-۱. مشخصات سازمان همکاری شانگهای ۵۵
- تصویر ۱-۲. ساختار سازمان همکاری شانگهای ۵۸
- تصویر ۲-۱. موقعیت جغرافیایی کریدور شمال جنوب ۸۲
- تصویر ۵-۱. مدل تهاجمی (SO) ۱۵۰
- تصویر ۵-۲. مدل محافظه کارانه (WO) ۱۵۱
- تصویر ۵-۳. مدل رقابتی (ST) ۱۵۲
- تصویر ۵-۴. مدل تدافعی (WT) ۱۵۴

فهرست پیوست‌ها

۱۸۰

پیوست الف: اصالت و مالکیت پایان‌نامه

۱. فصل یک: کلیات و چارچوب نظری

۱-۱. بیان مسئله

بهره‌برداری حداکثری از فرصت‌ها به‌ویژه در شرایط حاضر که به تعبیر مقام معظم رهبری پیچ تاریخی است و پیچیدگی اوضاع و شرایط و تهدیدات مختلف علیه کشور که روزبه‌روز هم بیش‌تر و متنوع‌تر می‌شوند، لزوم توجه دوچندان به برنامه‌ریزی و تحلیل موقعیت‌ها را نسبت به گذشته می‌رساند. این فرصت‌سنجی درباره بهره‌گیری از فرصت‌ها در سیاست خارجی ایران هم مصداق پیدا می‌کند. در سیاست خارجی ظرفیت‌هایی وجود دارد که نیاز به شناخت و ارائه راهکار برای استفاده از آن‌ها در راستای اهداف و منافع ملی کشور می‌باشد؛ چون شدت تحولات و رقبای جدی که کشور با آنان مواجه است نیازمند عزم جدی است که با عدم استفاده از فرصت‌ها در روابط بین‌الملل کشور در رسیدن به اهدافش سال‌ها عقب می‌ماند. سیاست خارجی ایران در شرایط فعلی که دشمنی‌ها با این کشور شدت گرفته است نیاز به بررسی علمی و کارشناسانه در همه ابعاد آن دارد و بررسی‌ها درباره عضویت و فعالیت در سازمان‌های منطقه‌ای یک بخش از سیاست خارجی ایران است.

ایران با بازیگری فعال و هوشمندانه در سیاست خارجی خود می‌تواند بسیاری از تهدیدات را خنثی نماید و حتی فرصت‌آفرین هم باشد. با توجه به گستردگی موضوعات و مسائل در سیاست خارجی ایران نقطه تمرکز در این پژوهش بر سازمان‌های منطقه‌ای گذاشته شد که این‌گونه ترتیبات و نهادها در فضای منطقه‌ای ایران شکل گرفتند که با همکاری چند کشور در آن‌ها فعالیت می‌کنند. تبعات سیاست‌های ایران در هر کدام از این سازمان‌ها رابطه آن با چندین کشور عضو را در بر می‌گیرد؛ بنابراین نسبت به روابط دوجانبه حائز اهمیت‌تر است؛ لذا پژوهش

کاربردی در این حوزه برای تبیین فرصت‌های سازمان‌های همکاری منطقه‌ای علی‌الخصوص سازمان همکاری شانگهای حائز اهمیت است که ما در این پژوهش قصد پرداختن به آن و نگارش راهبردهای حداکثرسازی نفع جمهوری اسلامی ایران را داریم. در دولت سیزدهم نگاه به شرق ارجح بود و در دولت فعلی که دولت چهاردهم جمهوری اسلامی ایران است نیز به نظر نمی‌رسد که قصد کنار گذاشتن دستاوردها و نتایج رویکرد شرق‌گرایی دولت قبل وجود داشته باشد، بلکه با فراهم آوردن لوازم کارشناسی و نظری این رویکرد و شناخت صحیح ظرفیت‌های سازمان‌های منطقه می‌تواند به نگاه مثبت به شرق در دولت چهاردهم هم بینجامد.

در جهان تک‌قطبی موجود کشورها برخی در یک سو با قدرت و ثروت فراوان خود ایستادند که به کشورهای شمال معروف‌اند و در سویی دیگر کشورهای درحال توسعه و ضعیف‌تر هستند که به کشورهای جنوب خطاب می‌شوند. قدرت و امکانات کشورهای جنوب طوری است که سایر کشورها به تنهایی نمی‌توانند در مقابل زورگویی و زیاده‌خواهی‌های آن‌ها ایستادگی کنند؛ اما اگر میان آن‌ها اتحاد شکل بگیرد وضع فرق می‌کند. کشورهای جنوب نیاز به همکاری‌های منطقه‌ای دارند تا با اتحاد سیاسی و اقتصادی میان خود ساختار جهان را به گونه‌ای تغییر دهند که سرانجام نظامی شکل بگیرد که کشورهای جنوب را از حاشیه‌نشینی نجات دهد. در میان گرایش‌های موجود در منطقه‌گرایی علل گوناگونی نهفته است. موفق‌ترین نمونه از همگرایی را در قاره اروپا (شکل‌گیری اتحادی اروپا) می‌توان دید، اما در میان کشورهای جهان سوم روند منطقه‌گرایی بیش‌تر زاییده نگرانی‌ها و دلواپسی‌هایی بوده که از نظام ناعادلانه جهان نشأت گرفته است. به اعتقاد برخی پژوهشگران منطقه‌گرایی در میان کشورهای درحال توسعه در عصر جهانی‌شدن می‌تواند راهکاری جهت جلوگیری از حاشیه‌ای شدن باشد. (کمائی زاده و شفیعی، ۱۳۸۹: ۲۰).

سازمان همکاری شانگهای یکی از سازمان‌های منطقه‌ای است که لازم است ظرفیت‌ها و راهبردها در قبالش بازشناسی شود تا بهره‌برداری مناسب از آن صورت گیرد و گام رو به جلویی در گام دوم انقلاب و چهل سال دوم عمر نظام جمهوری اسلامی ایران باشد. سازمان

همکاری شانگهای از جمله سازمان‌های منطقه‌ای است که به تازگی ایران به عضویت دائم آن درآمده است و ظرفیت‌های بالقوه مناسبی در حوزه‌های مختلف امنیتی، اقتصادی و ... دارد که باتوجه به نگاه نظام‌سازی و تمدن‌سازی جمهوری اسلامی ایران می‌توان ظرفیت تمدنی و فرهنگی آن را هم فعال کرد و در کنار سایر ظرفیت‌های آن بهره‌برداری حداکثری نمود.

مطالعه اصلی در اینجا میان سازمان‌های منطقه‌ای بر روی سازمان شانگهای است که هم ظرفیت و توان بالا و موضوعات مورد توافق گسترده‌ای نسبت به خیلی از سازمان‌ها و پیمان‌های منطقه‌ای دارد و هم بیشتر کشورهای مهم منطقه در آن عضو هستند و هم رویکرد ضد غربی و هم‌راستا با جمهوری اسلامی ایران دارد و هم اینکه بسیاری کارشناسان آینده روشنی برای آن متصورند، هم چنین منطقه جغرافیایی که این سازمان در آن قرار گرفته معروف به هارتلند زمین است و از لحاظ ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ویژگی‌های مختص به خود دارد که آن را از سایر مناطق متمایز می‌کند. از لحاظ فرهنگی و تاریخی نیز ایران با کشورهای عضو این سازمان اشتراکات بسیاری دارد که باعث نزدیکی و فهم مشترک میان ایران با کشورهای عضو دائم و ناظر سازمان همکاری شانگهای می‌شود. در مجموع با همه این تفاسیر با سازمانی روبه‌رشد و پویا و قدرتمند و استراتژیک مواجهیم و لازم است جمهوری اسلامی با عنایت به سیاست‌های کلی نظام و قانون اساسی و فرامین شرع اسلامی راهبرد و موضع خود را در قبال آنها مشخص نماید.

لذا راهبردنگاری و نگاه کلان و سیستمی برای اینکه مشخص شود جمهوری اسلامی ایران باید در قبال سازمان‌های منطقه‌ای چه راهبردهایی را اتخاذ کند؛ مورد مطالعه این پژوهش است. برای این امر فرصت‌ها و چالش‌هایی که سازمان همکاری شانگهای برای کشور ایران دارد مطالعه و احصا می‌شود و باتوجه به نقاط ضعف و قوتی که ایران در داخل کشور دارد با نگاه به حال و آینده اقدام به تدوین راهبردهایی برای عملکرد مناسب در مواجهه با این سازمان می‌گردد. با این کار هم فرصت‌ها و تهدیدات این سازمان روشن می‌شود و همچون قوت و ضعف خود را در نگارش راهبرد مدنظر قرار می‌دهیم مدل بومی و به‌روز باتوجه به شرایط پیچیده معادلات

داخلی و خارجی ارائه می‌شود. پس وضع موجود و مطلوبی که از همکاری و عضویت در سازمان شانگهای پیش روی ایران بود مشخص می‌شود. برای انجام این کار و رسیدن به راهبردها سه حوزه اصلی حائز اهمیت و دارای ظرفیت همکاری در سازمان منطقه‌ای تفکیک می‌شود که در هر حوزه شامل اقتصادی و تجاری، امنیت و سیاسی، فرهنگی و تمدنی راهبردها جداگانه بررسی می‌گردند تا در نهایت مشخص شود ایران باید چه راهبردهایی را برای همکاری با سازمان‌های منطقه‌ای و در رأس آن‌ها سازمان همکاری شانگهای داشته باشد تا منافع خود را به شکل حداکثری تأمین نماید.

۲-۱. اهمیت و ضرورت

حدود دو سال از عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای می‌گذرد و همچنین دولت سیزدهم رویکرد نگاه به شرق را در برنامه‌ها و عملکرد خود مورد توجه قرار داده بود و طبق پیش‌بینی‌ها و نظراتی که از گوشه‌وکنار از مسئولین دولت فعلی به گوش می‌رسد، دولت چهاردهم هم ادامه همکاری با شرق را هم‌زمان با همکاری با غرب در سیاست‌های خود مدنظر قرار خواهد داد، به همین دلیل لازم است تا پژوهش و ارائه راهکار و راهبرد برای تعامل با سازمان‌های منطقه‌ای و جنوب شرق آسیا انجام شود. این امر در شرایطی اهمیتش دو چندان می‌شود که جمهوری اسلامی ایران تحت شدیدترین تحریم‌های غرب و امریکا قرار دارد و تقویت تعامل و راهبرد (استراتژی) صحیح با سازمان‌های منطقه‌ای شرق آسیا به کشور کمک می‌کند تا در ابعاد مختلف سیاسی و امنیتی، اقتصادی و تجاری، فرهنگی و تمدنی و... رشد و پیشرفت داشته باشد و اثرات تحریم‌ها علیه ایران را کم‌اثر کند.

سازمان شانگهای در مسیر تحولات خود ترکیبی از اهداف سیاسی، امنیتی و اقتصادی را توأمان دنبال می‌کند. تغییر و تحولاتی که در سنوات اخیر در فضای ژئوپلیتیک اوراسیا و مناطق پیرامونی آن رخ داده است بر اهمیت برنامه‌ها و اهداف سازمان و لزوم توجه به پیمان‌ها و ائتلاف‌های منطقه‌ای می‌افزاید. اینکه سازمان اهداف و برنامه‌هایی چندبُعدی و چندجانبه را دنبال می‌کند و در طول زمان هم به وظایف و برنامه‌ها و اعضای خود افزوده است اهمیت دیگر

این سازمان را می‌رساند.

کشورهای سلطه‌جو سعی دارند تا ایران را منزوی کنند؛ ولی ایران با عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای می‌تواند از انزوای دوری کند و به‌ویژه در سازمان همکاری شانگهای که رویکرد ضد استعماری و استکباری دارد در ضدیت با غرب در کنار دیگر کشورهای هم‌جهت قرار گیرد.

۳-۱. سؤالات اصلی و فرعی:

۱-۳-۱. سوال اصلی

- راهبردهای جمهوری اسلامی ایران در خصوص سازمان‌های منطقه‌ای با تأکید بر سازمان همکاری شانگهای کدام است؟

۲-۳-۱. سؤالات فرعی

- در حوزه تجارت و اقتصاد در سازمان همکاری شانگهای راهبردهای ایران کدام‌اند؟
- در حوزه سیاست و امنیت در سازمان همکاری شانگهای راهبردهای ایران کدام است؟
- در حوزه فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی در سازمان همکاری شانگهای، ایران چه راهبردهایی را برگزیند؟

۴-۱. اهداف

پژوهش حاضر درصدد است تا راهبردهای عملیاتی و اجرایی را جهت بهره‌برداری حداکثری از سازمان‌های منطقه‌ای ارائه دهد تا در حوزه‌های مختلف به بهبود اوضاع کشور کمک کند. با توصیف وضعیت موجود ایران و سازمان همکاری شانگهای و ارائه راهبرد مسئولان و تصمیم‌گیران کشور می‌توانند به شیوه‌ای واقع‌بینانه و هدفمند به بازیگری فعال در سازمان پردازند و از این طریق حداکثر منافع ملی را تأمین نمایند. پژوهش از نوع تحقیقات کاربردی است که از نتایج آن می‌توان در عمل بهره برد که خود تحقیق از نتایج بسیاری تحقیقات بنیادی و توسعه‌ای و نظری استفاده کرده است که برای توسعه دانش به کار رفتند و

در اینجا با در هم آمیختن و تحلیل این نتایج به دست آمده سعی در ارائه راهبردهایی عملیاتی و کلان برای به کارگیری در عمل دارد. تمرکز پژوهش بر سه حوزه اقتصاد، سیاست و فرهنگ است تا در این حوزه‌ها بهترین راهبردها مشخص شوند. پژوهش حاضر با توجه به اینکه در صدد ارائه راهبرد و الگو است فرضیه آزما نمی‌باشد.

فلذا این پژوهش در یک جمع‌بندی می‌توان اهداف پژوهش را این گونه تقسیم و بیان کرد:

اهداف توسعه‌ای که در راستای توسعه تحقیقات و مطالعات پیشین انجام شده و افزودن به غنای آن‌ها و پوشش خلل‌ها و نقصان‌های آن‌ها صورت گرفت و شامل ارائه راهبردهای به‌روزتر و کشف راهبردها و توصیف آن‌هاست که ایران در ارتباط با سازمان‌های منطقه با آن‌ها درگیر است.

اهداف نظری شامل اهدافی برای تولید دانش می‌شود و در اینجا شامل تحقیقات در حوزه سازمان همکاری شانگهای و کشف و توصیف و تبیین رابطه ایران و سازمان از حیث نظری و مکاتب مختلف علمی است و در ارائه راهبرد به مباحث نظری هم توجه شد.

اهداف کاربردی به ارائه راهبرد و تجویز می‌پردازد که در مقام عمل و اجرا قابل بهره‌برداری است که در راستای کسب منفعت حداکثری از این سازمان لازم به نظر می‌رسد. تمرکز پژوهش نیز در جهت تحقق اهداف کاربردی است.

۵-۱. پیشینه و سابقه پژوهش

سابق بر این پژوهش‌های متعددی توسط صاحب‌نظران رشته‌های مختلف با دیدگاه‌های مخصوص به رشته خودشان انجام شده است و به سازمان همکاری شانگهای از دید تخصص و زاویه دید خودشان پرداخته‌اند، به عنوان مثال از بُعد امنیتی صرف یا اقتصادی صرف به مسئله نگاه کردند که اسامی تعدادی از آن‌ها را برای نمونه برمی‌شماریم:

- پژوهش‌های سیاسی امنیتی:

مقاله جایگاه جمهوری اسلامی ایران در ارتقای ظرفیت‌های امنیتی سازمان همکاری

شانگهای نوشته نوذر، شفیعی.

در این مقاله باتوجه به تهدیدات بین‌المللی و منطقه‌ای بسیاری که جمهوری اسلامی ایران با آن‌ها مواجه است به این پرسش پرداخته است که این به‌عنوان عضو سازمان چه پیامدهای امنیتی را در مقابل خود دارد؟ در این سازمان کشورهای مهمی از شرق حضور دارند و نگاه به شرق نیز به‌عنوان رویکرد مهمی در سیاست خارجی ایران مطرح است. سیاست یک‌جانبه‌گرایی امریکا و همکاری‌های اعضای سازمان شانگهای برای ایران که با مسائل سازمان روبروست، سوق‌دهنده به سمت همکاری بیش‌تر با سازمان است.

سازمان همکاری شانگهای در عمر نسبتاً کوتاه خود از سازمان‌های موفق پس از جنگ سرد محسوب می‌شود. توسعه عمودی (تعیین اهداف و وظایف جدید و متنوع) و توسعه افقی (پذیرش اعضای جدید) موجب پویایی سازمان شده است. انتقال تجربیات امنیتی ایران به سازمان موجب پویایی بیش‌تر خواهد شد. در این مقاله فرصت‌ها و تهدیدات مشترکی که ایران و سازمان از لحاظ امنیتی دارند بررسی شد تا از مزایای یکدیگر برای کاهش تهدید و افزایش فرصت‌ها بهره‌برد.

این پژوهش اثر خوبی در حوزه امنیتی سازمان و ایران است؛ اما باتوجه به تبدیل عضویت ایران از ناظر به دائم و تحولات امنیتی منطقه در طول حدود سیزده سال که از نگارش این اثر می‌گذرد، نیاز به بررسی به‌روز در این بخش احساس می‌شود.

کتاب سازمان همکاری شانگهای؛ چشم‌اندازی به‌سوی جهان چندقطبی اثر انوری و رحمانی موحد.

این کتاب در ۱۶۴ صفحه توسط انتشارات وزارت خارجی منتشر شده است. شرایط خاص ژئوپولیتیک و ژئواکونومیک منطقه باعث شکل‌گیری و بروز رقابت قدرت‌های بسیاری در منطقه و در نتیجه افزایش بی‌ثباتی، بحران‌ها و ناآرامی‌ها در آن شده است. نیاز به برقراری ثبات و امنیت سیاسی و علاقه‌مندی به گسترش همکاری‌های اقتصادی در چارچوب ساختاری

مشترک با هدف زدودن فقر، زمینه‌ساز تشکیل سازمان همکاری شانگهای شد. نگارندگان در کتاب حاضر علاوه بر بررسی سیر تاریخی و روند شکل‌گیری سازمان همکاری شانگهای به جلسات، کارکردها و موضع‌گیری‌های آن می‌پردازد و رابطه ایران با این سازمان را مورد بررسی قرار می‌دهند.

این کتاب بیش‌تر توصیف‌کننده وقایع سازمان شامل تاریخچه و شرح نشست‌ها و... است و در آن جای ارائه راهبرد و هنجار و مسائل ارزشی خالی است. علاوه بر این سال نشر آن سال ۱۳۸۷ است که از آن زمان تاکنون نیاز به بررسی جامع‌تر و به‌روزتر بود.

مقاله سازمان همکاری شانگهای و امنیت آسیای مرکزی نوشته الهه کولایی.

ایران در سال ۱۳۸۴ به عنوان یک عضو ناظر به سازمان شانگهای پیوست. این پیوستن با توجه به اهداف اولیه این سازمان و تحولات آن، بحث‌های جدی را در مورد نحوه همکاری ایران با این نهاد به وجود آورده است. پیمان شانگهای در ابتدا به منظور حل و فصل مسائل امنیتی و مرزی میان چین و روسیه و کشورهای آسیای مرکزی (به جز ازبکستان و ترکمنستان) تأسیس شد و با پیوستن ازبکستان به این مجمع، به سطح سازمان ارتقا یافت. اگرچه در روند تحولات مربوط به این همکاری امنیتی منطقه‌ای، تغییرات قابل توجهی به وقوع پیوسته و مسائل اقتصادی نیز به میان آمده است، اما این سازمان همچنان بر مباحث و چالش‌های امنیتی و نظامی تمرکز دارد. سؤال اصلی این مقاله این است که «سازمان شانگهای چه نقشی در تأمین امنیت آسیای مرکزی ایفا می‌کند؟» در این مقاله، روند تغییرات ایجاد شده در این سازمان مورد بررسی قرار می‌گیرد تا نقش آن در تأمین امنیت آسیای مرکزی به وضوح مشخص شود.

باتوجه به اینکه ایران هم عضو سازمان است و امنیت آسیا مرکزی می‌تواند بر امنیت ایران هم اثرگذار باشد و در صورت موفقیت یا عدم موفقیت در تأمین امنیت این منطقه بر ادامه کار سازمان اثر دارد، این پژوهش توسط یکی از اعضای هیئت علمی دانشگاه تهران به رشته تحریر درآمده است. این مقاله در سال ۱۳۸۵ نگاشته شده است. تمرکز مقاله بر موضوعات امنیتی است و در آن موضوعات دیگر دخیل و تمرکز بیش‌تر بر امنیت ایران و مرزهای شمالی هم‌مرز با

ایران جای‌شان خالی است.

مقاله سازمان همکاری شانگهای قدرتی توازن بخش نوشته فتح اله مرادی.

در این مقاله نگارنده به تحلیل همکاری استراتژیک روسیه و چین در چارچوب سازمان همکاری شانگهای و نتایج آن بر دورنمای امنیتی اروپا پرداخت. دیگر اینکه با استفاده از تئوری موازنه قوا، روابط چین و روسیه در سازمان همکاری شانگهای را به عنوان موازنه نرم بر علیه یک‌جانبه‌گرایی ایالات متحده در عصر پس از جنگ سرد مورد ملاحظه قرار داده است، زیرا موضوع تداوم نظام تک‌قطبی و موازنه‌ی نرم قدرت‌های درجه دوم در مقابل آن یکی از موضوعات مطرح در مباحث آکادمیک کنونی است. روسیه و چین سازمان همکاری شانگهای را به طور کامل باهدف واکنش در مقابل یک‌جانبه‌نگری‌های ایالات متحده در نظام بین‌الملل و به طور خاص در اوراسیا کنترل می‌کنند. اما اقدامات آن‌ها برای ایجاد موازنه‌ی نرم است. اگر سازمان همکاری شانگهای به صورت یک بلوک ضدآمریکایی ظاهر شود، آثار عمیقی بر امنیت اروپا خواهد داشت. از طرفی قدرت‌های مهم اروپایی می‌توانند از داشتن یک متحده قوی در فرصت مناسب استفاده کنند.

این مقاله در سال ۱۳۸۷ نگاشته شد و به موضوع امنیتی مقابله با نظام تک‌قطبی و موازنه پرداخته است. این موضوع برای ایران نیز که در پی موازنه و فاصله گرفتن از نظام تک‌قطبی است مهم تلقی می‌شود. در مقاله به تاثیر و نقش ایران در این امر پرداخته است و موازنه سازمان با آمریکا را فقط در بحث نظامی خلاصه کرده است. البته اینکه به شکل واقع‌بینانه این موضوع را مطرح کرد نکته مثبت آن است.

مقاله راهبرد امنیتی آمریکا و گرایش ایران به شانگهای نوشته رستمی و صالحی کرتویچی.

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و خاتمه جنگ سرد، راهبرد امنیتی ایالات متحده تا سال ۲۰۰۰ به دلیل فقدان یک دشمن مشخص با ابهاماتی جدی روبرو شد. این وضعیت، ایالات متحده را به جست‌وجوی یک هستی‌شناسی جدید در عرصه سیاست بین‌الملل واداشت. پس از

واقعۀ ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، سیاست مبارزه با تروریسم به یکی از ارکان اصلی راهبرد امنیتی این کشور تبدیل شد؛ این رویکرد با تهاجم به افغانستان در سال ۲۰۰۱ و حمله به عراق در سال ۲۰۰۳ به وضوح نمایان شد و به افزایش حضور نظامی ایالات متحده در منطقه، به ویژه در مرزهای ایران، انجامید. در این راستا، دولت ایالات متحده همواره ایران را به عنوان یکی از کشورهای حامی تروریسم شناسایی کرده و به طور مداوم این کشور را به تهدید نظامی متهم می‌کند. در چنین شرایطی، ایران به دنبال عضویت در سازمان همکاری شانگهای برآمده است و سوال اصلی این نوشتار این است که چگونه راهبرد امنیتی ایالات متحده بر گرایش ایران به این سازمان تأثیر گذاشته است؟ در پاسخ به این پرسش، فرضیه این مقاله بر این اساس استوار است که تغییرات در راهبرد امنیتی ایالات متحده در خاورمیانه، عاملی مؤثر در تمایل ایران به عضویت در سازمان همکاری شانگهای به شمار می‌رود؛ فرضیه‌ای که در این تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد. روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی است و نظریه رئالیسم تدافعی به عنوان ابزار نظری برای تبیین فرضیه مورد استفاده قرار می‌گیرد.

پژوهش مزبور در سال ۱۳۹۵ نگاشته شده است و با توجه به اینکه سیاست‌های امریکا باعث تعیین سیاست‌های ایران در سازمان و منطقه است از مقالات مورد استفاده می‌باشد. مقاله حاضر فقط به راهبرد آمریکا در گرایش ایران به شانگهای پرداخته است و تأثیر عوامل دیگر مثل راهبردهای چین و روسیه را نادیده انگاشته است. تمرکز اصلی این اثر هم بر بحث امنیت است.

-پژوهش‌های اقتصادی و تجاری:

مقاله بررسی راهبرد چندجانبه‌گرایی تجارت خارجی در ایران: مطالعه عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و سازمان همکاری شانگهای نوشته احسان رسولی‌نژاد و پریسا صبری. ایران با توجه به شرایط تحریم‌های اقتصادی که از سوی کشورهای غربی اعمال شده، نیازمند اتخاذ رویکردی به‌منظور هم‌افزایی با دیگر اقتصادهای جهانی و بهره‌برداری بهینه از مزایای تولیدات سایر کشورها است. این مقاله به بررسی مقایسه‌ای دقیق‌تری در زمینه راهبرد چندجانبه‌گرایی ایران در حوزه تجارت خارجی می‌پردازد و بر روی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و

سازمان همکاری شانگهای تمرکز دارد. به همین منظور، پژوهش حاضر از روش‌های تحلیلی - توصیفی و تحلیل سلسله‌مراتبی بهره می‌برد.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که توسعه همکاری و تلاش برای پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیا باید برای ایران از اولویت بیشتری نسبت به سازمان همکاری شانگهای برخوردار باشد. در این راستا، توجه به عوامل سیاسی و اقتصادی باید در اولویت خط‌مشی‌گذاران و مدیران کشور قرار گیرد و این عوامل بیش از سایر جنبه‌ها مورد توجه قرار گیرند. مقاله یاد شده در سال ۱۴۰۰ نگارش یافته است. تمرکز بر بررسی اقتصادی و تجاری است و در مقایسه بین سازمان همکاری شانگهای با اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر عامل تجاری و اقتصادی متکی بود و سایر عوامل را نادیده گرفت. برای تصمیم‌گیری بر ارجحیت این دو سازمان مجموعه عوامل لازم است تا مورد نظر قرار گیرند.

Article: Strategic Implications of Scenarios Facing Shanghai Organization on Iranian Energy Geopolitics: Mostafa Salimifa , Fazeleh Khadem.

این مقاله به منظور ارائه توصیه‌هایی برای ایران در مورد نحوه عضویت در سازمان با استفاده از روش برنامه‌ریزی سناریو، به بررسی تأثیر سناریوهای پیش روی ایران و سازمان شانگهای بر ژئوپلیتیک انرژی می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که اگر ایران به عضویت کامل شانگهای درآید. سازمان می‌تواند از پیامدهای مثبت آن بر امنیت انرژی (کسب امنیت تقاضا، رفع تهدید تحریم، سرمایه‌گذاری خارجی و دسترسی به فناوری) بهره‌برد.

این مقاله در سال ۲۰۱۶ نگارش یافت و تمرکز آن بر بحث انرژی در سازمان است. با توجه به اهمیت انرژی در روابط ایران و سازمان و اینکه ایران از تولیدکنندگان برتر گاز و نفت در جهان است، تحقیقات اینچنین مورد نیاز هستند اما بررسی انرژی هسته‌ای با توجه به دارا بودن دو عضو سازمان از حق و تو در شورا امنیت و داشتن فناوری و تولید انرژی هسته‌ای در میان برخی از اعضای سازمان بررسی ایرن امر هم مورد نیاز است. همچنین توسعه اطلاعات حوزه

انرژی از سال نگارش تاکنون و اینکه ایران اکنون به عنوان عضو دائم سازمان حضور دارد، نیاز به پژوهش‌های جدید را می‌طلبد.

مقاله سازمان همکاری شانگهای: تحولات گذشته و چشم‌انداز آینده اثر وحید بزرگی و میرعبدالله حسینی.

این مقاله به تحلیل تحولات تاریخی سازمان همکاری شانگهای پرداخته و قابلیت‌های این نهاد را از زوایای مختلفی نظیر اقتصاد، تجارت، سرمایه‌گذاری، انرژی و قدرت نظامی مورد بررسی قرار می‌دهد. داده‌های آماری مربوط به کشورهای عضو این سازمان نشان می‌دهد که این کشورها در آینده نزدیک می‌توانند به یکی از بزرگ‌ترین مراکز بین‌المللی در زمینه‌های اقتصادی، تجاری، سرمایه‌گذاری خارجی، انرژی و نظامی تبدیل شوند. وجود قلمرو جغرافیایی گسترده، جمعیت زیاد، منابع انرژی سرشار، تسلیحات هسته‌ای، نیروهای مسلح قدرتمند و حق و تو در شورای امنیت، به این سازمان توانمندی‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی قابل ملاحظه‌ای می‌بخشد.

این پژوهش در سال ۱۳۹۰ نگارش یافته است و به ارائه اطلاعات درباره سازمان با تکیه بر مباحث اقتصادی و تجاری آن می‌پردازد ولی ارائه راهبرد و توصیه و ... نداشته است.

رساله بررسی آثار تجاری پیوستن ایران به پیمان شانگهای (با استفاده از مدل جاذبه) نوشته علی نیاکان لاهیجی.

در این پژوهش با هدف شناسایی رویکرد تجاری جدید و با برگزیدن کشورهای عضو سازمان همکاری‌های شانگهای تلاش شد تا با بهره‌گیری از مدل جاذبه، رابطه تجاری ایران با ۹ کشور عضو سازمان همکاری‌های شانگهای مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. در این پژوهش از روش پانل دیتا استفاده کرده و دوره زمانی نیز از سال ۲۰۰۱ الی ۲۰۰۹ میلادی می‌باشد. یافته‌های آزمون این مدل در اکثر موارد وجود علامت‌های موافق تئوری و وجود روابط معنی‌دار بین متغیرهای مستقل وابسته تا حد زیادی بیانگر توانایی توضیح‌دهی مدل جاذبه از روند تجارت

ایران با کشورهای عضو سازمان همکاری‌های شانگهای دارد.

همچنین نتایج بررسی نشان می‌دهد که حجم تجارت ایران با کشورهای مورد بررسی با وجود مکمل‌های تجاری افزایش می‌یابد که این موضوع به منزله سازگاری آن با مدل هکچر - اوهلین از نوع تجارت بین صنعتی است و به بیان دیگر ساختار تجاری بیشتر مکملی است و نه رقابتی. در ادامه این مطالعه با هدف بررسی آثار تجاری مرتبط با همگرایی ناظر بر عضویت ایران در سازمان همکاری‌های شانگهای با تفکیک تجارت دوجانبه ایران با کشورهای مورد بررسی در ۶ گروه بخشی کالایی مورد بررسی واقع شد که نتایج حاصل از آن در بیشتر شش بخش، به جز بخش کشاورزی و صنایع غذایی سطوح معنی‌دار بودن خوبی را نشان می‌دهند.

رساله مذکور به‌خوبی آثار تجاری رابطه ایران و سازمان را بررسی کرد. این کار با روش‌های مختلف امکان‌پذیر بود که روش جاذبه مورد استفاده رساله است. دوره زمانی مورد مطالعه سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۹ است که قدیمی شده است و نیاز به بررسی بیش‌تر دارد. این رساله به شکل فنی و تخصصی کار را انجام داده است و پژوهش‌های بعدی اطلاعات جدید را ارائه دادند؛ ولی با دقت این رساله نتوانستند کار را به سرانجام برسانند.

پایان‌نامه تأثیر کریدور شرق و غرب ریلی ایران بر مبادلات و تعاملات میان اتحادیه اروپا و سازمان شانگهای نوشته حمیدرضا بابایی.

عضویت ایران در پیمان شانگهای به‌عنوان یک نهاد نوظهور و کلیدی در آسیا، می‌تواند افق‌های جدیدی برای سیاست نگاه به شرق ایران فراهم آورد. این عضویت به ایران این امکان را می‌دهد که با تقویت جایگاه خود در این پیمان منطقه‌ای، به عنوان یک پل ارتباطی میان پیمان شانگهای، سازمان اگو و اتحادیه اروپا عمل کند و به نوبه خود به تقویت و پویایی این پیمان کمک نماید. به‌طور کلی، راهبرد سیاست خارجی ایران باید بر اساس قوی‌ترین مزیت‌ها و عوامل استراتژیک کشور شکل بگیرد، چرا که ایران از مزیت‌های ژئواستراتژیک قابل توجهی برخوردار است.

در این تحقیق، به بررسی تأثیر کریدور ریلی شرق به غرب ایران پرداخته شده است. این کریدور نه تنها به تقویت موقعیت بین‌المللی ایران در نظام جهانی کمک می‌کند، بلکه با توجه به موقعیت ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک کشور، می‌تواند درآمد ارزی از بخش ترانزیت را افزایش دهد و سهم راه آهن را در صادرات ارتقا بخشد. همچنین، این کریدور می‌تواند به توسعه صادرات و ترانزیت کمک کند. فرضیه تحقیق به تأثیر این کریدور بر روابط اروپا و سازمان شانگهای اشاره دارد و انتظار می‌رود که این تأثیر منجر به افزایش حجم مبادلات تجاری و اقتصادی گردد.

پژوهش یاد شده نقش ایران را از لحاظ کریدوری شرق غرب در بحث اقتصاد و تجارت بررسی کرده است و البته مباحث سیاسی را هم دخیل کرده است که نکته مثبت آن است و در سال ۱۳۹۰ نگارش شد. این اثر بیشتر بر مبحث صادرات کالا از این کریدور تکیه داشت و انتقال فناوری و انرژی و گردشگری و فرهنگی از مسیر کریدوری را نادیده گرفت.

در مجموع ضعف پژوهش‌های دیگر در قدیمی شدن آنهاست که به تبع آمار و اطلاعاتشان تا به امروز دچار تغییراتی شده است مثل کتاب سازمان همکاری شانگهای، چشم‌اندازی به سوی جهان چندقطبی که از کتب اصلی در این موضوع است در سال ۱۳۸۷ منتشر شده است یا کتاب اتحادیه شانگهای چشم‌اندازها، بیم‌ها و امیدها نوشته کیومرث یزدان‌پناه درو که این کتاب نیز در سال ۱۳۸۹ منتشر شد.

۱-۶. نوآوری پژوهش

پژوهش حاضر هم درصدد پوشش ضعف‌ها و آمار منسوخ پژوهش‌های گذشته است و سعی دارد جامع همه پژوهش‌های گذشته باشد که با دیدگاهی میان‌رشته‌ای به موضوع نگاه کند و هم در بعد فرهنگی و تمدنی جز اولین پژوهش‌هاست و سابق‌براین درباره حوزه فرهنگی سازمان شانگهای پژوهشی صورت نگرفته است. مورد بعدی اینکه پژوهش درصدد راهبرد نگاری و ارائه راهبرد مطلوب و مناسب برای شرایط حاضر جمهوری اسلامی ایران است که قبلاً پژوهشی به راهبردنگاری در این حوزه نپرداخته بود.

۱-۷. روش انجام پژوهش

۱-۷-۱. روش تحقیق (گردآوری داده)

روش گردآوری داده در این پژوهش، روش اسنادی و کتابخانه‌ای در کنار مصاحبه با نخبگان این حوزه می‌باشد. برای این کار از منابع کتابخانه‌ای شامل مقالات، کتب، پایان‌نامه‌ها، منابع اینترنتی و خبری و رسانه‌ها و اسناد و الحاقیه‌های پیوستن ایران به سازمان همکاری شانگهای استفاده شد. باتوجه به بین‌رشته‌ای بودن و گستردگی مباحث در جاهایی که منابع مکتوبی موجود نبود و امکان بهره‌گیری از مصاحبه با نخبگان آن حوزه میسر بود از مصاحبه نیز در کنار روش اسنادی استفاده گردید.

۱-۷-۲. روش تحلیل

از روش سوات (SWOT) برای تحلیل داده‌ها و ارائه راهبرد استفاده شد که در این امر بیشتر تمرکز بر وضع موجود و مطلوب سازمان همکاری شانگهای است. این روش از روش‌های مشهور در راهبردنگاری میان دانشمندان مدیریت راهبردی و استراتژیک است و طرف‌داران بسیاری دارد. این روش از نوع روش کیفی است که هم‌زمان مقتضیات داخل و خارج را با هم بررسی می‌نماید.

۱-۷-۲-۱. مدل SWOT

تجزیه و تحلیل سوات^۱ یکی از ابزارهای استراتژیک تطابق قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدهای برون سیستمی است که برای شناخت این عوامل و تدوین برنامه بلندمدت که بهترین تطابق را بین آن‌ها ایجاد کند، ارائه می‌دهد. (جمالی‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۰) از این دیدگاه این الگو یک برنامه‌ریزی بلندمدت است که قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. (جمالی‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۶)

واژه SWOT برگرفته از اول این لغات می‌باشد:

S: Strength قدرت

W: weakness ضعف

O: opportunity فرصت

T: threat تهدید (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۲۱)

با ترکیب و تلاقی این عوامل پیش‌گفته ماتریس سوات به دست می‌آید:

جدول ۱-۱. مدل سوات

مدل سوات SWOT	
بیرونی	درونی
O : فرصت	S: نقاط قوت
T : تهدید	W: نقاط ضعف

جدول ۱-۲. ماتریس سوات

ماتریس سوات SWOT
SO : تهاجمی WO : محافظه کارانه ST : رقابتی WT : تدافعی

۸-۱. ساختار و سازماندهی پژوهش

تحقیق در ۵ فصل تنظیم شده است که پس از چکیده و کلیدواژگان فصول به شرح زیر آورده شده است:

✓ فصل اول: کلیات و چارچوب نظری

در این فصل کلیات و چارچوب کلی تحقیق نشان داده می‌شود. در این فصل بیان مسئله، سؤالات اصلی و فرعی، اهداف، پیشینه پژوهش، روش انجام پژوهش و اهمیت و ضرورت تحقیق و تعریف و توضیح مفاهیم تحقیق جای دارند.

✓ فصل دوم: فرصت‌ها و چالش‌های حوزه اقتصادی و تجاری (راهبردنگاری حوزه اقتصادی تجاری)

در این فصل فرصت‌های اقتصادی و تجاری سازمان‌های بررسی شدند و چالش‌ها و موانعی که ایران برای همکاری در این حوزه دارد آورده شد. ظرفیت‌های که کشور ایران در این بخش دارد و امکان ایجاد و توسعه آن با کمک سازمان است برشمرده شده و با نگاه به آن‌ها راهبردهایی کشف و توصیه شده است.

✓ فصل سوم: فرصت‌ها و چالش‌های حوزه سیاسی و امنیتی (راهبردهای حوزه سیاسی امنیتی)

در این فصل فرصت‌های سیاسی و امنیتی سازمان شانگهای بررسی شدند و چالش‌ها و موانع و ظرفیت‌های که ایران برای همکاری در این حوزه دارد آورده شد. با نگاه به آن‌ها راهبردهایی کشف و پیشنهاد شده است.

✓ فصل چهارم: فرصت‌ها و چالش‌های حوزه فرهنگی و تمدنی (راهبردها حوزه فرهنگی تمدنی)

در این فصل فرصت‌های فرهنگی و تمدنی سازمان شانگهای بررسی شدند و چالش‌ها و موانع و ظرفیت‌هایی که ایران برای همکاری در این حوزه دارد آورده شد. با توجه به این محدودیت‌ها و فرصت‌ها راهبردها و راهکارهایی توصیف و پیشنهاد شده است.

✓ فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری کلی از همه فصول گذشته و ترکیب دستاورد سایر فصول که هر یک در جای خود بحث شدند در اینجا آورده شده است. در نهایت راهبردهای کلی و عملیاتی ناظر به همکاری ایران با سازمان و اعضای آن پیشنهاد شدند که به نظر می‌رسید در تحقق حداکثری منافع ملی ایران مؤثر می‌باشند.

۹-۱. محدودیت‌های تحقیق

در پژوهش برای رسیدن به پاسخ سؤالات فوق با محدودیت‌هایی مواجه شدیم:

- نبودن راهبردنگاری در حوزه ارتباط ایران و سازمان همکاری شانگهای
- نبودن جمع‌آوری مطالب در سه حوزه اقتصاد و سیاست و فرهنگ در یک تحقیق و تفکیک این سه حوزه از یکدیگر با ارتباط تنگاتنگی که با هم دارند
- کمبود تحقیقات جدید و به‌روز در این حوزه با توجه به تغییرات سالیانه آمار و اطلاعات

و موضع گیری های اعضا و سازمان شانگهای

- عدم وجود تحقیقات معتبر و علمی در حوزه فرهنگی سازمان که به شکل جامع به موضوع فرهنگ ایرانی و اسلامی با سازمان شانگهای بپردازد
- نظرات و دیدگاه ها گوناگون درباره ارتباط ایران با اعضا و سازمان همکاری شانگهای
- راهبردنگاری و پیشنهاد راهبرد و راهکار مستلزم اطلاعات جامع و کامل از موضوعات است. در اینجا سعی شده به شکل بین رشته ای و با نظر به بخش های مختلف سیاسی و اقتصادی و فرهنگی راهبردهایی پیشنهاد شوند؛ اما برای ارائه راهبردهای بیش تر و مطمئن تر نیاز است تا جوانب دیگر هم بررسی شوند و به اطلاعات گوناگون مورد نیاز دسترسی داشت، اما نه امکان بررسی همه اطلاعات با آن حجم عظیم بود و نه اجازه دسترسی و امکان دسترسی به همه اطلاعات به دلایلی همچون محرمانگی وجود داشت. باتوجه به همه محدودیت ها و موانع سعی شد تا در حد امکان بررسی ها و تحلیل ها دقیق و واقع بینانه ارائه گردند.

۱-۱۰. چهارچوب نظری و مفاهیم

۱-۱۰-۱. راهبرد

امروزه استراتژی یا راهبرد واژه ای است که معمولاً در حوزه مدیریت به کار گرفته می شود؛ ولی محدود به بخش خاصی نمی شود. واژه استراتژی یا همان راهبرد از لغت یونانی استراتگوس^۲ به معنای «سرلشگر» از ریشه هایی به معنی «ارتش» و «رهبری» و استراتژیا^۳ به معنای «مدیریت نظامی» برگرفته شده است؛ اما مفهوم و معنی استراتژی از یونان به وجود نیامده است. (سلیمان زاده، ۱۴۰۳) سون تزو کتابی تحت عنوان «هنر جنگ» در حدود ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح نوشته است که به عنوان اولین کتاب در مورد استراتژی شناخته می شود. (همان) تا به

امروز راهبرد تعاریف مختلفی شده و در حوزه‌های متفاوت از آن استفاده شده است. پورتر این گونه تعریف استراتژی را بیان کرد: «استراتژی خلق موقعیتی منحصربه‌فرد و متمایز است که مجموعه‌ای متفاوت از فعالیت‌ها را در برمی‌گیرد. فعالیت‌ها در این مورد باید به صورت سیستمی سازگار با یکدیگر تناسب داشته باشند». مینتزرگ نیز تعریف استراتژی را به چهار صورت بیان کرده است: استراتژی به عنوان یک برنامه، الگو، موقعیت و دورنما و حيله. (همان)

برنامه^۴: یعنی جهت‌گیری یا هدایت اقدامات و اعمال در آینده

الگو^۵: یعنی تداوم رفتار در طول زمان و با نظر به رفتار گذشته

موقعیت^۶: یعنی تبیین کردن جایگاه محصولات ویژه در بازارهای ویژه

دیدگاه^۷: استراتژی را نوعی تفکر بلندمدت و معطوف به چشم‌انداز دوردست می‌بیند.

استراتژی به عنوان شگرد^۸: استراتژی را ابزار یا رفتاری سیاسی می‌بیند.

راهبرد باید سه چیز را مشخص کند:

چه اهدافی باید محقق شود؟

روی کدام داشته‌ها باید تمرکز کرد؟

برای بهره‌برداری از فرصت‌ها و مواجهه با تهدیدها به منظور کسب مزیت رقابتی، چگونه

باید منابع را تخصیص و چه فعالیت‌هایی باید انجام داد؟

استراتژی، تصمیمات کلی اختصاص دادن منابع برای تحقق اهداف است، منظور ترسیم خطوط کلی رسیدن به یک مقصد معین همانند فتح قله ی کوه است. راهبرد یا استراتژی به طرح عملیاتی درازمدتی گفته می‌شود که به منظور دستیابی به یک هدف مشخص طراحی شده

Plan^۴

Ploy^۵

Position^۶

Perspective^۷

Ploy^۸

باشد.

فرایند تدوین راهبرد با طیفی که یک سوی آن برنامه ریزی راهبردی و در سوی دیگر تفکر راهبردی قرار دارد شناخته می شود. این دو رویکرد نماینده دو مکتب فرعی متفاوت اند؛ برنامه ریزی راهبردی به مکتب طرح ریزی تعلق دارد که در آن تدوین راهبرد یک فرایند رسمی و نظام مند است و رویکرد تفکر راهبردی بر مکتب یادگیری استوار است که در آن شکل گیری راهبرد یک روند تکوینی در حین اجرای کار است. مکتب طرح ریزی از ابزارهای مختلفی استفاده می کند که ماتریس سوات از ابزارهای اصلی در رویکرد جامع تدوین راهبرد می باشد.

۲-۱۰-۱. منطقه گرایی / همگرایی منطقه ای / سازمان منطقه ای

منطقه گرایی معادل کلمه لاتین رژیونالیسم است که از لغت region به معنای منطقه و پسوند ism که به معنای گرایش و اعتقاد ترکیب شده است. منطقه گرایی پروژه ای است که به موجب آن دولت ها اهدافی مشترک را پیگیری می کنند و استراتژی خود را در یک یا چند عرصه در درون منطقه هماهنگ می کنند. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۷۴)

منطقه در روابط بین الملل تعاریف متعددی دارد که همه تعاریف در سه دسته قابل تقسیم اند:

- ۱- منطقه به عنوان واحد جغرافیایی که حدود آن بر پایه مرزهای فیزیکی و مختصات اکولوژیک تعیین می شود. (محمودی پور، ۱۳۹۸: ۸۹) ۲- منطقه به عنوان یک نظام اجتماعی متشکل از روابط فرامحلی و فراملی گروه های انسانی که امنیت واحدهای شکل دهنده آن، به هم پیوند خورده است (اتحادیه اروپا به مثابه مجموعه ای امنیتی) (همان) ۳- منطقه به عنوان مجموعه ای از کشورها که با عضویت در یک سازمان منطقه ای، در زمینه های متفاوت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی به همکاری ها و تبادلات سازماندهی شده می پردازند؛ حتی اگر از لحاظ جغرافیای انسانی و سیاسی، نتوان بر سرزمین این کشورها، عنوان «منطقه» را اطلاق نمود. (اکو). نقطه ثقل مفهوم همگرایی منطقه ای، مفهوم «فوق ملی گرایی» است که ارنست هاس آن را اینچنین تعریف کرده است: «نوعی اجتماع یا تجمع که در آن قدرت بیش از آنچه به سازمان های بین المللی

ستیزه‌جو داده شود، به مرکز اعطا شده است.» هاس به عنوان مبدع تئوری همگرایی، آن را پروسه‌ای می‌داند «که به وسیله آن رهبران سیاسی چند کشور مختلف متقاعد و متمایل می‌شوند که وفاداری، انتظارات و فعالیت‌های سیاسی‌شان را به سمت کانون جدیدی که نهادهایش دارای اختیارات قانونی یا متقاضی اختیارات قانونی دولت‌های ملی باشد، سوق دهند.» بنابراین همگرایی به معنای ترکیب و ادغام اجزاء در یک کل است. (محمدی پور، ۱۳۹۸: ۷۸)

در میان تئوری‌های غالب در روابط بین‌الملل، نگرش‌های لیبرالیستی و نولیبالیستی بیشترین نزدیکی را با نگرش‌های منطقه‌گرایانه دارند. در روابط بین‌الملل منطقه‌گرایی هنگامی به کار می‌رود که دولت‌های مستقر در یک منطقه جغرافیایی که دارای علایق مشترک هستند از طریق سازمان‌های منطقه‌ای با همدیگر همکاری نظامی، سیاسی و اقتصادی داشته باشند. هتن و سودرپام نیز منطقه‌گرایی را به عنوان ایدئولوژی و برنامه‌ای که توسط دولت‌ها برای رسیدن به نظم منطقه‌ای، همچنین به صورت سیاست و پروژه‌ای که در آن دولت‌ها و بازیگران غیردولتی با هم همکاری می‌کنند و در داخل یک منطقه خاص به هماهنگی استراتژی‌های خود می‌پردازند و اغلب به نهادسازی منجر می‌شود، تعریف می‌کنند. (روحی دهنه، ۱۳۹۳: ۳)

از نظر لیبرال‌ها می‌توان با ایجاد نهادها و سازمان‌های بین‌المللی متناسب جلوی تنش‌ها و درگیری‌ها را گرفت. پس منطقه‌گرایی از دیدگاه لیبرالیسم عاملی برای جلوگیری از جنگ یا حتی حذف جنگ در میان کشورها است. البته نئولیبرالیسم وجود داشتن یک دولت هژمون را برای تشکیل ترتیبات منطقه‌ای ضروری می‌دانند، به این دلیل که قدرت هژمون همکاری را تحمیل خواهد کرد و یا اینکه بخش بیش‌تری از هزینه‌های موردنظر را به دوش خواهد کشید. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۷۵) در مجموع خوانش‌های مختلف لیبرالیسم با داشتن دید مثبت به سازمان‌های بین‌المللی اعم از منطقه‌ای و جهانی برای آن‌ها قائل به نقش‌های زیر می‌باشند:

الف. نقش اول سازمان‌های بین‌المللی این است که مسائل و مشکلات ناشی از اقدام جمعی در سطح بین‌الملل را کاهش می‌دهند. این سازمان‌ها با بالابردن هزینه خیانت و عهدشکنی، اطلاع‌رسانی به اعضا و اطمینان نسبت به آینده همکاری‌ها را تسهیل کرده و مشکلات ناشی از

معمای زندانی^۹ را به حداقل می‌رسانند.

ب. موجب رونق اقتصادی و رفاه جهانی می‌شوند. این سازمان‌ها با هدف برقراری امنیت (به معنای عام و وسیع آن) بستر ساز رشد اقتصادی می‌شوند. تأکید بر اقتصاد بازار و تشویق دولت‌ها به سیاست‌های باز اقتصادی به تخصیص بهینه منابع و در نهایت رفاه اقتصادی جهان کمک می‌کند. همچنین تأکید بر حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات و پیش‌بینی سازوکارهایی برای آن کارایی توصل به خشونت را به حداقل ممکن می‌رساند. (امیدی، ۱۳۸۸: ۳۸-۳۹)

ج. منجر به ترویج ارزش‌های مشترک مانند مصالحه، دموکراسی، حاکمیت قانون و حقوق بشر می‌گردند. ارزش‌ها و هنجارهای لیبرال در فرایند گذشت زمان دوام آورده است و سطوح بی‌نظیر شکوفایی و آزادی را فراهم کردند.

د. منتج به وابستگی فزاینده بین‌المللی به یکدیگر می‌شوند که این کار در کنار رسانه‌ها و شرکت‌های چندملیتی صورت می‌گیرد. همه این‌ها مانند نخ و سوزن مجازی باعث به پیوند جوامع مختلف می‌شوند. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۷۶)

کارکردگرایی تأکید دارد که تأمین نیازهای مشترک عاملی عمده در متحد ساختن مردم در فراتر از مرزهای دولت به شمار می‌رود و توسعه فعالیت‌ها بین الملل باعث شکل‌گیری سازمان‌های متعددی در سطوح منطقه‌ای می‌شود. (گوهری مقدم، ۱۳۹۶: ۷۴) به نظر ارنست هاس هر اقدامی برای همکاری در یک بخش مستلزم همکاری در بخش دیگر می‌شود و همکاری از یک بخش به بخش دیگر تسری می‌یابد. از این‌روی نوکارکردگرایان در مقام تجویز راهبردهایی برای همکاری سیاسی نخبگان در گیر در فرایند همگرایی هستند. (کمائی

Prisoner's Dilemma^۹

معمای زندانی یک تناقض در تحلیل تصمیم‌گیری است که در آن دو نفر که در راستای منافع شخصی خود عمل می‌کنند، نتیجه مطلوب را ایجاد نمی‌کنند. معمای زندانی معمولی به گونه‌ای تنظیم می‌شود که هر دو طرف تصمیم می‌گیرند که از خود به هزینه دیگری محافظت کنند. در نتیجه، هر دو خود را در وضعیت بدتری نسبت به زمانی که اگر در فرآیند تصمیم‌گیری با یکدیگر همکاری می‌کردند، می‌یابند. اما در صورت اطلاع و همکاری و وضع محدودیت برای یکدیگر هزینه تصمیم تقسیم می‌شود و زیان کمتری می‌رسد.

زاده، ۱۳۸۹: ۷۷)

ویژگی کشورهای که به همگرایی دست یافتند:

داشتن سابقه همگرایی. جوامعی می‌توانند در جهت همگرایی بین خود و دیگران قدم برمی‌دارند که از نظر تاریخی سابقه وحدت و همگرایی بین آن‌ها وجود داشته باشد. با رجوع به تاریخ می‌یابیم که کشورهای آسیای مرکزی تا سه دهه قبل تجربه پیوند با اتحاد جماهیر شوروی را دارند و حتی سابقه پیوند میان خود کشورهای آسیای مرکزی حتی بیشتر از تاریخ پیوند با اتحاد شوروی است. تعدادی از این کشورها نیز دارای اشتراک تاریخی با ایران هستند، پس تجربه همگرایی میان این کشورها خود بستر مناسبی به شمار می‌آید. (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۱۵)

نظام سیاسی مردم‌سالار. با اضمحلال کمونیسم و تجزیه اتحاد جماهیر شوروی استقلال ناخواسته‌ای برای همه جمهوری‌های آسیای مرکزی به‌ویژه تاجیکستان رقم خورد به گونه‌ای که عدم آمادگی سیاسی این جمهوری برای مواجهه با شرایط سیاسی جدید در ابعاد داخلی و خارجی تأثیرات قابل توجهی بر جای گذاشت. نظام‌های سیاسی استبدادی همان‌طور که در سیاست‌های داخلی خود از روش‌های خشونت‌آمیز استفاده می‌کنند به همین ترتیب در سیاست خارجی خود نیز بسیار خشن هستند و به طور معمول با همسایگان خویش در حالت نزاع و تنش به سر می‌برند. (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۸۴: ۱-۲۶)

سیاست خارجی فعال و برون‌گرا. کشورهایی که از نظر سیاست خارجی درون‌گرا هستند و در رویارویی با مسائل جهانی همواره از خط‌مشی انزواطلبی پیروی می‌کنند تمایل چندانی برای همگرایی با سایر کشورها از خود نشان نمی‌دهند. (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۱۶)

منطقه‌گرایی قدیم از نظر اهداف و محتوا در سطوح محدود بود؛ اما منطقه‌گرایی نوین حوزه‌های فعالیت گسترده‌ای پیدا کرده است. (کولایی و سازمند، ۱۳۹۲: ۱۴۵) منطقه‌گرایی جدید یک یا چند کشور کوچک و در حال توسعه را به یک یا چند کشور بزرگ و توسعه

یافته پیوند می‌دهد، مثل نفتا که مکزیک و کانادا را به امریکا پیوند زد. (کولایی و سازمند، ۱۳۹۲: ۱۴۶) منطقه‌گرایی قدیم روندی تحمیلی و از بالا به پایین با هدایت و مدیریت و با برنامه‌ها و طرح‌های بلندپروازانه و فاقد حمایت‌های عمومی محسوب می‌شود، درحالی‌که منطقه‌گرایی نوین فرایندی خودجوش و حرکتی از پایین به بالا می‌باشد، فرایندی که توسط شرکت‌های چندملیتی، صنایع، مشتریان و بازار هدایت می‌شود. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۸۳) در منطقه‌گرایی جدید نباید عامل دولت را فراموش کرد. دولت‌ها هنوز هم می‌توانند تأثیر چشمگیری بر پروژه‌های منطقه‌گرا داشته باشند، حتی بعضاً ذکر می‌شود که یکی از عوامل گرایش دولت‌ها به سمت منطقه‌گرایی حفظ خودشان است. در واقع ممکن است دولت‌ها به دلیل ترس از فرسایش حاکمیت خود بخشی از حاکمیت‌شان را به سازمان‌های منطقه‌ای اعطا نمایند و از این طریق حاکمیت خود را حفظ کنند. البته با وجود سلطه قابل توجه دولت‌ها بر امور منطقه، آن‌ها دیگر کنترل همه جریان‌های همکاری که در قلمروشان جریان پیدا کرده است را ندارد. (همان)

اگر بخواهیم تفاوت‌های منطقه‌گرایی جدید و قدیم را به شکل تفکیک شده مورد بررسی قرار دهیم، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. منطقه‌گرایی جدید در بستر یک نظم جهانی چندقطبی ایجاد می‌شود، بیش‌تر یک جریان خودجوش درونی است به این معنا که دولت‌های ایجادکننده آن اصلی‌ترین بازیگر آن می‌باشند و در نهایت این نوع از منطقه‌گرایی یک جریان وسیع‌تر، فراگیرتر و چندبعدی‌تر را شامل می‌شود.

۲. اهداف منطقه‌گرایی در گذشته بیش‌تر امنیتی و گاهی هم سیاسی بود، درحالی‌که منطقه‌گرایی جدید ابعاد وسیع‌تری دارد مانند توسعه بازرگانی، اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و امنیتی.

۳. منطقه‌گرایی در گذشته به روابط دولت‌ملت‌ها ارتباط پیدا می‌کرد درحالی‌که در منطقه‌گرایی جدید بازیگران غیردولتی مانند سازمان‌ها، نهادها و جنبش‌ها نیز فعال و تاثیرگذار

هستند.

۴. در گذشته منطقه گرایی از بالا و بیش تر با دخالت یک ابرقدرت برتر ایجاد می‌شد، در صورتی که منطقه گرایی جدید فرایندی خودجوش است که دولت‌ها این نتیجه رسیده‌اند که برای رویارویی با مشکلات جهانی ناگزیر از همکاری هستند.

۵. در منطقه گرایی قدیم تعاملات بیش تر در درون مناطق بود اما در منطقه گرایی نوین وابستگی متقابل اقتصادی و برون‌نگری قابل ملاحظه است. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۸۴-۸۵)

علاوه بر موارد فوق منطقه گرایی نوین می‌تواند این سه ویژگی را نیز دارا باشد: اول اینکه مستقل است، یعنی متأثر از فضای جنگ سرد شکل نگرفت، دوم اینکه هم از منظر دستور کار و هم از جهت پذیرش اعضای جدید باز است، یعنی موضوعات و مسائل مختلف (اقتصادی، سیاسی، امنیتی و...) می‌تواند در دستور کار این منطقه گرایی باشد و سوم اینکه منطقه گرایی نوین وسیع‌القاعده می‌باشد، یعنی به منطقه جغرافیایی خاصی محدود نمی‌گردد و کشورهای مختلف می‌توانند بر حسب ضرورت موضوعی به عضویت در آن‌ها دربیایند. (شفیعی، ۱۳۸۵: ۵۵)

در عصر حاضر منطقه گرایی جدید را در ارتباط با جهانی‌شدن بررسی می‌کنند که درباره آن بحث‌های گسترده و متناقضی ارائه گشته است. برخی جهانی‌شدن و منطقه گرایی را در تقابل با یکدیگر قلمداد می‌کنند و منطقه گرایی را سدی در برابر جهانی‌شدن می‌دانند و برخی دیگر این دو را در یک راستا می‌بینند که منطقه گرایی نه تنها سدی در برابر جهانی‌شدن نیست؛ بلکه بالعکس باعث تسریع روند جهانی‌شدن هم می‌شود. حداقل از حیث نظری جهانی‌شدن و منطقه گرایی با هم مغایرت دارند، زیرا جهانی‌شدن به مفهوم نزدیکی و همگرایی در سطح جهانی اشاره دارد، در حالی که منطقه گرایی به تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی در یک منطقه خاص توجه می‌کند. برخی نظریه‌ها بر این باورند که گسترش روابط منطقه‌ای می‌تواند به عنوان یک واکنش در برابر جهانی‌شدن تلقی شود. با این حال، نمی‌توان از تأثیرات مثبت توسعه جهانی در زمینه‌های مالی، پولی و تولیدی که به تقویت پیمان‌ها و اتحادیه‌های بین‌المللی میان

دولت‌ها و شرکت‌های چندملیتی منجر می‌شود، غافل شد. کشورها به دلیل عدم آمادگی برای ادغام کامل در اقتصاد جهانی، به منطقه‌گرایی و تشکیل اتحادیه‌های منطقه‌ای روی می‌آورند تا به تدریج به سیستم جهانی وارد شوند. بنابراین، می‌توان گفت که هرچند منطقه‌گرایی ممکن است روند جهانی شدن را به تأخیر بیندازد، اما در عین حال می‌تواند بسترهای لازم برای تحقق آن را فراهم کند. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۸۳-۸۴)

منطقه‌گرایی به چند دلیل بر جهانی شدن تقدم دارد: ۱- اشتراک منافع، ارزش‌ها و هنجارها و هماهنگی کشورها در سطح منطقه‌ای از سطح جهانی بیشتر است ۲- دستیابی به هماهنگی، همگرایی و همکاری در سطح منطقه‌ای از سطح بین‌الملل و جهانی آسان‌تر است ۳- همکاری در همگرایی منطقه‌ای منافع و مصالح کشورها را بهتر از جهان‌گرایی تأمین می‌نماید ۴- کاهش جنگ و درگیری و تأمین صلح و ثبات در سطح منطقه‌ای آسان‌تر انجام می‌پذیرد و زمینه صلح و امنیت جهانی را فراهم می‌کند ۵- حفظ توازن در درون مناطق جغرافیایی عملی‌تر از سطح بین‌المللی می‌باشد. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۸: ۱۱۱) و (محمدزاده راوندی و مهکویی، ۱۳۹۷: ۲۲۷)

منطقه‌گرایی معمولاً به صورت‌های زیر متجلی می‌شود:

الف- سیستم‌های اتحاد نظامی همانند ناتو.

ب- اتحادیه‌های اقتصادی مانند اتحادیه اروپا.

ج- گروه‌بندی‌های سیاسی از جمله اتحادیه عرب.

البته می‌توان به این سه دسته، یک دسته دیگر را هم اضافه کرد که شامل تمام این گروه‌بندی‌ها باشد؛ مانند سازمان همکاری شانگهای (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۷۴) که مورد بحث پژوهش حاضر است

سه رویکرد اصلی در منطقه‌گرایی سیاست خارجی ج.ا. عبارت‌اند از: رویکرد جغرافیایی و ژئوپلیتیک، رویکرد فرهنگی و تاریخی، رویکرد ایدئولوژیک و سیاسی امنیتی. سیاست خارجی

ایران در دهه‌های گذشته چالشی در ایجاد تعادل بین این سه رویکرد داشته است. (برزگر، ۱۳۸۸: ۲۵) نظریه عدم امکات ائتلاف معتقد است در اصل سیاست و ساخت قدرت ایران مثل اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از جمله دفاع از مسلمانان و تهضت‌های آزادی بخش و ماهیت ایدئولوژیک نظام و ویژگی‌ها و ساختار قدرت در منطقه و جهان عرب زمینه هرگونه همگرایی و همکاری را ناممکن می‌سازد. (برزگر، ۱۳۸۸: ۲۸) ناهماهنگی موجود میان ایران و همسایگان در منطقه در زمینه‌هایی مانند ساخت سیاست و قدرت، شکاف‌های فرهنگی و مذهبی و اجتماعی، نظام‌های متفاوت در مورد تهدیدها و امنیتی و ریشه‌های ناامنی در سطح ملی و منطقه‌ای و در آخر نوع روابط با قدرت‌های بزرگ غربی به‌ویژه امریکا و میزان حضور این کشور در منطقه همگی وجوه مشترک دیدگاه منتقدان منطقه‌گرایی ایران است. (همان)

۱-۲-۱۰-۱. دلایل و فواید

در بیان انگیزه‌ها دلایل منطقه‌گرایی به علل مختلفی اشاره شده است. صباغ کرمانی در این زمینه به هفت مورد اشاره کرده است که عبارت‌اند از:

۱- اهداف اقتصادی: کشورهای عضو سازمان‌های منطقه‌ای، با کمک صرفه‌جویی‌های به مقیاس، با گسترش بازارهای تولید و تخصص‌گرایی در سطح منطقه به رشد اقتصادی بهینه‌ای دست پیدا می‌کنند. نه تنها کشورهای کوچک قدرت مانور در منطقه را می‌یابند بلکه قدرت چانه زنی مناطق را در مذاکرات چندجانبه و جهانی افزایش می‌دهد. به این دلیل که منطقه‌گرایی جدید بیشتر بر پایه بازار استوار است منتج به افزایش تجارت و سرمایه‌گذاری فرامرزی می‌گردد. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۹۷)

۲- اهداف غیراقتصادی: کنترل جریانات مهاجرت، افزایش قدرت سیاسی منطقه و توسعه امنیت ملی از مهمترین دستاوردهای عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای است. ممکن است ایجاد سازمان‌های منطقه‌ای یک واکنش نسبت به تهدیدات بالقوه و بالفعل از سوی کشورهای دیگر باشد به عنوان مثال سازمان همکاری شانگهای یک مفری است برای اعضای آن برای مقابله یکجانبه‌گرایی آمریکا و تروریسم که آن را تهدیدی امنیتی برای خود می‌دانند یا سازمان

همکاری‌های ملل آسیای جنوب شرقی که بیش‌تر برای کاهش تنش‌های موجود بین کشورهای مالزی و اندونزی و تهدید کمونیسیم ایجاد شده است یا موکوسور که یک موافقت‌نامه تجارت منطقه‌ای بین کشورهای برزیل، اروگوئه، آرژانتین و پاراگوئه است و بیشتر برای رفع تنش و رقابت بین کشورهای آرژانتین و برزیل که یک تهدید جدی برای تجارت منطقه است تشکیل شد. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۸۷)

۳- دلایل مرتبط با دور اروگوئه: با توجه به حرکت کند منطقه‌گرایی، در مذاکرات اروگوئه، منطقه‌گرایی به عنوان جانشینی برای آزادسازی تجارت چندجانبه ذیل مقررات دور اروگوئه و ابزاری برای تقویت جایگاه مذاکره در سیستم تجاری بین‌المللی مطرح شد. چنین جانشین‌هایی در حقیقت ادامه منطقی، «ترتیبات تجاری منطقه‌ای» در گات می‌باشد که به گروه‌بندی‌های منطقه‌ای، اجازه داد که با رعایت قواعد دقیق و بدون ایجاد موانع بر سر راه سایر کشورها، از رعایت اصل کلی رفتار «کامله الوداد» استثناء شوند.

۴- منطقه‌گرایی به عنوان پناهمگاهی امن: نهادهای منطقه‌ای، محیط تجاری با ثبات و قابل پیش‌بینی را ایجاد می‌کنند و از هراس کشورهای کوچک‌تر از محدودیت‌های دسترسی به بازار کشورها در آینده کاستند.

۵- تمرکز بر اصلاحات سیاست‌های داخلی کشورها: حضور موثر در چنین قطب‌بندی‌های منطقه‌ای، نیازمند اصلاح در سیاستگذاری‌های داخلی و ثبات در آزادسازی تجاری است. بنابراین منطقه‌گرایی، نیازمند مکمل‌های لازم راستای خصوصی‌سازی و اصلاحات سازگار با بازار دارد و این خود، در رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه، تاثیرات قابل توجهی دارد. منطقه‌گرایی فاصله سنتی بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را پوشش می‌دهد و فرهنگ و مقدمات لازم برای ورود به میدان تعاملات جهانی را در کشورها ایجاد می‌کند. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۹۷)

۶- اثر دومینو: با تعمیق و گسترش ترتیبات تجارت منطقه‌ای، بالا رفتن هزینه دور ماندن از این نظم نوین و پیوستن گروه جدیدی از کشورها به سازمان، کشورهای دور مانده بیشتر

احساس خطر می‌کنند و این امر موجب مرحله جدیدی از عضویت دیگر کشورهای دور مانده می‌شود. به چنین پدیده‌ای، «دومینو» می‌گویند.

۷- منطقه‌گرایی و صنایع نوپا: در بیشتر ترتیبات منطقه‌ای آفریقا و آمریکای لاتین، تقویت و محافظت از صنایع نوپا که با در پیش گرفتن سیاست‌های حمایتی در برابر کشورهای ثالث، وضعیت مناسب‌تری را به دست می‌آورند. با این وجود، عموم این سازمان‌های منطقه‌ای در رسیدن به چنین هدفی، موفقیت کمی را به دست آوردند.

امیدی در تحلیلی دیگر، درباره فواید منطقه‌گرایی به مواردی اشاره می‌کند، نظیر: ۱- توسعه اقتصادی و ادغام تدریجی در اقتصاد جهانی ۲- مزایای تجاری ۳- اصلاحات ساختاری اقتصادی و سیاسی ۴- محافظت و مصون ماندن ۵- امنیت سیاسی ۶- قدرت چانه‌زنی (در برابر شرکای سیاسی و تجاری بیرون از اتحادیه) ۷- ابزار هماهنگی ۸- دریافت و توزیع اطلاعات ۹- نقش تربیونی (برای کشورهای مخالف وضع موجود)

با همه این‌ها، یک منطقه‌گرایی موفق، نیازمند پیش شرط‌هایی نیز می‌باشد. از جمله شرایط لازم برای همگرایی اقتصادی عبارت‌اند از:

۱- قرابت کشورهای عضو از نظر بُعد مسافت و جغرافیایی جهت فائق آمدن بر محدودیت‌های تجارت آزاد ناشی از هزینه‌های حمل و نقل

۲- برخورداری کشورهای عضو از ویژگی‌های مشترک سیاسی، نژادی، فرهنگی، زبانی، تاریخی و ... و عدم وجود تاریخچه منازعات سیاسی، فرهنگی و ... در بین آن‌ها

۳- آمادگی بالفعل و بالقوه کشورهای عضو برای ایجاد روابط اقتصادی و تجاری وسیع

۴- تعداد زیاد و اندازه بزرگ کشورهای عضو برای استفاده بهینه از مزایایی همچون «رقابت»، «مقیاس اقتصادی» و «کاهش هزینه‌های تولیدی»

۵- وجود مزایای مطلق و نسبی برای تجارت منطقه‌ای به واسطه پتانسیل‌های اقتصادی منطقه

۶- برابری تقریبی منافع حاصل از همگرایی و عدالت نسبی در بهره‌مندی از آن برای همه اعضا

شاید بتوان گفت یکی از علت‌های گرایش دولت‌های ضعیف‌تر به منطقه‌گرایی هراس از قدرت‌های منطقه باشد، مثلاً می‌توان از کشورهای آسیای مرکزی یاد کرد که به علت ترس از سلطه‌طلبی روسیه به‌سوی تشکیل سازمان همکاری شانگهای رفتند و در این راستا چین قدرت‌طلب را نیز با خود همراه کردند تا از این طریق توازن مد نظر را در منطقه ایجاد نمایند. (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۸۱)

با همه این‌ها منطقه‌گرایی آثار منفی نیز در پی دارد که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

۱. تعهدات دولت‌ها را برای چندجانبه‌گرایی و پذیرش هنجارها و قواعد جهانی کاهش می‌دهد

۲. آزادسازی اقتصادی در درون منطقه به شکل نابرابری نسبت به خارج از منطقه اتفاق می‌افتد. از جمله ترجیحات در داخل منطقه (مانند تعرفه ترجیحی) به مراتب بیشتر از نهادهای چندجانبه و جهانی است.

۳. به جای قواعد یکسان تجارت بین الملل قواعد مختلف و متعددی در مناطق مختلف تصویب می‌شود و برای کشورها، نهادهای منطقه‌ای جایگزین نهادهای بین‌المللی می‌گردد.

۴. مسیر طبیعی تجارت آزاد را دگرگون می‌کند که باعث ضررهای اقتصادی و کم‌رنگ شدن حمایت سیاسی از نظام چندجانبه می‌شود.

۵. حضور شرکت‌های چندملیتی در یک منطقه خاص باعث تقویت موانع جهانی شدن و کاهش بیشتر موانع تجاری در داخل منطقه می‌گردد.

۶. شواهد اینگونه نشان می‌دهد حتی دولت‌های قدرتمند با استفاده از تمایلات منطقه‌ای قدرت چانه‌زنی بیشتری کسب می‌کنند. به عنوان نمونه آمریکا که از نفتا و اپک به عنوان تهدید علیه دیگران جهت پذیرش تصمیمات دور آروگوئه استفاده کرده است. (کمائی زاده،

(۹۷:۱۳۸۹)

۳-۱۰-۱. سازمان همکاری شانگهای

در ۲۶ آوریل ۱۹۹۶ پنج کشور روسیه، چین، قزاقستان، قرقیزستان و تاجیکستان در شهر شانگهای چین به این اجماع رسیدند که به دلیل تقویت اعتماد نظامی در مناطق مرزی خود نهادی تحت عنوان گروه شانهای پنج تشکیل دهند. با گذشت زمان و موفقیت نسبی و گسترش حوزه مأموریت‌های گروه شانگهای پنج به سازمان منطقه‌ای به نام سازمان همکاری شانگهای در سال ۲۰۰۱ تبدیل شد. در همین زمان ازبکستان نیز به عنوان ششمین عضو به آن افزوده شد. چهار کشور ایران، هند، پاکستان و مغولستان در سال ۲۰۰۴ به این سازمان به عنوان اعضای ناظر پیوستند و توجهات جهانی به سازمان جلب شد.

در ۷ ژوئن ۲۰۰۲ (۱۷ خرداد ۱۳۸۱) کشورهای مؤسس یعنی همان پنج کشور تشکیل دهنده سازمان در شهر سن پترزبورگ روسیه جزئیات اساسنامه سازمان همکاری شانگهای را که شامل اهداف، ساختار و راهکارها بود امضا نموده و پس از طی مراحل و تشریفات قانونی در مجالس قانون گذاری کشورهای عضو مراحل عضویت و الحاق رسمی به این سازمان کامل شود که با این امر گامی مهم در جهت شخصیت حقوقی سازمان برداشته شد. سازمان همکاری شانگهای به تدریج تمرکز بیشتری در حوزه اقتصادی پیدا کرد. (دلاورپور اقدم و امیری، ۱۴۰۱: ۵)

در سال ۲۰۰۴ در اجلاس تاشکند، طرح اقدامات جهت همکاری و تبادل انرژی در دستور کار قرار گرفت. در همین اجلاس دبیرخانه دائمی سازمان در پکن تشکیل شد. (کوشکی و حسینی، ۱۳۹۶: ۲۳) در سال ۲۰۰۴ با عضویت مغولستان به عنوان عضو ناظر موافقت شد. در ژوئن ۲۰۰۵ در دهمین اجلاس سران در آستانه اعضا عضویت ناظر هند، پاکستان و ایران (زمان ریاست جمهوری سید محمد خاتمی) را تصویب کردند.

در ۱۰ ژوئیه ۲۰۱۵ این سازمان با عضویت هند و پاکستان موافقت کرد و هر دو کشور در ژوئن ۲۰۱۶ تفاهم نامه تعهدات را در تاشکند ازبکستان امضا نمودند. در نهم ژوئن ۲۰۱۷ این دو

کشور رسماً عضو سازمان شدند. این دو کشور در کمتر از دو سال همه شرایط عضویت کامل در این سازمان را اجرا کردند و عضویت آنها در اجلاس سران آستانه پایتخت قزاقستان در ژوئیه ۲۰۱۷ مصوب شد. (دلاورپور اقدم و امیری، ۱۴۰۱: ۳) ایران نیز در سال ۲۰۲۳ به عنوان عضو دائم در سازمان پذیرفته شد.

در حال حاضر وسعت جغرافیایی سازمان ۳۷ میلیون کیلومتر مربع و جمعیت آن بیش از دو میلیارد و هفتصد میلیون نفر می باشد که مساحت آن به حدود نیمی از کره زمین می رسد. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۳۵) هم اکنون زبان رسمی سازمان چینی و روسی است. (سازمان همکاری شانگهای (دفتر مطالعات سیاسی و بین الملل)، ۱۳۸۸: ۲۹)

در طول زمان با گسترش وظایف و اهداف سازمان می توان سه مرحله برای آن در نظر گرفت:

مرحله اول از سال ۱۹۹۶ (سال تأسیس) تا سال ۲۰۰۰: حل و فصل اختلاف های مرزی دلیل اولیه تشکیل گروه شانگهای پنج بود. چین از طریق توافق های شانگهای پنج حدود هفت هزار کیلومتر مرز مشترک خود با روسیه و جمهوری های آسیای مرکزی را از هرگونه نگرانی و هراس عمده امنیتی رها نمود. (واعظی، ۱۳۸۵: ۹۷) از نظر روسیه به سرانجام رسیدن این توافقات مشکلات تأمین بودجه برای نیروهای مرزبانی در این مرزهای وسیع را کاهش می داد. سه کشور آسیای مرکزی نیز از توان تأمین امنیت در مرزهای خود برخوردار نبودند. در ضمن تمایل داشتند از اقتصاد در حال رشد چین هم بهره مند شوند. چین هم به خاطر وجود مشکلات در تایوان از این ظرفیت استقبال کرد و نیروهای خود را به شرق انتقال داد. (میناز، ۱۳۹۵: ۴۸)

مرحله دوم از ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۴: در این مرحله با توجه به اینکه دل مشغولی ها درباره مسائل مرزی تا حد زیادی رفع شده بود، کشورهای عضو در پی تحکیم روابط خود برآمدند. مسائل امنیتی در این مرحله از اهمیت شایانی برخوردار شد تا حدی که برخی آن را یک سازمان امنیتی قلمداد نمودند. دیدگاه سازمان شانگهای با ایالات متحده درباره افراط گرایی و تروریسم دارای تفاوت اساسی است و به همین جهت هم راهکار مشترکی تاکنون بین این دو

در پیش گرفته نشده است. آمریکا موضوع اسلام‌گرایی را اصلی‌ترین تهدید علیه هژمونی لیبرال دموکراسی تلقی می‌کنند ولی کشورهای عضو شانگهای به موضوع تروریسم و افراط‌گرایی از دید امنیت داخلی نظر می‌کنند. (میناز، ۱۳۹۵: ۵۱)

مرحله سوم از سال ۲۰۰۵ تاکنون: پذیرش اعضا ناظر و گسترش فعالیت‌ها از مهم‌ترین تحولاتی است که در این مرحله صورت گرفت. از بُعد ساختاری و کارکردی نیز سازمان به سوی گسترش زمینه‌های همکاری میان اعضا گام برداشت. ایت تحولات موجب نقش‌آفرینی بیشتر سازمان در عرصه تحولات منطقه و بین‌الملل بود. (همان)

۱-۳-۱۰-۱. اهداف و اصول سازمان شانگهای

سازمان که آغاز شکل‌گیری با اهداف امنیت مرزها و کاهش نیروهای بیگانه در منطقه ایجاد شد، در اجلاس تاشکند در سال ۲۰۰۲ علاوه بر موارد مذکور بر حفظ اطلاعات مخفی در قالب آژانس ضدتروریستی سازمان همکاری شانگهای، مبارزه با قاچاق مواد مخدر، حفظ امنیت مرزی کشورهای هم‌جوار و عضو سازمان، همکاری با دولت کرزای و تقویت امنیت و ثبات منطقه‌ای و تلاش در جهت مبارزه جدی با تروریسم تأکید شد.

باید دلیل اصلی تشکیل سازمان شانگهای را تلاش برای حل و فصل مشکلات امنیتی کشورهای تازه‌استقلال‌یافته بعد از فروپاشی شوروی دانست، آن هم در برهه‌ای که این کشورهای تازه‌استقلال‌یافته متوجه شدند نمی‌توانند به شکل یک‌جانبه علیه گسترش سازمان‌ها و فعالیت‌های تروریستی، افراط‌گرا و گروه‌های جدایی طلب مقابله کنند و به همین منظور به چندجانبه‌گرایی و ایجاد سازمان همکاری شانگهای روی آورند. (Yuan, 2010:861) و (کوشکی و حسینی، ۱۳۹۶: ۳۴) ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه سازمان همکاری اشنگهای را نقطه آغاز یک شبکه امنیتی آسیایی اعلام کرده است. پس می‌توان هدف عمده سازمان را ایجاد ثبات و امنیت در منطقه دانست. (کوشکی و حسینی، ۱۳۹۶: ۳۵)

بر اساس بیانیه تشکیل و منشور سازمان اهداف اصلی این سازمان عبارت‌اند از:

- تقویت حسن هم‌جواری و اعتماد متقابل و دوستی بین اعضا
- گسترش همکاری‌های مؤثر در مسائل اقتصادی و تجارت، حمل‌ونقل، انرژی، سیاسی، علوم و تکنولوژی، حفاظت از محیط‌زیست، فرهنگ و تربیت و...
- همکاری در زمینه صلح، ثبات و امنیت منطقه
- همکاری در برقراری نظم بین‌المللی جدید در حوزه اقتصاد و سیاست و ایجاد عقلانیت، دموکراسی و عدالت
- در بیانیه و منشور تشکیل سازمان، اعضا در روابط متقابل و سیاست خارجی ملزم به پیروی از اصول زیر دانسته شده‌اند:
- پایبندی به اهداف و اصول منشور سازمان ملل متحد
- احترام به استقلال، حاکمیت و تمامیت ارضی کشورهای عضو
- عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر
- عدم توسل یا تهدید به‌زور در روابط متقابل
- اصل مساوات فی ما بین دول عضو
- عدم تعهد
- گشایش در مقابل جهان خارج و علاقه‌مندی نسبت به برقراری همه‌انواع گفتگو و تعامل و همکاری با سایر کشورها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی (کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۸۴)

منشور سازمان اعلام می‌دارد که اعضای سازمان باید تلاش‌های خود را در جهت گسترش امنیت جهانی بر دموکرات‌سازی روابط بین‌الملل و مکانیسم‌های تصمیم‌گیری جمعی متمرکز نمایند. در بیانیه سازمان اشاره شده که این سازمان اتحادیه‌ای بر علیه دول دیگر

نیست؛ اما گرایش اعضا در تقابل با هژمونی آمریکا دیده می‌شود. (میناز، ۱۳۹۵: ۱۱۷)

۲-۳-۱۰. زمینه‌های همکاری سازمان شانگهای

سازمان در ابتدا شکل‌گیری در سال ۲۰۰۱ با اهداف همکاری‌های مرزی و امنیتی همراه بود مثلاً در نشست اول سازمان به مسائل امنیت و مقابله با سه نیرو شیطانی افراط‌گرایی، تروریسم و جدایی طلبی تصریح شد، اما به تدریج حوزه‌های دیگر هم در زمره اهداف سازمان درآمدند. در نشست ششم در ژوئن ۲۰۰۶ در کنار همکاری‌های ضدتروریستی و امنیتی، توافقاتی در خصوص آموزش بین دولتی، بازرگانی، بانک‌های عضو اتحادیه بین بانکی سازمان و دیگر زمینه‌های اقتصادی شد و در نشست بعدی از همکاری‌های فرهنگی صحبت به میان آمد.

عامل اصلی ایجاد سازمان شانگهای را تلاش برای حل و فصل مشکلات امنیتی کشورهای تازه مستقل شده پس از فروپاشی شوروی دانست، آن هم در زمانی که این کشورهای تازه استقلال یافته متوجه شدند نمی‌توانند به صورت یک‌جانبه علیه گسترش سازمان‌ها و فعالیت‌های تروریستی، افراط‌گرا و گروه‌های جدایی طلب مقابله نمایند و به همین جهت به چندجانبه‌گرایی و ایجاد سازمان همکاری شانگهای روی آورند. (کوشکی و حسینی، ۱۳۹۶: ۳۴)

کشورهای قدرتمند آسیا مثل چین و روسیه و هند از یک سو نگران هژمونی آمریکا و خواستار تغییر وضع موجود هستند و از سویی دیگر هم نگران قدرت گرفتن یک قطب و تغییر قطب قدرت از آمریکا به یکی دیگر از کشورها بدون اینکه به قدرت آنها افزوده شود هستند. پس بهترین راه مشارکت جمعی در تغییر قطب‌بندی قدرت جهانی و همراه با کشورهای همسو و هم‌فکر است. بر این مبنا این گونه کشورها در سازمان‌هایی مثل شانگهای و بریکس و... مشارکت دارند. (جهانگیری و وفایی سعدی، ۱۳۹۷: ۱۲۴)

اهداف اقتصادی بعد از اهداف امنیتی پیش‌روی سازمان قرار گرفتند که در نهایت هدف اقتصادی سازمان تشکیل یک بازار مشترک و یک منطقه آزاد تجاری به‌منظور افزایش

فرصت‌های تجاری به منظور افزایش فرصت‌های بازرگانی و تجاری برای کشورهای منطقه است. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۸)

در کل می‌توان این گونه بیان کرد که در زمینه‌ها و موضوعات همکاری میان اعضا محدودیتی وجود ندارد؛ ولی تمرکز اصلی تاکنون بر مسائل امنیتی و اقتصادی بوده هر چند که مباحثی نیز در باب مسائل فرهنگی و آموزشی و علمی هم میان اعضا وجود داشته است. به نظر می‌رسد با گسترش سازمان به حوزه‌های دیگر هم در کنار امنیت و اقتصاد توجه خواهد شد. حتی در حوزه اقتصاد نیز نیاز به پیشرفت و گسترش همکاری‌ها احساس می‌شود؛ چون برخی طرح‌ها مطرح شده‌اند که اجرا نشدند؛ مانند بانک سازمان همکاری شانگهای یا باشگاه انرژی سازمان و از سویی هم با گسترش سازمان نیاز به ورود به حوزه‌های مختلف اقتصادی احتمالاً شکل بگیرد؛ مانند بورس سازمان و مراکز اقتصادی سازمان همکاری شانگهای.

۳-۱۰-۱. اعضای سازمان شانگهای

عضویت در سازمان به اشکال مختلف امکان‌پذیر است شامل؛ عضویت دائم، عضویت ناظر، عضویت میهمان و عضو گروه تماس. (میناز، ۱۳۹۵: ۵۷) طبق مفاد ماده ۱۳ منشور سازمان در خصوص پذیرش عضو جدید کشور متقاضی باید رسماً از دبیرخانه و رئیس دوره‌ای تقاضا نماید و با تصمیم شورا سران کشورها و بر اساس مطرح شدن از سوی وزیران خارجه صورت گیرد. (همان)

عضو دائم بر اساس مقررات و منشور و اعلامیه تأسیس سازمان به اصول و اهداف و برنامه‌ها و وظایف سازمان پایبند بوده و حقوق و تکالیف عضویت کامل در این سازمان را دارا هستند که تصمیم‌سازی و اجرای تصمیمات مهم‌ترین این حقوق و تکالیف به شمار می‌آید. کشورهای عضو از حق مشارکت در کلیه نشست‌های سازمان و کارگروه‌های کارشناسی برخوردارند و حق رأی دارند. این کشورها در ارگان‌های دائمی سازمان (دبیرخانه و ساختار ضد تروریست منطقه‌ای) دارای نماینده دائمی بوده و در مقابل موظف به تأمین مالی سازمان و اجرای تصمیمات متخذه در سازمان می‌باشد. (سازمان همکاری شانگهای (دفتر مطالعات سیاسی و

بین‌الملل)، (۱۳۸۸: ۴۹)

عضو ناظر بر اساس ماده ۱۴ منشور سازمان شورای رؤسا کشورها می‌تواند با پیشنهاد شورا وزرای خارجه به یک کشور یا سازمان درخواست‌کننده وضعیت عضو ناظر سازمان را اعطا کند. کشور یا سازمان ناظر می‌تواند در جلسات عمومی شورا رؤسای کشورها و رؤسای دولت‌ها شرکت کند و در صورت تأیید کلیه اعضای سازمان در جلسات عمومی شورا وزرای خارجه و کنفرانس‌های وزرا و رؤسای وزارتخانه‌ها و دپارتمان‌های مرتبط شرکت کند و هم چنین در مذاکرات مربوط به نهادها و گروه‌ها و کمیته‌های مختلف سازمان بدون داشتن حق رأی و با تأیید رئیس جلسه مشارکت داشته باشد. عضو ناظر حق دارد به اسناد و تصمیمات جلسات، نهادها و گروه‌های مختلف سازمان دسترسی داشته باشد مشروط به اینکه محدودیتی برای آنها تعریف نشده باشد و در جلسه رؤسای پارلمان‌ها بدون داشتن حق رأی و در مانورهای نظامی کشورها عضو حضور داشته باشند. این کشورها در تصمیم‌گیری سازمان نقشی ندارند و هیچ مسئولیتی در قبال تصمیمات متخذه ندارند. می‌توانند با اطلاع دبیر کل در سخنرانی شرکت یا بیانیه مکتوب را داشته باشند. (سازمان همکاری‌های شانگهای (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل)، (۱۳۸۸: ۵۱)

عضو میهمان در جلسات شورا رؤسای کشورهای عضو سازمان میزبان می‌تواند با هماهنگی سایر کشورهای عضو از رئیس یک کشور و یا سازمان بین‌المللی به‌عنوان عضو میهمان برای شرکت در جلسه دعوت کند. این دعوت بر اساس نقش یا جایگاه آن کشور یا سازمان در منطقه یا در ارتباط با برخی از اهداف و سیاست‌های محوری سازمان صورت می‌گیرد. (سازمان همکاری‌های شانگهای (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل)، (۱۳۸۸: ۵۱) اکنون تنها کشور گروه تماس در سازمان کشور افغانستان است.

اهمیت سازمان بیش از هر چیز به وجود اعضای مهم و اثرگذار آن در شرایط نوین بین‌المللی است. وجود چین و روسیه به‌عنوان دو قدرت بزرگ جهانی که از مؤسسين این سازمان هستند در کنار هند و پاکستان به‌عنوان دو قدرت هسته‌ای جهان و ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای

بالقوه اهمیت سازمان را تا حدی روشن می‌سازد. (میناز، ۱۳۹۵: ۷۶)

۱-۱۰-۳-۴. ساختار سازمان همکاری شانگهای

۱-۱۰-۳-۴-۱. شورا سران کشورهای عضو

این شورا عالی‌ترین رکن سازمان همکاری شانگهای محسوب می‌گردد. مهم‌ترین وظایف آن عبارت‌اند از:

- تعیین جهت‌گیری‌های اساسی و اولویت‌های سازمان.
 - تشخیص مهم‌ترین مسائل عملیاتی و ساختاری در درون سازمان
 - تصمیم‌گیری در خصوص اصول همکاری‌های سازمان همکاری شانگهای با دیگر کشورها یا سازمان‌های بین‌المللی
 - بررسی مهم‌ترین مسائل بین‌المللی
- این شورا در شرایط معمول سالانه یکبار در اجلاس سازمان تشکیل جلسه می‌دهد و جلسات به ترتیب در کشورهای عضو و بر اساس حروف اول این کشورها طبق الفبای روسی برگزار می‌شود. کشور میزبان ریاست دوره‌ای این شورا را برعهده دارد.

۱-۱۰-۳-۴-۲. شورا نخست وزیران

وظایف این شورا عبارت‌اند از:

- تنظیم بودجه سالیانه سازمان
 - بررسی و تعیین مهم‌ترین حوزه‌های همکاری در زمینه‌های خاص در چارچوب سازمان
- علی‌الخصوص در زمینه‌های اقتصادی. (اخوان کاظمی، ۱۳۸۵: ۹۴)
- نشست‌های شورا نخست وزیران به طور مرتب هر سال یک مرتبه برگزار می‌شود و دومین بخش مهم سازمان محسوب می‌شود.

۳-۴-۳-۱۰-۱. شورا وزیران خارجه

مهم‌ترین وظایف این شورا عبارت‌اند از:

- مطالعه و بررسی عمده‌ترین مسائل مربوط به فعالیت‌های جاری سازمان به‌ویژه فراهم کردن مقدمات نشست شورای سران کشورهای عضو
- اجرای تصمیمات متخذه
- مشورت در مسائل بین‌المللی

نشست شورای وزیران خارجه سالی یکبار و یک ماه قبل از برگزاری شورای سران تشکیل می شود. وزیر خارجه کشور میزبان نشست سران، ریاست شورای وزیران خارجه و هدایت

روابط خارجی را بر عهده دارد.

تصویر ۱-۱. مشخصات سازمان همکاری شانگهای

۴-۳-۱۰-۱. کنفرانس رؤسای آژانس

مهم ترین کارکرد این کنفرانس بررسی و حل مسائل خاص مربوط به همکاری در حوزه های تخصصی می باشد. بدین ترتیب دادستان های کل، امنیت، وزیران دفاع، تجارت، حمل و نقل،

اقتصاد، فرهنگ و رؤسای آژانس‌های امور اضطراری و کمک‌رسانی در حوادث و بلایای غیرمترقبه اعضا به طور مرتب نشست‌های سالانه را تشکیل می‌دهند. (اخوان کاظمی، ۱۳۸۵: ۹۵)

۵-۴-۳-۱۰-۱. شورا هماهنگ کنندگان ملی

بیشترین وظایف سازمان همکاری شانگهای برعهده این شورا است. عمده فعالیت‌های این شورا شامل موارد ذیل می‌شود: هدایت فعالیت‌های روزانه سازمان نظیر مشارکت در اجرای قطعنامه‌های مصوب، مشارکت در تهیه پیش‌نویس، بازنگری، کمک به دبیر اجرایی و معاون اجرایی به منظور حفظ تماس با نهادهای دولتی مرتبط دولت اعزام کننده، ارائه گزارش به دولت‌های اعزام کننده خود پیرامون وضعیت فعالیت دبیرخانه، ارزیابی، مذاکرات پیرامون اسناد ارائه شده از سوی دبیرخانه سازمان برای نشست‌ها، تعامل دوجانبه با شورای ساختار ضدتروریستی منطقه‌ای. (علی‌پور دون، ۱۳۹۶: ۴۰) در ماده ۹۰ منشور سازمان آورده شده که شورا هماهنگ کنندگان ملی سازمان نهادی مدیریتی و هماهنگ ساز فعالیت‌های منظم سازمان است و مقر آن در پکن مستقر است و حداقل سه بار در سال تشکیل جلسه می‌دهد. ریاست آن با کشوری است که ریاست شورا سران را بر عهده دارد. درباره اعضای آن نیز بنا بر این است که هر یک از دول عضو دائم سازمان یک دیپلمات خود را به عنوان نماینده دائم به خاطر فعالیت در دبیرخانه سازمان مستقر در جمهوری خلق چین اعزام نمایند.

۶-۴-۳-۱۰-۱. دبیرخانه

ارگان دائمی و اجرایی سازمان است که مقر آن در پکن واقع است و بخش اعظم بودجه آن توسط چین تأمین می‌شود. در ماده ۱۱ منشور سازمان درباره دبیرخانه و وظایف آن توضیح داده شده است. به شکل رسمی در ژانویه ۲۰۰۴ افتتاح گردید. این ارگان مستقیم زیر نظر شورای هماهنگی سازمان فعالیت می‌کند و وظایف زیر را بر عهده دارد:

○ فراهم کردن حمایت‌های فنی و سازمانی از فعالیت‌های سازمان شانگهای

○ پیشنهاد و تنظیم بودجه سالیانه

○ مشارکت و همکاری در بررسی و اجرای اسناد سازمان همکاری شانگهای

دبیر اجرایی به وسیله شورای سران نصب می‌شود. اعضا بر اساس حروف الفبای روسی نام کشورها به شکل غیرمتوالی به مدت سه سال ریاست دبیرخانه را عهده‌دار هستند.

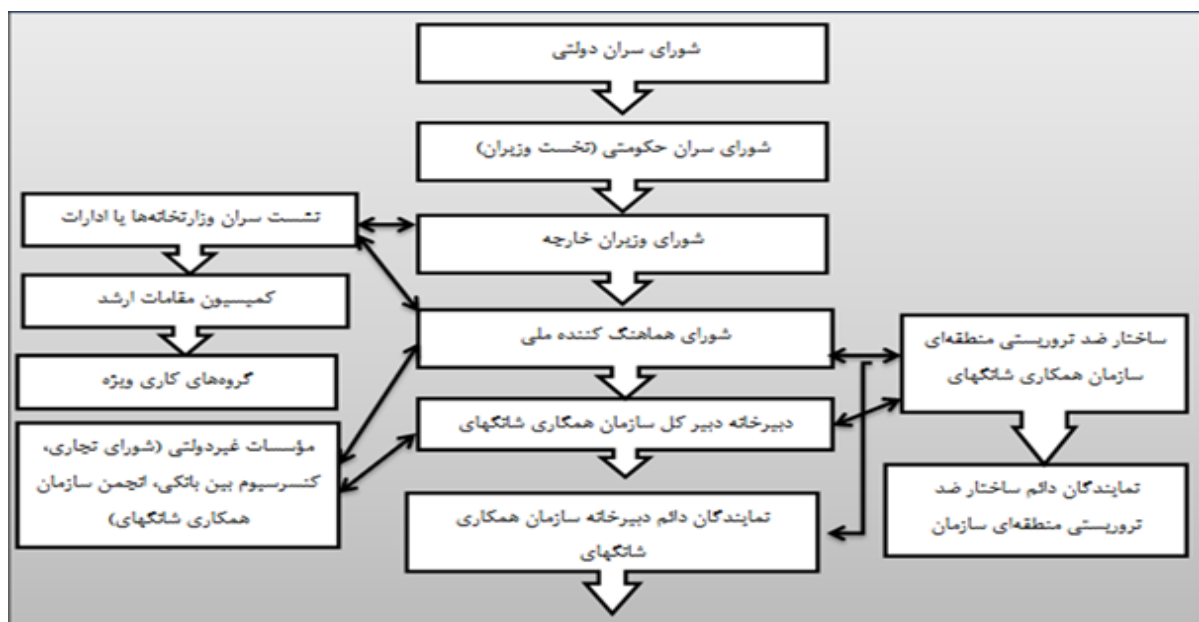
۷-۴-۳-۱۰-۱. مرکز ضد تروریستی منطقه‌ای (RATS)

جایگاه رتس در ماده ۱۰ منشور مشخص شده و شامل دو بخش شورا و کمیته اجرایی است. فعالیت‌های این مرکز از سال ۲۰۰۳ آغاز شده و مقر دائمی آن در شهر تاشکند واقع گردیده است. شورا به عنوان مرکز ضد تروریستی منطقه‌ای، به دلیل عضویت مقامات امنیتی کشورهای عضو، وظیفه تصمیم‌گیری را تحت نظارت شورا و هماهنگی کنندگان ملی و کمیته اجرایی به عهده دارد که امور اداری و پیگیری‌ها را تحت نظر دبیرخانه انجام می‌دهند. هدف اصلی این مرکز، ایجاد هماهنگی میان اعضای سازمان در مبارزه با تروریسم، جدایی طلبی و افراط‌گرایی است. شورا مسئولیت تصمیم‌گیری و هدایت مرکز را عهده‌دار است و متشکل از رؤسا و مقامات رسمی کشورهای عضو می‌باشد. مدیر کمیته اجرایی که به عنوان بدنه اصلی مرکز شناخته می‌شود، توسط شورای سران تعیین می‌گردد. کمیته اجرایی در سه حوزه فعالیت می‌کند: فعالیت‌های اطلاعاتی و تحلیلی، جستجو و بررسی در عملیات تروریستی و مبارزه با اقدامات تروریستی.

وظایف رتس به طور کلی شامل برقراری ارتباط کاری با ارگان‌های اصلی اجرایی دولت‌های عضو سازمان و تقویت هماهنگی با سازمان‌های بین‌المللی در زمینه مبارزه با تروریسم، جدایی طلبی و افراط‌گرایی است. همچنین، مشارکت در تهیه پیش‌نویس اسناد حقوقی بین‌المللی مرتبط با مبارزه علیه تروریسم، جدایی طلبی و افراط‌گرایی و اتخاذ تدابیر لازم نیز از دیگر وظایف این مرکز به شمار می‌رود.

۸-۴-۳-۱۰-۱. بخش نهادهای مختلط دولتی و غیردولتی

در فاصله بین نشست ششم (۲۰۰۶) تا نشست هفتم (۲۰۰۷) بخش جدیدی در نمودار ساختار سازمان پیش‌بینی گردید که بخش‌های مختلفی را در حوزه‌های جوانان، بانکی، تجاری، انرژی و گردهمایی‌ها شامل می‌شود و از حیث ماهیت ترکیبی از بخش‌های غیردولتی و دولتی می‌تواند در آن مشارکت داشته باشند. این بخش به‌طور همزمان می‌تواند با شورای هماهنگ کنندگان ملی و حتی دبیرخانه تعامل دوجانبه برقرار سازد. (میناز، ۱۳۹۵: ۱۱۶)

تصویر ۱-۲. ساختار سازمان همکاری شانگهای

۲. فصل دو: فرصت ها و چالش های حوزه اقتصادی و تجاری (راهبردهای حوزه اقتصادی تجاری)

در این فصل به فرصت ها، تهدیدات، نقاط ضعف و قوت جمهوری اسلامی ایران در بخش های مختلف اقتصادی و تجاری پرداخته می شود و ذیل هر مورد توضیحات و آمار به شکل مختصر ارائه می گردد. در پایان فصل راهبردهای ایران در سازمان های منطقه ای علی الخصوص سازمان همکاری شانگهای مورد اشاره قرار گرفته است و همه موارد ضعف و قوت و فرصت و تهدید در یک جدول مدون شده اند.

۲-۱. فرصت های اقتصادی (opportunities)

۲-۱-۱. همکاری های حوزه انرژی

سازمان همکاری شانگهای بخش قابل توجهی از جمعیت جهان را در برمی گیرد که بیش از ۴۰/۵ درصد است. (abu zafar, 2023) از نگاه بری بوزان (مکتب کپنهاک) امنیت در شکل اقتصادی به معنا حفظ و ارتقا شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات (در بعد داخلی و بین الملل) است.

چین در دهه های اخیر توسعه یافته و نیازمند تأمین انرژی برای تولید در سطح جهانی است. هر چند چین در بعضی منابع انرژی مانند نفت شیل رتبه های جهانی دارد؛ اما به معنا بی نیازی از منابع انرژی در جهان نیست. چین نخستین وارد کننده نفت خام در جهان شناخته می شود. در سال ۲۰۱۹، ۴۳ کشور تأمین کننده نفت خام چین بودند. چین به خاطر اقتصاد روبه رشد و سیاست های سخت گیرانه در مورد محیط زیست در مصرف گاز طبیعی با افزایش مواجه شد و

در سال ۲۰۱۸ به بزرگ‌ترین واردکننده گاز طبیعی جهان تبدیل شد. روند رو به گسترش استفاده از انرژی‌های فسیلی نوعی تهدید در نظام توزیع قدرت بین‌المللی است چرا که هر نوع اختلالی در روند واردات انرژی به دلیل اختلافات منطقه‌ای و بین‌المللی می‌تواند تهدیدی به امنیت اقتصادی این کشور باشد. غرب آسیا به لحاظ دارا بودن قسمت اعظم انرژی جهان و اینکه تأمین‌کننده مهم انرژی موردنیاز چین است، حفظ امنیت انرژی برای چین مهم است. اگرچه تحریم‌های امریکا علت اصلی سقوط ۵۲٫۹٪ واردات نفت خام از ایران در مقابل افزایش ۳۵٫۱٪ واردات نفت خام از عربستان است؛ اما این مسئله برای کارگزاران ایران به معنا تفاوت معنادار در وابستگی متقابل امنیتی است. (راه‌نجات و تقی‌پور جاوی، ۱۴۰۰: ۱۴۹)

ذخایر نفتی کشورهای «خانواده سازمان همکاری شانگهای» بالغ بر ۶۱۹ میلیارد بشکه یا ۴۰ درصد کل ذخایر نفت اثبات شده روی زمین است. صادرات نفت خام و فرآورده‌های نفتی توسط کشورهای «عضو سازمان همکاری شانگهای» تقریباً قابل مقایسه با صادرات نفت کشورهای اوپک است - ۲۰٫۳ میلیون بشکه در روز (۲۹٫۱ درصد صادرات جهانی) در برابر ۲۳٫۲ میلیون بشکه در روز عرضه شده توسط کارتل نفت (۳۳٫۲ درصد از صادرات جهانی). همچنین کشورهای سازمان همکاری شانگهای (به‌اضافه ایران) یک چهارم تولید نفت جهان را به خود اختصاص داده‌اند. ۳۰ درصد از ظرفیت‌های پالایش نفت جهان در آنها متمرکز است که تقریباً ۳ برابر ظرفیت پالایشگاه‌های کشورهای اوپک (۱۲٫۱ درصد) است. علاوه بر این، کشورهای سازمان همکاری شانگهای تقریباً نیمی از کل ذخایر گاز طبیعی روی زمین (۴۴ درصد) را در اختیار دارند. سهم سازمان همکاری شانگهای در تولید گاز جهانی ۳۰ درصد و در صادرات جهانی گاز طبیعی ۱۹٫۵ درصد است. (سرگئی لوموف (قزاقستان تودی)، ۲۰۲۲)

کشورهای چین و هند بزرگ‌ترین مصرف‌کننده انرژی در سازمان و حتی در سطح جهان هستند که در مجموع ۴۳ درصد انرژی جهان را مصرف می‌کنند. منطقه غرب آسیا به دو دلیل اصلی برای این کشور مهم است: نخست اینکه این منطقه با داشتن ۵۲٪ ذخایر نفت اثبات شده و ۴۲٪ ذخایر گاز طبیعی اثبات شده بزرگ‌ترین منابع انرژی جهان را در خود جای داده است.

(ارجمند، ۱۴۰۳) در سال ۲۰۱۹ بیش از ۴۵٪ از واردات نفت خام چین از منطقه غرب آسیا تأمین شده است. غرب آسیا بزرگ ترین تأمین کننده انرژی پکن محسوب می شود. بیش از ۴۷٪ سرمایه گذاری چین در منطقه در بخش انرژی است. با توجه به پیش بینی رشد مصرف انرژی در چین این منطقه مهم تر از قبل می شود؛ اما چین سعی کرده رویکرد متوازنی برای واردات در نظر بگیرد.

ایران به دلیل تحریم های بین المللی تاکنون حضور تکنولوژیک کم رنگ تری داشته است و رابطه این دو کشور بیشتر در سطح دو گانه نفت و کالا است. کشورهای غرب آسیا عموماً تأمین کننده انرژی و منابع و چین تأمین کننده فناوری های بالادستی حوزه انرژی فسیلی و بیشتر انرژی های تجدید پذیر است. چین با این متنوع سازی می کوشد از درجه حساسیت و آسیب پذیری خود در مسئله واردات انرژی بکاهد. (refinitive BRI database, 2020)

جغرافیا و شبکه حمل و نقل چین در درازمدت برای گسترش چین به سمت غرب مهم و راهبردی است. برای نمونه حدود ۴۰٪ و ۱۵٪ از واردات نفت و گاز چین به ترتیب از تنگه هرمز انجام می شود. این اهمیت نشان می دهد حدود ۲۰٪ از سرمایه گذاری چین در غرب آسیا به سمت حمل و نقل هدایت شده است. می توان به نمونه های زیر اشاره کرد: ایجاد زیر ساخت های مربوط به راه آهن سریع السیر برقی (خط تهران - قم - اصفهان و تهران - مشهد به عنوان طرح های شاخص در ایران و دهم رمضان در مصر، راه آهن مکه در عربستان)، بندرها (جزان عربستان، پایانه مشترک بندرهای ابوظبی و کشتیرانی کاسکو در بندر خلیفه امارات به عنوان هاب منطقه ای شبکه کشتیرانی چین (کاسکو) ۹، بزرگراه تهران - شمال در ایران، شرق - غرب در الجزایر، مکه - مدینه در عربستان) و فرودگاه (خدمات بولتن آسمان باز امارات به ۳۰ کشور، دقم در عمان) (غفارزاده، امیری و شعبان زاده، ۱۴۰۱: ۷۶)

حضور بزرگ ترین مصرف کنندگان و تولید کنندگان انرژی جهان در کنار دسترسی کشورهای منطقه به آب های بین المللی و زیرساخت های حمل و نقل و فرودگاه ها و بندرها می تواند سازمان را به محیطی امن برای تأمین انرژی منطقه بدل نماید. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۶۷)

ایران با وجود دارا بودن ذخایر قابل توجه گاز طبیعی به لحاظ جغرافیایی و امنیت مناسب داخلی امکان دریافت گاز طبیعی کشور ترکمنستان و انتقال به پاکستان و هند را از طریق خط لوله صلح دارد که این عامل علاوه بر رفع نگرانی هندی‌ها از منابع تأمین عرضه این خطوط لوله در تبدیل خط لوله صلح به پروژه منطقه‌ای و بین‌المللی و مرتبط با امنیت کشورهای سازمان همکاری شانگهای مؤثر خواهد بود. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۶۸)

کشورهای عرضه‌کننده انرژی در سازمان عبارت‌اند از: ایران، روسیه، قزاقستان، ازبکستان. کشورهای مصرف‌کننده انرژی سازمان عبارت هستند از: چین، تاجیکستان، قرقیزستان، پاکستان و هند که می‌توانند نقش تکمیل‌کننده را هم در بخش انرژی برای هم داشته باشند. (Rahman, 2011) تراز مثبت انرژی و نفت ایران نسبت به کشورها رقیب بسیار کوچک‌تر است که این موضوع جایگاه ایران را از منظر انرژی تضعیف می‌کند. چین و هند بیشترین تراز منفی انرژی را دارند و در عین حال بیشترین کالاها و خدمات را در میان اعضا تولید کردند. (فرهمنده معین، سماوی و آقا کوچکی، ۱۳۹۸: ۳۵)

طبق برآورد مدیر مرکز مطالعات انرژی و امنیت روسیه با توجه به اینکه چین و هند به‌عنوان دو مصرف‌کننده بزرگ انرژی در جهان از اعضا سازمان هستند ایران که از تولیدکنندگان به نام انرژی است، می‌تواند روابط خودش را با آنها گسترش دهد. در عین حال با توجه به اهمیت حضور ایران در سازمان و دشوار بودن توسعه کریدورهای ترانزیتی شمال به جنوب بدون مشارکت ج.ا.ا، این کشور می‌تواند فروش نفت و گاز خود را بدون مزاحمت ناشی از تحریم‌ها چندبرابر کند، حتی می‌تواند قطب انرژی منطقه شود. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۳۸)

نخستین بار در سال ۲۰۰۵ روسیه ایده شکل‌گیری باشگاه انرژی سازمان همکاری شانگهای را مطرح کرد. (Bushuev, 2012) در سال ۲۰۱۳ این ساختار شکل گرفت، اما تاکنون نتایج چندانی به همراه نداشته است. از منظر ایده‌ای در قالب این کلاب نیل به بازار واحد انرژی یا شکل‌دهی به مدل جدید تبادل انرژی و تدوین مشترک استراتژی انرژی اوراسیایی مطرح شده است. حتی برخی از کشورها همچون قزاقستان شکل‌دهی به فضای مشترک انرژی را نیز طرح

کرده‌اند، اما باشگاه انرژی سازمان همچنان در حد یک ایده باقیمانده اما این همکاری‌ها به صورت دوجانبه و خارج از ساختار است. (شریعتی نیا، ۱۴۰۱: ۷۸) و (سلیمی، جلالی، علی فام و حسنی، ۱۴۰۱: ۴۵)

در تحقیق ارائه شده توسط مؤسسه آسیای مرکزی و قفقاز در دانشگاه جانز هاپکینز استفان بلانک می‌نویسد: تشکیل واقعی باشگاه انرژی در سازمان همکاری شانگهای ممکن نیست زیاد طول بکشد، قطعاً هر سازمان در برابر برنامه سازمان یافته آمریکا چنین باشگاه رقیبی را تشکیل می‌دهد. استدلال بلانک با تمرکز بر جاه طلبی روسیه در انحصار بیشتر گاز طبیعی خود در آسیا مرکزی و تبدیل شدن به اوپک گاز طبیعی استوار است. اگر یک کارتل با موفقیت در تثبیت نرخ جهانی گاز تشکیل شود، آمریکا در اهداف خود مانند پایین نگه داشتن قیمت و تنوع مسیرهای گاز با مشکل مواجه خواهد شد. (امینی و موسوی، ۱۳۹۲: ۱۲۵)

کشورهای سازمان همکاری شانگهای ۲۹ درصد از ذخایر اورانیوم جهان را به خود اختصاص داده‌اند و قزاقستان برای سال‌ها پیشرو در تولید اورانیوم بوده و ۴۱ درصد از کل تولید جهانی این فلز نقره‌ای خاکستری در سال ۲۰۲۰ را به خود اختصاص داده است. در مجموع، کشورهای سازمان همکاری شانگهای ۵۹ درصد از این عنصر شیمیایی مورد استفاده در انرژی هسته‌ای را تولید می‌کنند. (سرگئی لوموف (قزاقستان تودی)، ۲۰۲۲)

اعضای باشگاه انرژی در ارتقا همکاری در حوزه هسته‌ای پیشرفت‌هایی داشتند. باتوجه به اینکه پنج کشور عضو این سازمان، هسته‌ای هستند و سهم ۲۵ درصدی از جهان برای تأمین انرژی خود از این منبع را دارند، تبادل تجربه، دانش و فناوری استفاده از انرژی هسته‌ای برای مقاصد صلح آمیز و ارتقای ایمنی تأسیسات با در نظر گرفتن پیمان‌های بین‌المللی می‌تواند در تأمین انرژی و توسعه پایدار این کشورها نقشی تعیین کننده داشته باشد. (ارجمند، ۱۴۰۳) چین و روسیه با صادرات رآکتور به سایر کشورها در توسعه برنامه هسته‌ای سایر کشورها نقش ویژه داشتند. قزاقستان و ازبکستان نیز در تأمین اورانیوم نقش ایفا کردند. سوخت هسته‌ای از طریق زمینی حمل می‌شود بازیگران غیردولتی با استفاده از ضعف‌های امنیتی برای رهگیری محموله‌ها

استفاده کنند. پس همکاری پایدار و ایمن به توسعه موازی یک محیط امنیتی مؤثر بستگی دارد. باشگاه انرژی و اعضا آن نه تنها این پتانسیل را دارند که توسعه سریع‌تر هسته‌ای را تسهیل کنند و خطرات اشاعه غیر صلح‌آمیز را کاهش دهند بلکه می‌توانند به حل مشکلات هسته‌ای موجود مثل مسئله هسته‌ای ایران نیز کمک کنند. بر اساس برنامه جامع اقدام مشترک در سال ۲۰۱۵ ایران ۱۱ تن اورانیوم با غنای پایین خود را در ازای دریافت ۱۳۶ تن اورانیوم غنی نشده از قزاقستان به روسیه منتقل می‌کند. به علاوه ایران حق واردات ۹۵۰ تن اورانیوم اضافی را از قزاقستان به دست می‌آورد تا غنی‌سازی و طی سه سال آینده به قزاقستان بفروشد. این رابطه که مبتنی بر واردات - غنی‌سازی - صادرات باشد می‌تواند کاربرد تجاری سودآوری را تأسیسات غنی‌سازی ایران داشته باشند. در صورت اضافه شدن اعضای دیگر به این فرایند یک سناریو برد - برد برای اقتصاد، محیط زیست و امنیت باشد. حضور چهار کشور قدرتمند در تولید و توان هسته‌ای عملاً سازمان را به باشگاه توانمند هسته‌ای بدل کرده و ایران می‌تواند تا ضمن حل و فصل پرونده هسته‌ای خود در تعامل علمی و فناوری با سایر اعضا اهتمام ورزد. (تسنیم، ۱۳۹۳/۰۵/۱۸)

در حوزه صنعت برق در حال حاضر حدود ۴۵ درصد تولید برق و ۴۱ درصد ظرفیت نیروگاهی جهان متعلق به کشورهای عضو این سازمان است که در زمینه تولید، تبادل انرژی الکتریکی و توسعه نیروگاه‌ها و شبکه‌های برق به خصوص نیروگاه‌های حرارتی و تجدیدپذیر و خطوط انتقال توان بالا بازار بزرگی را پیش روی اعضا قرار داده است. از جمله زمینه‌های همکاری در حوزه صنعت برق بین کشورهای عضو سازمان می‌توان به امکان ایجاد تنوع و توسعه منابع پاک و کارآمد و افزایش کیفیت توان برق و ذخیره‌سازهای انرژی و برق، اتصال زیرساخت‌ها و ادغام منابع مختلف تولید برق و توسعه پلنفرم‌های تجارت و ایجاد بازار منطقه‌ای برق بین کشورهای عضو، مشارکت و سرمایه‌گذاری در نوسازی، بازسازی و تعمیرات تأسیسات برق، توسعه همکاری در تبادل دانش و تولید و صادرات تجهیزات نیروگاهی و انتقال برق و کمک به پیاده‌سازی تحولات دیجیتال در صنعت برق و ایجاد یک سیستم انرژی هوشمند برای

ایجاد یک سامانه کارآمد، ایمن و قابل اعتماد برای تولیدکنندگان و مصرف کنندگان انرژی الکتریکی کشورهای عضو اشاره نمود. (ارجمند، ۱۴۰۳)

۲-۱-۲. منابع آب و مقابله با بحران کم آبی

ژئوپلیتیک آب از موارد دیگر سازمان است که ایران باید در سازمان به دنبال یافتن راه‌هایی برای تأمین منابع آبی خود باشد و برخی مقامات ایرانی، تاجیکستان و انتقال آب از دریاچه سارز تاجیکستان را که در منطقه فعال هست مهم می‌دانند. خط لوله انتقال آب از گورنو بدخشان در شرق تاجیکستان تا خراسان حدود ۶۰۰ کیلومتر فاصله دارد و دولت ایران آماده سرمایه‌گذاری ۳ میلیارد دلاری برای انتقال آب این دریاچه از طریق خط لوله به خراسان است. در سال ۲۰۰۷ رؤسای جمهور دو کشور موافقت‌نامه‌ای در زمینه صادرات آب به امضا رساندند که تا سال ۲۰۱۳ تاجیکستان شروع به صادرات یک میلیارد مترمکعب آب به ایران کند که تاکنون هم عملی نشده است. (تسنیم، ۱۳۹۳/۰۵/۱۸)

عضویت کامل دو کشور در سازمان، فرصتی مناسب برای پیگیری انتقال آب به خراسان رضوی فراهم می‌آورد. موضوع رودخانه هیرمند و جریان آب آن به سمت ایران، چالشی ژئوپلیتیک است که می‌تواند هم به تنش و تهدید منجر شود و هم زمینه‌ساز همکاری‌های اقتصادی و سیاسی مشترک گردد. در طول ۱۲۰ سال گذشته، بسیاری از مسائل سرزمینی میان ایران و افغانستان به طور قابل توجهی حل شده است و موضوع حساس آب هیرمند نیز در معاهده ۱۳۵۱ به طور رسمی مورد توافق قرار گرفته است؛ با این حال، به دلیل عدم ثبات سیاسی در افغانستان، این مسئله همچنان در حالت تعلیق باقی مانده است. در سال‌های اخیر، نوسانات در جریان ورودی آب هیرمند و حتی قطع کامل آن به سمت ایران، منجر به مهاجرت برخی از ساکنان دشت سیستان و ادامه کمبود آب شرب و خشکسالی‌های متناوب شده است. تعصب شدید مردم افغانستان نسبت به حفظ منابع آب به عنوان ثروت ملی و ظهور طالبان در این کشور، وضعیت را پیچیده‌تر کرده است؛ اما عضویت ایران در سازمان می‌تواند به ایجاد اجماع منطقه‌ای و افزایش وزن ژئوپلیتیک ایران در این منطقه کمک کند. (صفوی و جعفری نور،

(۹۸:۱۴۰۱)

۳-۱-۲. تأمین مالی و سرمایه‌گذاری

شرایط موجود برنامه‌ریزی برای استفاده از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را می‌طلبد. عدم وجود درگیری بین سرمایه‌گذاران ایرانی و چین و نیاز رو به گسترش چین به انرژی، برآورده نمودن نیازهای تکنولوژیک ایران از سوی چین و سرمایه‌گذاری‌هایی که چین در بخش نفت و گاز ایران انجام داده است از نقاط برجسته بین دو کشور محسوب می‌شود. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۷۳) ایران با وجود پتانسیل‌های متعدد تولیدی و منابع معدنی و انرژی فراوان یکی از بهترین گزینه‌های چین برای سرمایه‌گذاری می‌باشد. چین که از بزرگ‌ترین کشورهای سرمایه‌گذار در سازمان است، با سیاست عملگرایی در خلیج فارس می‌خواهد طرف‌داری کشورهای عرب که رویکرد ضد ایران را هم دارند داشته باشد؛ اما با دیپلماسی فعال ایران می‌تواند سهم قابل توجهی از یک هزار میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی چین را به دست آورد. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۷۴)

برای کشورهای در حال توسعه سرمایه‌گذاری خارجی از دو جهت دارای اهمیت است: نخست توسعه سرمایه‌گذاری خارجی در یک کشور نشان‌دهنده انعکاس اطمینان سرمایه‌گذاران خارجی به شرایط تولیدی و تداوم اصلاح ساختار اجتماعی و اقتصادی آن کشور است و دوم به صورت هم‌زمان شکل‌گیری سرمایه‌گذاری توسط آن کشور در خارج گامی در راستای جهانی‌شدن اقتصاد و همچنین انجام اصلاحات ساختاری خواهد بود. (نیاکان لاهیجی، ۱۳۹۱: ۷۳) و (بزرگی و حسینی، ۱۳۸۹: ۲۰)

شرایط حال حاضر ایران که نیاز فوق‌العاده به تأمین شغل احساس می‌شود و نرخ پس‌انداز ملی کشورمان از میزان لازم برای یک کشور در حال توسعه با ویژگی‌های ایران پایین‌تر است و روند سرمایه‌گذاری موجود در کشور جوابگو تعداد مشاغل لازم برای جلوگیری از تشدید بیکاری نیست، چنین شرایطی برنامه‌ریزی برای استفاده از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را می‌طلبد. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۷۳) وجود قوانین مناسب در حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، کاهش نرخ تورم نقطه به نقطه و کاهش رتبه تسهیل فضا کسب و کار ایران در فضای بین‌الملل

و تسريع در اخذ مجوزات قانونی كسب و كارها از جمله مزيت های ايران در رقابت برای جذب سرمايه گذاران خارجی قابل استناد هستند. (همان)

بدون تردید یکی از دلایل رشد اقتصادی شتابان چین و هند و روسیه موفقیت آن سه کشور در جذب جریان سرمايه گذاری خارجی بوده است. (نیاکان لاهیجی، ۱۳۹۱: ۷۵)

سرمايه گذاری چین از ۹۹ میلیارد دلار در سال های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۲ به ۱۴۳ میلیارد دلار در سال های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ افزایش یافت. در سال ۲۰۲۰ غرب آسیا حدود ۱۶٪ از کل سرمايه گذاری خارجی چین را به خود اختصاص داد. سرمايه گذاران چین سرمايه های خود را به بندر خلیفه امارات، بندر گوادر پاکستان و یک پارک سرمايه گذاری در بندر دقم عمان منتقل کردند که برای تجارت با یکدیگر رقابت می کنند و این یعنی بدون توجه به موقعیت کشورها در جاده ابریشم باستانی، ظرفیت افزایش سرمايه گذاری و تجارت چینی وجود دارد. بزرگ ترین شریک تجاری غرب آسیا در بیشتر دوران پس از جنگ جهانی دوم آمریکا بود؛ اما در سال های پس از رکود بزرگ ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۹ چین از آن پیشی گرفت. در سال ۲۰۱۸ همه کشورهای غرب آسیا به جز بحرین و اردن مبادلات تجاری بیشتری با چین نسبت به امریکا داشتند.

شرکت های چینی در زمینه فناوری و طرح های مرتبط با آن در منطقه طرح هایی را بر عهده گرفتند، من جمله: طرح راه آنها نور در مکه، ارائه خدمات امنیتی و ارتباطی هوآوی برای حج در مکه، طرح های کنترل سیل جده از سوی شرکت ارتباطات چین و حضور شرکت علی بابا، تبادل فناوری نظامی با ایران، توافق چین و قطر برای ساخت و انتقال فناوری پیشرفته، در حوزه فناوری عمرانی و صنایع تولیدی پیشرفته چین با امارات در ارائه زیرساخت اینترنت نسل پنجم و ساخت طرح سه مرحله ای برای توسعه صنایع به عنوان طرح محک ابتکار یک کمربند یک راه و ایجاد کارخانه های تولیدی و فراوری مواد غذایی باهدف صادرات، با عربستان در مؤلفه های دیجیتال چشم انداز سال ۲۰۳۰ مانند توسعه هوشمندسازی شهرها و طرح شیرین سازی آب. (غفارزاده، امیری و شعبان زاده، ۱۴۰۱: ۷۴)

سیاست بیرون رفتن توسط چین آغاز تعمیق وابستگی متقابل انرژی چین با کشورهای غرب آسیا تأثیر شایانی داشت. این سیاست راهبردی چین برای تشویق شرکت‌های خود به سرمایه‌گذاری در خارج کشور است که در مقابل سیاست دعوت به درون دهه ۱۹۹۰ است. در چارچوب این سیاست از شرکت‌های نفتی برای کشف منابع جدید، سرمایه‌گذاری در خارج کشور، ساخت خطوط لوله و پالایشگاه و امضای قرارداد انرژی حمایت می‌شود تا اطمینان از اینکه جریان کافی انرژی از کشورهای نفت‌خیز به سمت چین متوقف نمی‌شود، حاصل گردد. سیاست بیرون رفتن وابستگی متقابل انرژی چین با تأمین‌کنندگان غرب آسیا را به دنبال دارد. مانند سرمایه‌گذاری در عربستان به عنوان ابرقدرت انرژی و موقعیت راهبردی آن بین دریای سرخ و خلیج فارس که چینی‌ها در راه آهن مکه و پالایشگاه نفت در یانبو همکاری داشتند و سرمایه‌گذاری‌های ۶۵ میلیارد دلاری در ۲۰۱۷ و ۲۸ میلیارد دلاری در ۲۰۱۹ و خرید ۴۹٪ سهام شرکت انرژی‌های تجدیدپذیر عربستان سعودی توسط صندوق راه ابریشم چین در ۲۰۱۹. همچنین همکاری‌های چین در عمان در بندر و شهر صنعتی دوqm، پالایشگاه و کارخانه متانول و قیر و پروژه‌ها راه‌سازی و مشارکت شرکت عمان الکتریسیته و مشارکت‌هایی در کویت و عراق. (قربانی، ۱۴۰۰: ۶۴۴)

عموماً چین در کشورهای با ریسک کم به پروژه‌های بالادستی نفت ورود می‌کند و در کشورهای با ریسک بالا مثل ایران و عربستان تعامل فرق دارد. (قربانی، ۱۴۰۰: ۶۴۶) تلاش چین در غرب آسیا امنیت انرژی و پیگیری تدریجی موازنه قوا در برابر ایالات متحده به جای مخالفت مستقیم است تا جایگاهش را به عنوان ابرقدرت منطقه پیدا کند. (قربانی، ۱۴۰۰: ۶۴۷) البته کشورهای دیگر سازمان نیز در امر سرمایه‌گذاری خارجی فعال هستند اما به دلیل حجم بالای سرمایه‌گذاری چین در دیگر کشورها و سابقه همکاری این کشور با ایران این کشور به عنوان نمونه‌ای از فرصت‌های سرمایه‌گذاری خارجی برای ایران که با عضویت در سازمان در مقابل ایران است شرح داده شد.

در سال ۲۰۱۹ جریان ورودی سرمایه‌گذاری خارجی به این سازمان ۲۳۶٫۸ میلیارد دلار بود

که ۱۵,۴٪ از جریان ورودی سرمایه گذاری خارجی جهان را تشکیل می دهد. چین با ۱۴۱,۲ میلیارد دلار جریان ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی جریان ورودی مستقیم خارجی این سازمان رتبه نخست را دارد. سایر اعضا طبق جدول زیر مقدار سهم از سرمایه گذاری خارجی را در سازمان دارا هستند که البته تا کنون این مقدار تغییر قابل توجهی نداشته است.

جدول ۱-۲. سهم اعضا از سرمایه گذاری خارجی

کشور عضو	چین	هند	روسیه	قزاقستان	پاکستان	ایران
سهم به درصد	۵۹,۶	۲۱,۴	۱۳,۴	۱,۳	۰,۹	۰,۶

در حوزه سرمایه گذاری خارجی در سازمان بانک ها و صندوق هایی تأسیس شدند که می توانند به عنوان ابزار افزایش سرمایه گذاری خارجی مورد بهره برداری قرار گیرند که در ذیل این مطلب به مهم ترین آن ها اشاره می شود:

کنسرسیوم بین بانکی سازمان همکاری شانگهای، در ۲۶ اکتبر ۲۰۰۵ و در پی تصمیم شورای سران سازمان در شهر مسکو برای ایجاد مکانیسم حمایت مالی از پروژه های کشورهای عضو سازمان و سرمایه گذاری در این پروژه ها شکل گرفت. (Liao, 2021). این کنسرسیوم از هنگام تشکیل در سال ۲۰۰۵ تا کنون از ۵۹ پروژه در قالب ارائه ۱۰,۷ میلیارد دلار وام حمایت کرده است. (Rousselot, 2011) چین در سال ۲۰۲۱ وعده ارائه وام ده میلیارد دلاری به اعضای این سازمان را داد. (Reuters, 2016). این کشور در سال ۲۰۱۸ و در اجلاس سران این سازمان نیز وعده ارائه وام هایی به مبلغ ۴,۶ میلیارد دلار به اعضا را داد. (CGTN, 2018). (شریعتی نیا، ۱۴۰۱)

شورا سران دولت ها در ۲۶ اکتبر ۲۰۰۵ به منظور تأمین مالی و خدماتی بانکی برای طرح های سرمایه گذاری در حمایت دولت های کشورهای عضو سازمان تأسیس شد که دست کم یکبار

در سال تشکیل جلسه می‌دهد. اعضا آن: بانک توسعه قزاقستان، بانک توسعه و امور اقتصادی خارجی فدراسیون روسیه، بانک دولتی پس‌انداز جمهوری تاجیکستان، بانک توسعه دولتی چین هستند. اولویت کنسرسیوم میان بانکی سازمان تأمین بودجه برای طرح‌های صادرات محور و طرح‌های اجتماعی، طرح‌هایی که بر زیرساخت‌های صنایع پایه، صنایع با فناوری پیشرفته تمرکز دارند. اعطا وام هم بر اساس رویه‌های عمومی پذیرفته شده بانکی بین‌المللی انجام می‌شود. (رئیس نژاد و برنجی، ۱۴۰۱: ۱۱۷)

کنسرسیوم بین‌بانکی سازمان انجام تأمین مالی و خدمات بانکی برای پروژه‌های سرمایه‌گذاری تحت حمایت دول عضو در حوزه‌های اولویت‌دار شامل تأمین بودجه برای پروژه‌های متمرکز بر زیرساخت‌های صنایع پایه، بخش‌های صادرات محور و صنایع با فناوری پیشرفته فعال شده است. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۳) این کنسرسیوم در ۲۶ اکتبر ۲۰۰۵ تأسیس شد. در هفدهمین نشست شورا این کنسرسیوم در سپتامبر ۲۰۲۱ وظایف کلیدی را در پنج سال آینده مشخص نمود. در این میان حمایت از پروژه‌های توسعه سبز و پایدار، محرک‌های رشد برای ارتقا ساختارهای انرژی و صنعتی منطقه‌ای، توانمندسازی کشورهای عضو، گذار به انرژی سازگار با محیط‌زیست و کم کربن، کاربرد نسل جدید فناوری اطلاعات از جمله داده‌های بزرگ و هوش مصنوعی، تحول و ارتقا صنایع تولید سنتی از طریق نوآوری تکنولوژیک و ادغام اقتصاد و مالی منطقه. از هشت عضو از جمله بانک توسعه چین تشکیل شد. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۱۰)

در بخش اقتصادی تنها حوزه‌ای که بیش از بقیه حوزه‌ها برای ایران فرصت‌ساز خواهد بود، حوزه همکاری‌های بین‌بانکی خواهد بود که با توجه به وعده ۱۰ میلیارد دلاری چین برای کمک مالی به کنسرسیوم بین‌بانکی سازمان می‌بایست بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گیرد. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۳۵)

بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا به عنوان یک نهاد مالی چندجانبه نوین، به دنبال گردآوری کشورهای مختلف برای شناسایی و تأمین زیرساخت‌های ضروری در قاره آسیا

است. این بانک به تأمین مالی پروژه‌های پایدار و دقیق در حوزه‌های مختلفی از جمله انرژی و برق، حمل و نقل، ارتباطات از راه دور، زیرساخت‌های روستایی، توسعه کشاورزی، تأمین آب و بهداشت، حفاظت از محیط زیست و همچنین توسعه و تدارکات شهری می‌پردازد.

بر اساس توافق‌نامه‌های موجود، این بانک منابع مالی را برای اعضای خود، آژانس‌ها و نهادهای فعال در قلمرو این اعضا و همچنین نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی که در راستای توسعه اقتصادی آسیا فعالیت می‌کنند، فراهم می‌آورد. این تأمین مالی می‌تواند از طریق روش‌های مختلفی نظیر وام، سرمایه‌گذاری در پروژه‌ها، ایجاد تضمین و وام‌های توسعه اقتصادی صورت گیرد. همچنین، بانک ممکن است به صدور اوراق قرضه، مشارکت در اوراق بهادار و تضمین اوراق قرضه نهادها و شرکت‌هایی که با اهداف آن همخوانی دارند، اقدام کند. (راد گودرزی و صفری، ۱۳۹۸: ۲۵۳)

صندوق جاده ابریشم، یک صندوق توسعه و سرمایه‌گذاری است که در جهت حمایت از زیرساخت‌ها، توسعه منابع و انرژی، همکاری‌های صنعتی و همکاری‌های مالی در کشورها و مناطق درگیر در ابتکار کمربند راه ایجاد شده است. سرمایه‌گذاران اصلی این صندوق اداره دولتی مبادلات خارجی، شرکت سرمایه‌گذاری چین، بانک توسعه چین و بانک صادرات و واردات چین هستند. این صندوق سرمایه‌گذاری قوی‌تر در پروژه‌های کمربند و جاده نسبت به بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیاست. (راد گودرزی و صفری، ۱۳۹۸: ۲۵۴) صندوق اعلام کرده که قصد سرمایه‌گذاری بین ۵ تا ۱۰ میلیون یورویی را در صندوق سرمایه‌گذاری اروپا یا برنامه یونکر دارد. (راد گودرزی و صفری، ۱۳۹۸: ۲۵۵)

بانک توسعه سازمان همکاری شانگهای، یکی دیگر از ایده‌های مهم همگرایی اقتصادی در این سازمان است. ایده تشکیل این بانک از سال‌ها پیش مطرح بوده است. در اجلاس نخست وزیران این سازمان در سال ۲۰۱۶ این ایده به تصویب رسید؛ اما با مخالفت روسیه در اجلاس سران سازمان در همان سال، سرانجامی نیافت. آن هنگام تاکنون رایزنی‌های چین و روسیه برای تشکیل این بانک فرجامی نیافته است. (Reuters, 2021) (سلیمی، جلالی، علی فام،

و حسنی، ۱۴۰۱)

۴-۱-۲. تعرفه ترجیحی بین اعضای سازمان

در ۳۰ سال گذشته تا سپتامبر ۲۰۲۰ موافقت‌نامه‌های تجاری به طور چشمگیری افزایش یافت و به تعداد ۳۰۶ موافقت‌نامه‌ی تجاری منطقه‌ای فعال به سازمان تجارت جهانی گزارش شد. کشورهای که آمادگی لازم برای ورود ناگهانی به تجارت آزاد را ندارند، حضور در موافقت‌نامه‌های تجاری دو یا چندجانبه می‌تواند به عنوان تمرینی عملی برای الحاق به موافقت‌نامه‌های گسترده‌تر نظیر WTO را داشته باشند. اقتصاد ایران در پرتو یکپارچگی با سازمان همکاری شانگهای، می‌تواند فرصت‌ها، مشکلات و چالش‌های ورود به WTO را تجربه نماید. بیشترین نرخ تعرفه‌های واردات ایران از سازمان همکاری شانگهای، مربوط به غلات و محصولات زراعی، منسوجات و پوشاک و صنایع سبک است و بیشترین نرخ تعرفه واردات سازمان همکاری شانگهای از ایران، مربوط به بخش‌های غلات و محصولات زراعی، صنایع غذایی فراوری شده و منسوجات و پوشاک است و در مجموع، نرخ تعرفه اعمال شده از طرف ایران، بسیار بالاتر است. (نجاتی و بلاغی اینالو، ۱۴۰۱: ۹۲)

در مطالعه‌ی مردیها و همکاران (۱۳۹۹)، برای تحلیل تأثیرات اقتصادی عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای، از مدل شبیه‌سازی جهانی بهره‌برداری شده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که پیوستن ایران به این سازمان و اجرای سیاست‌های آزادسازی اقتصادی، به ایجاد تجارت و افزایش سطح رفاه در ایران و سایر کشورهای عضو منجر خواهد شد. همچنین، با افزایش میزان آزادسازی، تأثیرات مثبت بر رفاه و تجارت بیشتر خواهد شد. در پژوهش معصوم‌زاده و همکاران (۱۳۹۹)، به بررسی آثار احتمالی توافق‌نامه تجاری میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر بخش‌های صادراتی صنعت و کشاورزی پرداخته شده است. این مطالعه با استفاده از مدل جاذبه و در بازه زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۸ انجام شده است و نتایج آن نشان می‌دهد که متغیرهای میانگین تولید ناخالص داخلی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیر مثبت و متغیرهای نرخ تعرفه و نرخ ارز تأثیر منفی بر صادرات ایران به کشورهای اتحادیه اقتصادی

اوراسیا دارند. همچنین، حذف تعرفه‌های تجاری می‌تواند به نفع بخش‌های مختلف اقتصادی ایران باشد و این منفعت به‌ویژه زمانی افزایش می‌یابد که تعرفه‌های مربوط به صنعت و کشاورزی حذف شوند. در مطالعه‌ای که نجاتی و همکاران (۱۳۹۹) انجام دادند، به بررسی اثرات رفاهی موافقت‌نامه تجاری ایران با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا پرداختند و نتایج این مطالعه که در آن از یک الگوی تعادل عمومی قابل محاسبه چندمنطقه‌ای و ایستا (GTAP) استفاده شده است، نشان می‌دهد که کاهش تعرفه‌های وارداتی بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا، می‌تواند رفاه کشورها را افزایش بدهد. همچنین، تفکیک اثرات رفاه، نشان می‌دهد که بیشترین تأثیر مثبت بر رفاه ایران، مربوط به کاهش تعرفه‌های واردات روسیه از ایران و همچنین کاهش تعرفه‌های واردات ایران از روسیه بوده و بیشترین تأثیر منفی بر رفاه ایران، مربوط به کاهش تعرفه‌های واردات ایران از قزاقستان است. (نجاتی و بلاغی اینالو، ۱۴۰۱: ۹۹-۹۸)

آثار رفاهی کاهش تعرفه در بخش‌های مختلف اقتصادی:

کاهش تعرفه دو جانبه بین ایران و سازمان همکاری شانگهای (SCO) در بخش غلات و محصولات زراعی، به کاهش رفاه ایران و افزایش رفاه سازمان همکاری شانگهای منجر می‌شود. بیشتر بودن نرخ تعرفه واردات ایران از سازمان همکاری شانگهای نسبت به نرخ تعرفه واردات سازمان همکاری شانگهای از ایران، در کاهش رفاه ایران مؤثر بوده است. با حذف تعرفه تجاری ایران و سازمان همکاری شانگهای (سناریوی دوم) در بخش غلات و محصولات زراعی، رفاه ایران به میزان ۸۵۲/۵۷ میلیون دلار کاهش و رفاه سازمان همکاری شانگهای نیز به میزان ۴۰۳/۹۲ میلیون دلار افزایش می‌یابد. بالا بودن میزان صادرات سازمان همکاری شانگهای به ایران در بخش غلات و محصولات زراعی، در افزایش رفاه سازمان همکاری شانگهای نقش داشته است. کاهش تعرفه بخش‌های منسوجات و پوشاک، صنایع سبک و صنایع سنگین، رفاه ایران و سازمان همکاری شانگهای، افزایش می‌یابد و با کاهش همزمان تعرفه در همه بخش‌های اقتصادی نیز رفاه ایران و سازمان همکاری شانگهای، افزایش می‌یابد. نتایج که از خروجی

نرم افزار GEMPACK استخراج شده است، نشان می‌دهد که کاهش تعرفه بخش‌های محصولات دامی و گوشتی، خدمات رفاهی و ساخت‌وساز، معدن و استخراج آن، حمل‌ونقل و ارتباطات و سایر خدمات تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر رفاه نخواهد داشت، و با توجه به پایین بودن نرخ تعرفه در این بخش‌ها، با تغییر نرخ تعرفه، تغییرات چندانی در جریان‌های تجاری ایجاد نمی‌گردد و رفاه نیز چندان تغییری نمی‌کند. از مواردی که می‌تواند در تغییرات رفاه مؤثر باشد، می‌توان به درجه موانع تجاری کشورهای عضو قبل از ایجاد قطب تجاری، تعداد کشورهای عضو بلوک تجاری، درجه موانع تجاری اعضای سازمان با بقیه کشورهای جهان، مکمل یا جانشین (رقابتی) بودن اقتصاد کشورهای عضو، اندازه کشورهای عضو بلوک تجاری، فاصله‌ی جغرافیایی کشورهای عضو و روابط تجاری کشورهای عضو قبل از ایجاد قطب تجاری و ... اشاره نمود.

بیشترین تأثیر منفی بر رفاه ایران، مربوط به تکانه‌ی دوم کاهش تعرفه‌ی بخش غلات و محصولات زراعی است و بیشترین تأثیر مثبت بر رفاه ایران، مربوط به تکانه‌ی دوم کاهش تعرفه بخش صنایع سبک بخش صنایع سنگین می‌باشد.

کاهش تعرفه بخش صنایع سبک، منجر به کاهش تولید بخش غلات و محصولات زراعی و افزایش تولید سایر بخش‌های اقتصادی در ایران می‌شود و نشان می‌دهد که قسمتی از منابع، از بخش صنایع سبک به سایر بخش‌های اقتصادی منتقل می‌گردد. در سازمان همکاری شانگهای نیز، کاهش تعرفه‌ی بخش صنایع سبک، به افزایش تولید بخش صنایع سبک و هشتم خدمات رفاهی و ساخت‌وساز و کاهش تولید سایر بخش‌های اقتصادی منجر می‌شود. کاهش تعرفه‌ی بخش صنایع سنگین، به کاهش تولید بخش صنایع سنگین افزایش تولید بخش‌های صنایع سبک و خدمات رفاهی و ساخت‌وساز در ایران منجر می‌شود و نشان می‌دهد که قسمتی از منابع، از بخش صنایع سنگین به بخش‌های صنایع سبک و خدمات رفاهی و ساخت‌وساز منتقل می‌گردد. در سازمان همکاری شانگهای نیز، کاهش تعرفه‌ی بخش صنایع سنگین، به افزایش تولید بخش صنایع سنگین و کاهش تولید سایر بخش‌های اقتصادی منجر می‌شود و نشان می‌دهد که قسمتی

از منابع، از سایر بخش های اقتصادی به بخش صنایع سنگین منتقل می شوند.

با حذف تعرفه ی تجاری بخش صنایع سبک، تقاضای عوامل تولید در این بخش کاسته می شود و به سایر بخش های اقتصادی منتقل می گردد. انتقال عوامل تولید از این بخش، به سایر بخش ها، به افزایش رفاه منجر شده است و نشان می دهد که منابع در این بخش، کارایی لازم را ندارند و ضرورت دارد که به سایر بخش های اقتصادی منتقل گردد. با حذف تعرفه ی تجاری بخش صنایع سنگین، تقاضای عوامل تولید در این بخش، کاسته می شود و به سایر بخش های اقتصادی انتقال می یابد. انتقال عوامل تولید، از بخش صنایع سنگین به سایر بخش ها، به افزایش رفاه منجر شده است و نشان می دهد که منابع در این بخش، کارایی لازم را ندارند و لازم می آید به سایر بخش های اقتصادی منتقل گردند. (نجاتی و بلاغی اینالو، ۱۴۰۱: ۱۰۴-۱۰۹)

نتایج پژوهش انجام شده توسط نجاتی و بلاغی اینالو که در بالا هم جزئیات آن به تفصیل ارائه شد، نشان می دهد که کاهش تعرفه ی دو جانبه ی همه بخش های اقتصادی بین ایران و سازمان همکاری شانگهای (SCO)، به افزایش رفاه ایران و سازمان همکاری شانگهای منجر می گردد. از مهم ترین بخش های اقتصادی که حذف تعرفه آن بر رفاه ایران تأثیر بسزایی دارند، می توان به بخش های غلات و محصولات زراعی، منسوجات و پوشاک، صنایع سبک و صنایع سنگین اشاره کرد که بخش غلات و محصولات زراعی، به کاهش رفاه ایران و سایر بخش های ذکر شده، به افزایش رفاه ایران منجر می شوند.

قابل ذکر است که بیشترین تأثیر مثبت بر کل تولیدات ایران، مربوط به کاهش تعرفه بخش غلات و محصولات زراعی و بخش صنایع سنگین است بیشترین تأثیر منفی بر کل تولیدات ایران، مربوط به کاهش تعرفه بخش منسوجات و پوشاک و صنایع سبک است. در مجموع، با کاهش تعرفه ی تجاری، حجم تجارت ایران و سازمان همکاری شانگهای، افزایش می یابد. باتوجه به اینکه، کاهش تعرفه های بخش غلات و محصولات زراعی، رفاه را کاهش و تولید را افزایش، کاهش تعرفه های بخش منسوجات و پوشاک، رفاه را افزایش و تولید را کاهش، کاهش تعرفه های بخش صنایع سبک، رفاه را افزایش و تولید را کاهش و کاهش تعرفه های

بخش صنایع سنگین، رفاه و تولید را افزایش می‌دهد، لازم است سیاست‌های مناسب اقتصادی در این خصوص اتخاذ گردد. در مجموع، اگر هدف سیاست‌گذاران از کاهش تعرفه، افزایش صادرات و افزایش درآمد ارزی باشد، این امر میسر نخواهد شد و اگر هدف سیاست‌گذاران، افزایش کارایی منابع داخلی و افزایش رفاه باشد، این امر محقق خواهد گردید که مورد دوم، احتمال بیش‌تری دارد. نتایج مطالعه حاضر که توسط نجاتی و بلاغی اینالو انجام شد با نتایج مطالعه‌ی مردیها و همکاران (۱۳۹۹)، کاملاً سازگار است.

جدول ۳-۲. اثرات کاهش تعرفه بر تولید و رفاه در محصولات منتخب در ایران

منسوجات و پوشاک	صنایع سبک	صنایع سنگین	غلات و محصولات زراعی	
کاهش	کاهش	افزایش	افزایش	تولید
افزایش	افزایش	افزایش	کاهش	رفاه

در این مطالعه، تنها اثرات کاهش تعرفه‌های گمرکی ایران و سازمان همکاری شانگهای بررسی شده است، و در صورت اجرایی شدن پیوستن ایران به سازمان همکاری شانگهای، لازم است اقدامات دیگری از قبیل کاهش یارانه‌های صادرات، کاهش یارانه‌های تولید و کاهش موانع غیرتعرفه‌ای نیز انجام شود، لذا با لحاظ کردن سیاست‌های دیگر، می‌توان به نتایج دقیق‌تری بر رفاه جامعه و سایر متغیرهای کلان اقتصادی دست یافت. الگوی به کاررفته در این مطالعه، یک الگوی ایستا بوده و بر مبنای اطلاعات مربوط به یک سال پایه حل شده، به عبارتی، عامل زمان در آن نقشی نداشته است، لذا با وارد کردن متغیر زمان در الگو و تبدیل آن به یک الگوی پویا، می‌توان اثرات اجرای یک سیاست را بر روند تغییر یک متغیر در طول زمان بررسی کرد. (نجاتی و بلاغی اینالو، ۱۴۰۱: ۱۰۱-۱۰۳)

پیوستن ایران به سازمان به واسطه‌ی ایجاد تجارت، به افزایش بهره‌وری و تخصیصی شدن تولیدات منطقه‌ای بر اساس مزیت نسبی و همچنین بهبود رفاه عمومی کشورهای عضو منجر

خواهد شد. آزادسازی کامل، منافع بیشتری را برای کشور به ارمغان خواهد آورد و بر اساس داده‌ها، ایران بیشترین میزان خلق تجارت را در میان کشورهای عضو خواهد داشت. هر چه سطح تجارت و روابط تجاری کشورهای عضو یک توافق‌نامه تجاری پیش از شکل‌گیری آن بیشتر باشد، احتمال ایجاد تجارت به واسطه‌ی یکپارچگی منطقه‌ای میان آن کشورها افزایش می‌یابد. بنابراین، ایجاد توافق‌نامه‌های منطقه‌ای با این کشورها، آثار منفی کمتری بر تجارت ایران خواهد داشت. با توجه به روابط تجاری قوی ایران با برخی کشورهای عضو سازمان مانند چین، هند و پاکستان و همچنین بالا بودن تعرفه‌های اعمال‌شده بر کالاهای موردنظر، به نظر می‌رسد که پس از آزادسازی و کاهش یا حذف این تعرفه‌ها، فرصت‌های بیشتری برای افزایش صادرات و بهبود رفاه ایران فراهم خواهد شد.. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۳۷)

۵-۱-۲. تبادلات با ارزهای محلی و مشترک

سازمان همکاری شانگهای همچنین استفاده از ارزهای محلی را برای تجارت بین کشورهای عضو ترویج می‌کند. این ابتکار با هدف کاهش وابستگی به دلار آمریکا و افزایش همکاری اقتصادی بین کشورهای عضو انجام می‌شود. کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای مانند چین و روسیه قبلاً اقداماتی را برای افزایش استفاده از ارزهای خود در تجارت و سرمایه‌گذاری دوجانبه انجام داده‌اند. به عنوان مثال، چین با چندین کشور عضو سازمان همکاری شانگهای قراردادهای سوآپ ارزی امضا کرده است که به آنها اجازه می‌دهد معاملات تجاری و سرمایه‌گذاری را به جای دلار آمریکا با یوان چین انجام دهند. انتظار می‌رود استفاده از ارزهای محلی در تجارت در سازمان همکاری شانگهای در سال‌های آینده افزایش یابد، زیرا کشورهای عضو همچنان به دنبال راه‌هایی برای تقویت روابط اقتصادی و کاهش اتکا به ارزهای خارجی هستند. برای دستیابی به این هدف، سازمان همکاری شانگهای به طور فعال قراردادهای سوآپ ارز را دنبال کرده است و تبادل ارز مستقیم بین بانک‌های مرکزی کشورهای عضو را تسهیل می‌کند. این سازمان همچنین توسعه سیستم‌های پرداخت منطقه‌ای را تشویق کرده است که نمونه آن سیستم پرداخت بین‌بانکی فرامرزی چین (CIPS) است که امکان استفاده از یوان چین

را برای تراکنش‌های فرامرزی فراهم می‌کند.

همچنین ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه در سخنرانی خود در بیست و سومین اجلاس سازمان همکاری شانگهای تأکید کرد که در سال گذشته بیش از ۸۰ درصد از مبادلات تجاری چین و روسیه با استفاده از روبل روسیه و یوان چین انجام شده است. وی همچنین از سایر کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای خواست تا رویکرد مشابهی را اتخاذ کنند. پوتین با حمایت از افزایش استفاده از ارزهای محلی در مبادلات تجاری، بر اهمیت کاهش وابستگی به ارزهای خارجی و ارتقای همکاری اقتصادی دوجانبه در سازمان همکاری شانگهای تأکید کرد. (abu zafar, 2023)

ایده ایجاد واحد پولی مشترک سازمان هم مطرح شده است که مانند یورو که در اتحادیه اروپا رواج یافت یک واحد پولی مشترک میان اعضا ایجاد شود که مورد قبول همه آنهاست تا در مبادلات میان خود از آن استفاده کنند. در این صورت علاوه بر افزایش وزن سازمان در مبادلات جهانی از سلطه دلار در مبادلات کاسته خواهد شد.

۶-۱-۲. شورا بازرگانی سازمان

شورا بازرگانی سازمان در سال ۲۰۰۶ تأسیس شد. مأموریت اصلی شورا بازرگانی سازمان همکاری شانگهای مشاوره‌های گسترده و ارائه توصیه‌ها و پیشنهادها مفصل به رهبران سازمان در مورد بهبود شرایط همکاری اقتصادی است. اهداف دیگر این شورا تسهیل همکاری مؤثر منطقه‌ای بین کشورهای عضو در زمینه‌های مورد علاقه محافل تجاری سازمان و ایجاد همکاری مستقیم بین جوامع تجاری سازمان، سازماندهی و برگزاری نمایشگاه‌ها، کنفرانس‌ها، سمینارها و سایر رویدادهای مشابه و همکاری و تقویت روابط مقامات و انجمن‌های تجاری از سازمان و همچنین سایر کشورها است. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۹) با توجه به اهداف و وظایفی که این شورا بر عهده دارد می‌تواند به عنوان همکاری برای بخش تجاری ایران به ویژه اتاق‌های بازرگانی باشد و بخش خصوصی ایران در همکاری با این شورا از ظرفیت‌های آن استفاده نماید.

در اصل شورا بازرگانی سازمان به منظور ارتقای همکاری اقتصادی بین کشورهای عضو و ایجاد گفتگوی جامع تجاری سازمان در مورد مسائل تجاری و سرمایه گذاری، وظایف مشاوره ای ارائه می دهد و بررسی های کارشناسی همکاری های تجاری و سرمایه گذاری و تعامل تجاری بالقوه به انجام می رساند. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۳) همکاری بخش های خصوصی و دولتی اقتصادی ایران با این شورا می تواند به گسترش همکاری های تجاری و اقتصادی میان اعضا و در نتیجه انسجام بیش تر منجر شود. دبیرخانه شورا تجاری در شهر مسکو مستقر می باشد. (سازمان همکاری شانگهای، ۱۳۸۸: ۴۳)

۷-۱-۲. همکاری های حوزه کشاورزی

کشاورزی هوشمند کلید امنیت غذایی کشورهای سازمان همکاری شانگهای است شوک های اقتصادی سال های اخیر، درگیری ها و بحران ها در امتداد مرزهای خارجی کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای، بلایای طبیعی و تغییرات آب و هوایی و همچنین همه گیری کووید-۱۹ بر تلاش ها برای تضمین امنیت غذایی تأثیر منفی گذاشته است. در سال ۲۰۲۱، رهبران گروه ۸ بیانیه مشترکی را در مورد این موضوع به تصویب رساندند، مفهوم تعامل بین کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای در زمینه کشاورزی "هوشمند" را توسعه دادند و پایگاه سازمان همکاری شانگهای برای تبادل و آموزش فناوری های کشاورزی مدرن را در یانگلینگ (چین) افتتاح کردند که همکاری ها در این زمینه در حال افزایش است. (سرگئی لوموف (قزاقستان تودی)، ۲۰۲۲)

در سال ۲۰۲۰، از ۱۱،۱۹ میلیارد تن محصولات زراعی و دامی تولید شده در سراسر جهان، کشورهای سازمان همکاری شانگهای ۴،۲۴ میلیارد تن (۳۸٪) تولید کردند. به ویژه، سازمان همکاری شانگهای ۵۳،۵ درصد از تولیدات برنج جهان را به خود اختصاص داده است. ۳۱،۶٪ گوشت (شامل ۲۳،۵٪ تولید مرغ، ۴۲،۶٪ گوشت خوک، ۱۷،۸٪ گوشت گاو)؛ ۵۱،۲٪ گندم، ۲۹،۲٪ شکر، چغندر قند و نیشکر؛ ۲۷ درصد ذرت و ۱۰ درصد سویا سهم تولید سازمان همکاری شانگهای از تولید این محصولات در جهان بوده است. در عین حال، سهم محصولات

کشورهای سازمان همکاری شانگهای در صادرات جهانی محصولات غذایی نیز بسیار قابل توجه است. به عنوان مثال، سازمان همکاری شانگهای ۴۲٫۹ درصد از صادرات برنج جهان، ۲۱٫۹ درصد از گندم و ۱۲٫۵ درصد از صادرات شکر را به خود اختصاص داده است. علی‌رغم تصویر نسبتاً مطلوب، کشورهای سازمان همکاری شانگهای پیوسته در حال توسعه گفت‌وگوی معنی‌دار هستند و توجه فزاینده‌ای به اقدامات هماهنگ در زمینه امنیت غذایی و کشاورزی، با تأکید بر افزایش سرمایه‌گذاری در بهبود تولید و تجارت محصولات کشاورزی دارند. رویکرد مشابهی برای همکاری در بخش صنعتی وجود دارد. (سرگئی لوموف (قزاقستان تودی)، ۲۰۲۲) ایران باتوجه به قرارگیری در اقلیم خشک و نیاز به بهبود فرایندهای تولید و صادرات محصولات کشاورزی خود، می‌تواند از این فرصت که در سازمان ایجاد شده است برای دستیابی به منافع خود استفاده نماید.

۲-۲. نقاط قوت اقتصادی (strength)

۲-۲-۱. ذخایر و تولیدات نفت و گاز

ایران چهارمین کشور دارنده ذخایر نفتی اثبات شده و پس از ونزوئلا، عربستان و کانادا است. اما بیشترین ذخایر گازی جهان در اختیار ماست. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۶۶) ایران با وجود دارا بودن ذخایر قابل توجه گاز طبیعی به لحاظ جغرافیایی و امنیت مناسب داخلی نیز امکان دریافت گاز طبیعی کشور ترکمنستان جهت انتقال به پاکستان و هند را از طریق خط لوله صلح دارد که این عامل علاوه بر رفع نگرانی‌های هند از منابع تأمین عرضه این خطوط لوله در تبدیل خط لوله صلح به پروژه بین‌المللی و مرتبط با امنیت کشورهای منطقه مؤثر خواهد بود. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۶۸) و (مرادی حقیقی، ۱۴۰۲: ۲۲۰)

۶۰ درصد صادرات انرژی ایران به کشورهای عضو سازمان است. عمده آن به چین (۶۷٫۵) و هند (۱۵٫۸) بوده است. کشور دوم خریدار انرژی ایران ترکیه است که زمزمه پیوستن آن به سازمان هم به گوش می‌رسد. (فرهمنده معین، سماوی و آقاچوکچی، ۱۳۹۸: ۴۸) جنبه تسهیل و افزایش صادرات انرژی ایران پرنسب‌تر از افزایش صادرات کشورهای سازمان به ایران است.

لذا سامانه‌ای که تبادلات انرژی ایران را تسهیل کند به احتمال قوی در کنار تسهیل صادرات انرژی ایران و دریافت وجوه آن واردات ایران را هم از این کشورها افزایش خواهد داد. (فرهمنده معین، سماوی و آقا کوچکی، ۱۳۹۸: ۵۳)

باتوجه به اهمیت حضور ایران در سازمان و دشوار بودن توسعه کریدورهای ترانزیتی شمال به جنوب بدون مشارکت ج.ا.ا، این کشور می‌تواند فروش نفت و گاز خود را بدون مزاحمت ناشی از تحریم‌ها چندبرابر کند، حتی می‌تواند به قطب انرژی منطقه بدل شود. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۳۸)

۲-۲-۲. قابلیت‌های لجستیکی و کریدوری ایران

کارشناسان بر این باورند، ایران برای افزایش و ارتقای جایگاه خود در منطقه و جهان، نیازمند مشارکت در ترتیبات منطقه‌ای از جمله عضویت در سازمان‌های همکاری منطقه‌ای است، در واقع یکی از مهم‌ترین بخش‌های فرصت‌ساز برای ایران در این سازمان، استفاده از توان لجستیکی کشور است. براین اساس کریدورهای بین‌المللی و منطقه‌ای دارای ظرفیت‌های همکاری ایران با سازمان‌های عبارت‌اند از: کریدور شمال - جنوب، کریدور تراسیکا، کریدور سه گانه آلتید، کریدور شرق - غرب، کریدور چابهار - زاهدان - مشهد (محور شرق)، کریدورهای حمل و نقلی سازمان همکاری‌های اقتصادی اکو، کمربند جاده ابریشم اقتصادی قرن ۲۱ و غیره. (Donya-e-eqtasad, 1400) و (سلیمی، جلالی، علی فام و حسینی، ۱۴۰۱)

تصویر ۲-۱. موقعیت جغرافیایی کریدور شمال جنوب

استفاده از فرصت‌های کریدوری محدود به مقاصد تجاری نیست؛ بلکه فرصت‌های گردشگری خوبی هم وجود دارد که قابل بهره‌برداری است به‌ویژه اینکه کشورهای عضو در یک منطقه قرار دارند و از لحاظ جغرافیایی به هم نزدیک‌اند و برخی از این کشورها با ایران اشتراکات دینی و فرهنگی و تاریخی دارند. به‌عنوان مثال می‌توان به پاکستان اشاره نمود که همسایه ایران است و از حیث دینی هم با ایران مشترکاتی دارد. در این کشور حدود ۲۰۰ میلیون نفر اهل سنتی زندگی می‌کنند که ایران را قبول دارند اما ۱۵ میلیون نفر نیز با تفکرات وهابی و زاویه‌دار با اسلام شیعی وجود دارند. (توکلی، ۱۴۰۰) سالانه حدود ۲۰۰ هزار گردشگر از پاکستان وارد ایران می‌شود که این افراد به دلیل سطح درآمد عمومی که دارند برای تفریح به ایران نمی‌آیند؛ بلکه برای گردشگری زیارتی به ایران سفر می‌کنند. مقصد آنها نیز به مشهد و کربلا است. بخش عمده این سفرها نیز در بازه محرم و صفر (پیاده روی اربعین) اتفاق می‌افتد. در صورتی که مسیر حرکت این افراد را که عموماً از طریق زمینی سفر می‌کنند را مشخص کنیم و زیرساخت‌ها را در آن تقویت کنیم می‌توان درآمد خوبی از این طریق به دست آورد. (همان) این امر به غیر از منافع اقتصادی قابلیت‌های فرهنگی و تمدنی نیز دارد که می‌توان از آن‌ها بهره برد و در فصول بعدی به آن مفصل‌تر پرداخته خواهد شد.

۲-۲-۲-۱. ابتکار یک کمربند یک راه

در امتداد مسیر یک کمربند یک جاده چین ۶۵ کشور از آسیای مرکزی، آسه آن جنوبی، اروپای شرقی، آسیای شرقی، آسیای شرقی و آفریقای شمالی، ۴,۴ میلیارد نفر جمعیت با درآمد قابل عرضه ۲۱ تریلیون دلاری از ظرفیت جهانی را داراست.

اگرچه پکن ادعا می‌کند هدف غایی‌اش در طرح کمربند راه منافع اقتصادی و خیر جمعی است؛ اما در حال گشودن فضای راهبردی و چرخش به سمت غرب آسیاست. در واقع پکن قصد دارد خلأ ناشی از خروج آمریکا از منطقه را پر کند. باتوجه به راهبرد آمریکا در چرخش به شرق آسیا و اتحاد با هند با هدف مهار جاه‌طلبی‌های چین یکی از ارکان راهبردی چین در

منطقه کشور پاکستان به عنوان کانون ابتکارهای منطقه‌ای است. از سوی دیگر از آنجا که اکثر تولیدکنندگان نفت با آمریکا هم‌پیمان هستند چین درصدد یافتن متحدانی در منطقه خلیج فارس است تا تحت نفوذ آمریکا نباشد که ایران تنها گزینه موجود بود. (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰) و (Naderian, 2007, p.22)

۸۰ درصد انرژی چین از تنگه مالاکا می‌گذرد و چین می‌خواهد از طریق این تنگه از طرف آمریکا غافلگیر نشود. چین به غرب جغرافیایی روی آورده که سرزمین بزرگ و دست‌نخورده است. (رئیس‌نژاد، ۱۴۰۰) راه ابریشم در ظاهر اقتصادی است اما در واقع سیاسی است چون ژئواکونومی به ژئوپلیتیک بدل می‌شود و چین می‌خواهد توسط آمریکا فشاری را تحمل نکند یا کاهش دهد. (رئیس‌نژاد، ۱۴۰۳) اگر کریدورها از ایران نگذرد ایران رو به زوال می‌رود چون با کریدورها تاثیرات بعدی و تبعی هم می‌آید. (رئیس‌نژاد، ۱۴۰۳)

بشر نشان داده می‌تواند بر مزیت جغرافیایی غلبه کند؛ چون رو به پیشرفت است. مزیت جغرافیایی ایران به این دلیل کم‌اهمیت می‌شود. تنها کشوری که به طور زمینی می‌تواند منابع انرژی را به چین منتقل کند ایران است (رئیس‌نژاد، ۱۴۰۰) در ژئوپلیتیک راه ایران باید مرکز راه‌ها باشد و بحثی چندجانبه است نه دوجانبه. (رئیس‌نژاد، ۱۴۰۳) اینکه چین بر ایجاد راه و کریدور تمرکز کرده مانند طرح یک کمربند یک راه و تقریباً همه کشورهای عضو سازمان هم در این طرح جای دارند فرصتی است که اعضای سازمان شانگهای با توافقاتی که بین خود منعقد خواهند کرد این ابتکارات و طرح‌ها که همه اعضا منتفع می‌شوند را زودتر و هوشمندانه‌تر عملی کنند. این ابتکارات کریدوری به ویژه برای ایران که موقعیت ممتاز جغرافیایی در منطقه و حتی جهان دارد اهمیتی مضاعف پیدا می‌کند. کریدور زمانی است که راهی که نقطه الف را به ب وصل می‌کند تغییر اقتصادی در مسیر آن ایجاد کند نه اینکه فقط یک جاده کشیده شود. مانند جاده تهران قم که در بین آن مجتمع‌ها و امکانات ایجاد شده و تغییرات اقتصادی ایجاد کرده است. چین بر روی ایجاد دالان و کریدور تمرکز دارد. (همان)

عضویت چین در سازمان شانگهای که اینگونه ابتکار را مطرح می‌کند می‌تواند توافقات

اقدامات عملی را بین کشورهای عضو برای اجرایی شدن این طرح‌ها و ابتکارات تسریع و تسهیل نماید.

جدول ۳-۲. ماتریس سوات ایران در ابتکار کمربند -راه (به نقل از (حاجی زاده، ۱۴۰۰: ۱۵))

ماتریس ژئواکونومی ایران در طرح ابتکار -کمربند

عناوین کلی		
اطلاعات محیط داخلی	نقاط قوت	نقاط ضعف
	برخوردار از موقعیت مناسب ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیکی	عدم درک درست از طرح و عدم استفاده از متخصصین داخلی
	داشتن امنیت مطلوب در مقایسه با سایر کشورهای مسیر طرح	تحریم ها
	دسترسی مستقیم به آب های آزاد	کمبود تسهیلات بیمه ای و بانکی مطابق با استانداردهای بین المللی
	کوتاه ترین و کم هزینه ترین مسیر برای ترانزیت کالا	ضعف زیرساخت های داخلی
	قرار گرفتن در کریدور شمال - جنوب و شرق - غرب	ضعف بازاریابی و ارائه خدمات و مدیریت نهادهای داخلی
	گستره نفوذ ایران در منطقه	خطرات سایبری
اطلاعات محیط خارجی	فرصت ها	تهدیدها
	گسترش همکاری و همگرایی منطقه ای و کاهش انزوای ژئواکونومیک کشور	فساد فراگیر در بسیاری از کشورهای مسیر طرح
خارجی	جذب سرمایه گذاری های خارجی و ورود شرکت های طرح به ایران	تحریم ها و فشار رقابتی طرح
	ایجاد اتصالات زیرساختی بین ایران و کشورهای کلیدی اوراسیا	وابستگی اقتصادی
	تقویت زیرساخت ها، نوسازی، اشتغالزایی، بهداشت و درمان	گیرافتادن در تله وام - بدهی چین
	کاهش تحریم پذیری کشور و جداسازی اقتصاد از تحریم ها	نگرانی قدرت های بزرگ (آمریکا، روسیه، هند، ژاپن، اتحادیه اروپایی و ...) از طرح و ایجاد موانع توسط آنها
	بالا رفتن اهمیت ایران در طرح دریایی جاده ابریشم نوین	گسترش نفوذ نظامی چین (عدم سازگاری با منافع ایران)
	جایگاه ویژه ایران در دو پهنه بزرگ آبی دریای خزر و خلیج فارس	عدم نقش محوری ایران و کم توجهی به ایران در نقشه های راه طرح ابتکار کمربند جاده و جایگزین کردن کشورهای دیگر و انزوا و به حاشیه رفتن ایران (مانند: انتخاب گوادربجای چابهار)
	افزایش وزن ژئوپلیتیکی ایران	افزایش رقابت های منطقه ای
	ورود فناوری های نو به ایران	اتحصار بازار ایران در اختیار چین
	استفاده ایران از موقعیت گذرگاهی خود	مسامحت قدرت های رقیب از این امر
	تقویت موقعیت ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیکی ایران و کسب اعتبار قابل توجه برای ایران	چالش سیاست خارجی ایران از سوی کشورهای رقیب طرح
	رشد اقتصادی ایران	انزوای سیاسی و فرهنگی در پی انزوای اقتصادی و کاهش اهمیت ژئوپلیتیکی ایران
	اتصال ایران به شبکه اقتصاد جهانی	آسیب های عدم اتصال به شبکه جهانی در صورت عدم پیوستن به طرح
	توسعه ارتباطات و گسترش مناسبات با سایر کشورها و تشکیل مناطق اقتصادی	بروز ناامنی های ناشی از رقابتی طرح در ایران
	تقویت امنیت داخلی	تهدیدات ناشی از وابستگی یکطرفه ایران به چین
	تقویت شاخص های توسعه یافتگی	افزایش فشارهای ناشی از رقابتی طرح علیه ایران
	کسب جایگاه ارزنده سیاسی برای ایران	موضع گیری کشورهای منطقه با ایران در خصوص کشورهای دارای تعامل با ایران

۲-۲-۳. سرمایه‌گذاری و سرریز سرمایه‌های ایران

جمهوری اسلامی ایران با وجود آن که خود یک کشور در حال توسعه محسوب می‌شود و همواره کمبود سرمایه به عنوان یکی از موانع توسعه‌ای در ایران بوده است، در عین حال همواره سطحی از سرریز سرمایه را تجربه کرده است. بخشی از این سرریز سرمایه به دلیل درآمدهای نفتی بالا است، بخشی از آن به دلیل نیازهای اقتصادی و مواردی نیز مرتبط با چالش‌های مربوط به بی‌ثباتی اقتصاد داخلی است که به فرار سرمایه منجر می‌شود. در چنین شرایطی برای هر سه گزینه فوق‌الذکر فرصت‌های مناسب و با ریسک پایین سرمایه‌گذاری وجود دارد. (رحیمی، ۱۴۰۲: ۵۵)

۲-۳. تهدیدات اقتصادی (threats)

۲-۳-۱. تفاوت در سطح اقتصادی کشورهای عضو

مقایسه شاخص‌های اقتصادی اعضای سازمان نشان می‌دهد اختلاف سطح توانمندی‌ها در سه سطح است، کشورهایی مثل چین و روسیه در سطح بالا، قزاقستان و ازبکستان در سطح بعدی و قرقیزستان و تاجیکستان در سطح پایینی با اختلاف فاحش قرار دارند. (محمودی، ۱۳۹۳: ۲۶)

اقتصاد کشورهای عضو سازمان با همدیگر ناهمخوانی دارند و این امر باعث تفاوت زیاد در در حجم مبادلات اقتصادی دو کشور است. قرقیزستان جزو کشورهای سازمان است که به کمک سایر اعضا برای بازسازی و رشد نیاز دارد. چین یکی از شرکای مهم تجاری این کشور است و به همین دلیل این کشور در برابر درخواست‌های سیاسی چین نظیر سرکوب مخالفان اویغور در قزاقستان مخالفتی نمی‌کند. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۸۹) ایران نیز مستثنی از این وضعیت نیست. این کشور با حجم اقتصادهای عضوایی مثل چین و روسیه و هندوستان و در سوی دیگر تاجیکستان اختلاف قابل ملاحظه‌ای دارد.

نکته قابل تأمل دیگر پایین بودن سطح مبادلات داخلی بین اعضای سازمان و همچنین عدم توازن در مبادلات بین کشورهای عضو است که باعث شده تا این کشورها در سطح پایینی از وابستگی متقابل اقتصادی قرار گیرند. (همان) ایران با وجود صادرات انرژی به چین باز هم تراز

تجاری منفی با این کشور دارد که اگر این کشور از منابع انرژی فسیلی برخوردار نبود وضعیت تراز تجاری میان ایران و چین بسیار بدتر می شد. در خود سازمان میان اعضا رقابت اقتصادی و تجاری است، مثلاً روسیه و ایران می خواهند هدایت بازار انرژی را در سازمان داشته باشند؛ ولی چین راضی به این امر نیست و مانع تراشی می کند. تفاوت قدرت اقتصادی اعضا باعث می شود که اعضای ثروتمندتر بتوانند حرف خود را به کرسی بنشانند و این خلاف اصل سازمان درباره برابری اعضای سازمان است.

۲-۳-۲. چالش تشکیل باشگاه انرژی سازمان

چین در تعامل دوجانبه با کشورهای دارنده انرژی در درون این سازمان از موقعیت مذاکراتی بهتری برخوردار است و تمایلی به تغییر این وضعیت ندارد. عدم تمایل چین را می توان عامل کلیدی در تداوم نقش حاشیه ای این باشگاه در سازمان همکاری شانگهای برشمرد. (Huaxia, 2020) و (سلیم، جلالی، علی فام و حسنی، ۱۴۰۱: ۵۵)

با وجود اقدامات اولیه در راستای تحقق این ایده طرح مذکور هنوز به دلایل متعددی جنبه عملی پیدا نکرده است. مهم ترین دلیل عدم تحقق این ایده تاکنون مخالفت چین بوده که از شکل گیری یک کارتل انرژی تحت هدایت روسیه نگران است. (آدمی و عزیزی، ۱۳۹۲: ۱۹) روسیه درصدد مستحکم کردن کارتل گازی خود از طریق پیوند دادن ترکمنستان، قزاقستان و ازبکستان است به گونه ای که آن ها نتوانند به صورت مستقل اقدام به تولید و فروش گاز کنند و نیز روسیه بتواند نفوذ خود را بر روی جمهوری اسلامی ایران افزایش دهد؛ در واقع روسیه با هوشیاری درصدد ایفای یک نقش انحصاری در بازارهای آسیا و اروپا است. در همین راستا روسیه موفق شد با تشکیل اوپک گازی در سال ۲۰۰۸ یک گام دیگر به اهداف خود نزدیک تر شود. (واعظی، ۱۳۹۰: ۲۹) از دیدگاه استفان بلانک چین با نفت روسیه و آسیای مرکزی نوعی تعادل با خاورمیانه ایجاد می کند که رهبران پکن مایل به ازدست دادن این تعادل که نتیجه آن چیزی جز اختلال و وابستگی در عرضه انرژی نخواهد بود، نیستند. (کوزه گر کالجی، ۱۳۸۸: ۹۲) چین به دلیل نگرانی از شکل گیری یک کارتل انرژی، انحصار در عرضه و تحمیل قیمت و

تعهدات مالی به تحقق ایده باشگاه انرژی دست کم آن گونه که مدنظر روسیه است تمایل چندانی ندارد و آن را به چشم بازار انحصاری از سوی روسیه در بازار انرژی می‌بیند که می‌تواند تعادل و قدرت چانه‌زنی چین را در مقابل بازار خاورمیانه بر هم بزند. (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۸: ۹۴)

از آنجا که اعضای سازمان به لحاظ قدرت اقتصادی، نوع اقتصادها و میزان رقابت‌پذیری نامتوازی قرار دارند دستاوردهای نسبی حاصل از جریان آزاد کالا، نیروی کار و سرمایه به مدل رفتاری آنان شکل می‌دهد. کشورهای ضعیف‌تر سازمان عمدتاً صادرکننده مواد خام محسوب می‌شوند و بازار آنها به صورت فزاینده در اختیار چین قرار گرفته است. ناتوانی این کشورها در رقابت با اقتصاد شکوفا و تهاجمی چین زمینه را برای مخالفت آنان با آزادسازی تجاری در قالب این سازمان فراهم آورده است. این مخالفت به‌ویژه از طرف روسیه به صورت مداوم ابراز شده است. (Gabuev, 2017) (سلیمی، جلالی، علی فام و حسنی، ۱۴۰۱) ایران نیز در این مورد هم نظر با روسیه است ولی قدرت اعضای همچون چین مانعی بر سر راه تحقق اهداف کشورهای متوسط و کوچک‌تر مانند ایران و روسیه است.

۳-۲. چالش زیست‌محیطی سازمان

بحران آب در آسیای مرکزی پس از مشکلات زیست‌محیطی که برای دریاچه آرال ایجاد شد به شدت تشدید گردید. این دریاچه که تا دهه ۱۹۶۰ چهارمین دریاچه بزرگ در جهان بود در اثر تغییرات حاصله در سیستم آبیاری منطقه‌ای و مصرف فزاینده آب آمودریا و سیر دریا تاکنون ۴۰ درصد در سطح و ۶۶ درصد در حجم کاهش یافته است. این کاهش نه تنها باعث کاهش تولید پنبه و دیگر محصولات کشاورزی در منطقه، مشکلات شدید بهداشتی برای ساکنین منطقه، انتشار نمک و ماسه در اراضی اطراف شده است بلکه باعث شده است تا سالانه نزدیک به ۱۱ هزار کیلومتر مربع به مساحت صحرای قره قوم و قزل قوم افزوده شود. (کولایی، ۱۳۸۴: ۴۷-۴۸)

افزایش نرخ مرگ‌ومیر و بیماری‌های تنفسی، کاهش طول عمر متوسط، کاهش آب

آشامیدنی و افزایش نرخ مرگ و میر حاکی از وخامت زیست محیطی در آسیای مرکزی است. (مختاری، ۱۳۸۹: ۴۴)

وجود اکثر سرچشمه های رودها در منطقه آسیای مرکزی به نوعی باعث افزایش قدرت تاجیکستان و قرقیزستان شده است و به نوعی ازبکستان، قزاقستان و ترکمنستان را به کشورهای با امنیت آبی کم تبدیل نموده است. (همان)

هرچند که تاکنون درگیری شدیدی در منطقه آسیای مرکزی بر سر منابع آبی رخ نداده است لیکن به علت افزایش روزافزون اهمیت منابع آبی از یک سو و کاهش شدید منابع آبی در منطقه امکان بروز تنش منابع آب در منطقه آسیای مرکزی وجود دارد. (مختاری، ۱۳۸۹: ۶۶)

طی یک دهه و نیم اخیر برخاسته از دگرگونی های اقلیمی، خشکسالی های پیاپی، تغییر الگو بارش، ناکارآمدی مدیریت جاری منابع آب و... بسیاری از جوامع خصوصاً کشورهای خشک و نیمه خشک به شدت شکننده و آسیب پذیر در مقابل توانش بوم شناسی شدند. بخش بنیادی ریزگردها در ایران که در فصل گرما شروع می شود، خاستگاه برون مرزی دارد. کشورهای درگیر با دیپلماسی زیست محیطی و ایجاد یک سازمان همکاری منطقه ای که ایران می تواند پیشگام آن باشد با این مشکل مواجهه کنند. (کاویانی راد، ۱۳۹۵: ۱۰) سازمان همکاری شانگهای نهادی است که قابلیت فعال سازی دیپلماسی زیست محیطی را دارد؛ اما تاکنون به آن توجهی چندانی نشده است.

سطح آب دریای خزر از سال ۲۰۰۶ کاهش یافته و در سال ۲۰۲۲ به نقطه بحرانی خود رسیده است. کاهش بیش از یک متری سطح دریا به تغییرات سواحل دریای خزر به ویژه در بخش قزاقستان منجر شده است. این موضوع را می توان با این واقعیت توضیح داد که منطقه موردنظر دریا دارای شیب ملایمی از بستر دریا و خط ساحلی مجاور است و حتی تغییرات جزئی در سطح دریا باعث سیل یا کوچک شدن قابل توجه ساحل می شود. کوچک شدن دریای خزر با تخریب دو رودخانه اصلی تغذیه کننده دریا مرتبط است: ژایک (اورال) و ولگا. به نظر دلیل اصلی بهره برداری بیش از حد از این دو رودخانه است. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی،

سدهای زیادی بر روی این رودخانه‌ها ساخته شده است، از آب آنها برای کشاورزی استفاده می‌شود، شهرها در امتداد ژایک و ولگا قرار دارند که آنها را تغذیه می‌کند. وزارت محیط‌زیست و منابع طبیعی جمهوری قزاقستان نظر فعالان عمومی را در مورد خرابی رودخانه‌های تغذیه‌کننده دریای خزر به اشتراک می‌گذارد. به گفته آنها، ولگا بیش از ۹۰ درصد آب را به دریای خزر می‌رساند و در قلمرو فدراسیون روسیه جریان دارد. ژایک بیش از ۲ درصد تغذیه نمی‌کند. باین حال، ژایک نقش مهمی در تکثیر منابع ماهی دریای خزر دارد. به دلیل دوره کم آب، جریان رودخانه ۵۰ تا ۶۰ درصد کاهش یافته است که منجر به تخریب مکان‌های تخم‌ریزی و وضعیت اکولوژیکی رودخانه شده است.

به گفته متخصصان وزارت اکولوژی قزاقستان، نوسانات سطح دریای خزر پیچیده است و عوامل اقلیمی عمدتاً بر بدنه آب تأثیر می‌گذارد: تغییر اقلیم، افزایش میانگین دمای سالانه هوا، بارش سریع‌تر و کاهش دبی رودخانه که بر تعادل آبی دریای خزر تأثیر می‌گذارد. در نوامبر ۲۰۲۲، توکایف، رئیس‌جمهور قزاقستان دستور تأسیس یک مؤسسه تحقیقاتی دولتی برای انجام تحقیقات دریای خزر را صادر کرد، اما تاکنون تأسیس نشده است. قرار است این مؤسسه در پایان سال ۲۰۲۳ افتتاح شود. کریل اوسین، بوم‌شناس و مدیر مؤسسه غیردولتی «اکومانگیستا» یکی از دلایل وضعیت اسفناک دریای خزر را کوچک شدن رودخانه‌ها دانست. این (کوچک شدن رودخانه‌ها) تحت تأثیر تغییرات آب‌وهوایی است. کریل اوسین گفت: رودخانه‌ها به روش طبیعی آب کمتری دریافت می‌کنند، به علاوه عاملی برای استفاده غیرمنطقی از آب وجود دارد، لجن‌زدایی بستر رودخانه‌ها. (Talгат Umarov, 2023)

وضعیت این رودخانه‌ها به نوبه خود به کمبود برف در زمستان، افزایش مصرف آب و حفظ آب برای استفاده در نیروگاه‌های برق آبی روسیه نسبت داده شده است. دریای خزر دارای خطوط ساحلی در پنج کشور آذربایجان، ایران، قزاقستان، روسیه و ترکمنستان است. از میان این بخش‌ها، بخش قزاقستان کم عمق‌ترین بخش است، و این همان چیزی است که مقامات آنجا را بر آن داشته تا اول‌ازهمه زنگ خطر را به صدا درآورند. (eurasianet, Jun 9, 2023)

عواملی که باعث مشکلات در محیط زیست دریای خزر است: مسائل مربوط به صید ماهی - آلودگی صنایع - بهره گیری بی رویه از مواد شیمیایی در امر کشاورزی - تخریب سواحل - آلودگی رودخانه هایی که به دریای خزر می ریزند - مسئله منابع آبی و کمبود آب در آسیای مرکزی (شامل توزیع نامتناسب آب، اشتراکی بودن بعضی منابع آبی میان کشورها و عدم مدیریت صحیح بر سیستم ها و منابع آبی در کنار روند روبه رشد جمعیت در این منطقه و استراتژی بعضی کشورها بر گسترش کشاورزی و سیاست خودکفایی غذای آن ها و نارسایی قوانین بین المللی برای تخصیص منابع آبی مشترک). (اعظمی و دبیری، ۱۳۹۱: ۴۰) همه این عوامل به غیر از اینکه مشکلات زیست محیطی برای کشورهای منطقه ایجاد می کنند باعث تأثیرات سوء در روابط سیاسی و اقتصادی اعضا هم می شوند. باتوجه به اینکه در همه موارد مذکور کشورهای عضو سازمان تأثیر می پذیرند این امر بر روابط بین آن ها در ابعاد مختلف اثر منفی خواهد داشت و باعث شکنندگی روابط میان اعضای سازمان خواهد شد. البته این مسائل زیست محیطی با تأثیر منفی که بر روی اقتصاد اعضا می گذارد سازمان را هم متأثر و درگیر خواهد نمود. به عنوان مثل با آلودگی و کاهش سطح آب دریای خزر کشورهای حاشیه آن که اغلب عضو سازمان هستند در استفاده از دریای خزر در گردشگری و کشتیرانی و ماهیگیری و تولید انرژی با مشکل مواجه می شوند که این امر سطح توسعه آنها و به تبع توسعه سازمان را با خلل مواجه می سازد.

۴-۳-۲. عدم وابستگی متقابل اقتصادی میان اعضا

آمارها نشان می دهد در دو دهه اخیر شکاف های درآمدی بین اعضا بیشتر شده و ناهمگونی و عدم تجانس بین کشورهای عضو یکی از مانع های همگرایی اقتصادی و تجاری است. عوامل دیگر شامل: فراهم نبودن زمینه همکاری نهادی میان کشورهای عضو، تفاوت دیدگاه های اقتصادی چین و روسیه در خصوص اهمیت و جایگاه اقتصادی سازمان در برنامه های بلندمدت اقتصادی آنها در منطقه، عدم وجود زمینه برای تعمیق همگرایی اقتصادی چندجانبه و تمرکز بیشتر به برنامه همکاری دوجانبه میان اعضا در پروژه های اقتصادی و عدم وجود زیر ساخت های

مالی موردنیاز در سازماندهی همکاری‌های مالی بین اعضا. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۴)

۵-۲-۳. تفاوت اعضا در اهداف و اولویت‌ها

همکاری در کشورهای سازمان به‌ویژه میان جمهوری‌های آسیا مرکزی در مجموع پایه نهادی نسبتاً ضعیفی دارد و در مرحله شکل‌گیری است. کشورها اهداف و علایق متفاوتی دارند؛ اما نزدیکی جغرافیایی باعث می‌شود تا روی کارهای مشترک تمرکز کنند. (آدتورو، ۱۴۰۱)

چین این دیدگاه را دارد که اولویت‌های سازمان در زمینه فعالیت‌های ضدتروریستی و اقتصادی باید به تساوی توزیع شود و به‌مرور مؤلفه اقتصادی جایگاه غالب در فعالیت‌های سازمان شانگهای به خود اختصاص دهد. اما روسیه معتقد به حفظ فعالیت‌های سنتی سازمان در مبارزه با سه‌شر (جدایی‌طلبی، افراط‌گرایی و تروریسم) است. روسیه تمایل دارد این اهداف را بدون ترس غیرمنطقی از هژمونی اقتصادی چین در آسیا مرکزی پیگیری کند و برای همین پیشنهادهای چین برای تشدید همکاری اقتصادی را مهار می‌کند. (همان)

کشورهای چین و روسیه به‌رغم اینکه همپوشانی منافع اقتصادی دارند، در جنبه‌های مهم رقیب ایران محسوب می‌شوند. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۵۷) روسیه در حوزه بازار انرژی با ایران رقابت جدی دارد و هرچه ایران در این حوزه به کزیدورهای حاشیه‌ای انرژی تبدیل شود، منافع روسیه بهتر تأمین می‌شود. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۵۸) از طرفی نیز روسیه با چین بر سر موضوع تشکیل باشگاه انرژی به اختلاف نظر خورده است. هند و پاکستان نیز با یکدیگر رقابت‌های جدی دارند. حتی عضویت این دو در سازمان به‌خاطر رقابت با یکدیگر در عقب‌نماندن از همدیگر بود. یعنی اعضا در عین همکاری‌هایی که دارند در حوزه‌های مختلف با هم رقیب هم هستند.

۶-۳-۲. کمبود و ضعف زیرساخت‌های اقتصادی

زیرساخت مالی موردنیاز در ساماندهی همکاری‌های مالی اعضا سازمان وجود ندارد. یکی از

مهم ترین نهادهای اقتصادی سازمان را می توان در حوزه ساختارهای مالی مورد توجه قرار داد. ایده ایجاد بانک سازمان همکاری شانگهای با هدف اینکه منابع مالی سازمان را بهینه نماید، همکاری داخلی را تقویت کند و فعالیت های توسعه را تقویت کند متعلق به چین بود. این بانک، بانک سرمایه گذاری زیرساختی آسیا و بانک توسعه جدید بریکس مکمل همدیگر هستند. اندازه مشارکت در سرمایه اصلی بانک را اندازه اقتصاد کشور (با تولید ناخالص اسمی یا با در نظر گرفتن برابری قدرت خرید) تعیین می کرد. روسیه به دلیل ترس از تقویت بیشتر سلطه چین در حوزه مالی و سرمایه گذاری سازمان پیشنهاد داد تا ساختار مالی جدیدی ایجاد نشود؛ بلکه از ابزارهای موجود تا حد امکان به شکل کارآمد استفاده شود. (آدتورو، ۱۴۰۱: ۷۶)

چین آماده وام دهی به کشورهای عضو سازمان است و چون هیچ یک توان مالی آن را ندارند به تدریج اعتبار پول ملی خود را در سازمان افزایش می دهد. روسیه که با این مبنا نگران از دست رفتن حوزه نفوذ خود در آسیا مرکزی است علاقه ای به توسعه همکاری همه جانبه همکاری های اقتصادی ندارد. روسیه در رابطه با همکاری های اقتصادی موضع دوگانه دارد. از یک سو از تمامی اعلامیه های رسمی حمایت می کند و از سویی در هنگام اجرا منفعلانه رفتار کرده و مانع آن می شود. مثل بانک سازمان شانگهای که به دلیل نگرانی مسکو اجرا نشد. (مرادی حقیقی و حسینی، ۱۴۰۰: ۴۵) روسیه با هدف کاهش آسیب پذیری مالی نسبت به تحریم ها آمریکا و معامله با دلار تلاش دارد از طریق کنسرسیوم بین بانکی سازمان پرداخت با ارزهای ملی را فراهم کند.

کمبود بودجه مسئله دیگر سازمان است که بر فعالیت های سازمان شانگهای اثر خواهد گذاشت. وضعیت اقتصادی نامطلوب اکثریت اعضا مزید بر کمبود مالی شده و احتمال می رود که سازمان شانگهای را با مشکل مواجه سازد. اساس محکم اقتصادی نیز برای ایجاد فضای مشترک ژئواستراتژیکی سازمان شانگهای وجود ندارد. عواملی مانند مبارزه با تروریسم بین المللی، سرمایه گذاری های تجاری، دسترسی به اطلاعات و همچنین سیاست غرب که از مجاری روابط عمدتاً دوجانبه با هر کدام از اعضای سازمان شانگهای استفاده می کند، از

متحدشدن کشورهای عضو در قبال مسائل کلیدی جلوگیری می‌نماید. (مختاری، ۱۳۸۹: ۳۳) مهم‌ترین مانع اقتصادی میان کشورها عضو کمبود سرمایه در منطقه است. بزرگ‌ترین قدرت اقتصادی عضو نیز توانایی حل این مسئله را ندارد. (همان)

۷-۳-۲. فقر و فساد در کشورهای عضو

سه نقطه ضعف ایران در ارتباط با سازمان‌های منطقه و بین‌الملل بر اساس نظرسنجی از صاحب‌نظران و نخبگان: بحران اشتغال - فساد اداری اقتصادی - توسعه نامتوازن کشور. (مهم‌ترین نقاط ضعف ماهیت اقتصادی دارند.) هستند. (فلاحی و رستمی، ۱۴۰۱: ۱۶۴) کشورهای عضو شانگهای هر یک به نوعی با فساد اقتصادی و مالی درگیر هستند. اولویت بعدی که باید در سازمان غالب باشد معطوف به مبارزه جدی با فقر و عدالت اجتماعی است. این امر بدون توسعه گسترده و رشد اقتصادی دائم و متوازن امکان‌پذیر نیست. اولویت دیگر که لازم است پیش‌روی سازمان باشد، حرکت به سوی اقتصاد ترکیبی یا مختلط و کسب منفعت مشترک است. این امر اگر عملیاتی شود و توسعه پیدا کند به تبع موجب کمرنگ شدن مرزها و کسب سهم از بازارهای جهانی به دلیل توسعه اقتصادی است که در حال حاضر کمی دور از انتظارات است. (یزدان‌پناه درو، ۱۳۸۹: ۲۳۸)

فقر و مشکلات اقتصادی از مهم‌ترین مشکلات کشورهای آسیا مرکزی به شمار می‌رود. این مشکلات به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم می‌شوند: مشکلات داخلی مانند فقدان یک سازمان تجاری فعال و منسجم، ضعف بخش خصوصی، وجود سیستم مالیات دوگانه، محدودیت‌ها و موانع مبادلات پولی و ارزی، وجود فساد و رشوه، بروکراسی در تجارت خارجی و فقدان سیستم‌های بانکی مناسب دانست. مشکلات خارجی همچون؛ حضور قدرت‌های خارجی با توجه به مشکلات این کشورها و علاقه به نفوذ گسترده‌تر و همچنین وابستگی ساختاری اقتصاد این کشورها به روسیه و تلاش این کشورها در راستای حفظ و تداوم سلطه اقتصادی خود عواملی بیرونی هستند. (ایران‌نیا، ۱۳۹۷: ۸۶)

فساد که یکی از مهم‌ترین عوامل بی‌ثباتی کشورهاست در بسیاری از فعالیت‌های دولتی

کشورها عضو سازمان دیده می شود. باندهای فساد اداری که از دوران شوروی باقی مانده همچنان به شکل تشکیلاتی در آسیا مرکزی با هم ارتباط دارند. (بیاری، حقیقی و زارعی، ۱۴۰۱)

۸-۳-۲. تحریم ها و فشارهای اقتصادی

مهم ترین تهدیدات خارجی برای ایران بر اساس نظرسنجی از نخبگان: تحریم و انزوای اقتصادی - صدور قطع نامه های بین المللی - حضور نظامی بیگانگان در منطقه و ایران هراسی هستند. (فلاحی و رستمی، ۱۴۰۱: ۱۶۴) تحریم های غرب در رابطه ایران با کشورهای شرقی هم تأثیر گذار بود؛ مثلاً تحریم ها مزید بر علت شده تا چین تمایل زیادی به خرید نفت ایران نداشته باشد. (سخنرانی دکتر سجاد طالبی، ۲۷ تیر ۱۴۰۲، مدرسه تابستانه چین) تحریم های امریکا علت اصلی سقوط ۵۲٫۹٪ واردات نفت خام توسط چین از ایران در مقابل افزایش ۳۵٫۱٪ واردات نفت خام از عربستان است. (راه نجات و تقی پور جاوی، ۱۴۰۰: ۱۴۹) در رابطه با هند در سازمان می توانست از طرح های کریدوری بهره برداری کند؛ اما به دلیل تحریم های یک جانبه غرب علیه ایران و روسیه قادر به بهره برداری از این طرح ها نبود. (فخاری، ۱۴۰۱: ۷۱) از نظر دکتر بختیار ایرگاشف، محافل تجاری ازبکستان منافع زیادی در همکاری با ایران دارند. ولی مانع اصلی پیش روی توسعه این همکاری ها، تحریم های آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران است. این تحریم ها موجب ترس محافل اقتصادی و تجاری ازبکستان از گسترش همکاری ها با ایران می شود. (مصاحبه با دکتر «بختیار ایرگاشف» مدیر مرکز ابتکارهای پژوهشی «معنا» در ازبکستان و استاد فلسفه دانشگاه دولتی اورال، ۳۱ خرداد ۱۴۰۲)

حتی برخی کشورهای دیگر عضو هم از این امر در امان نبودند. روسیه نیز مانند ایران چند سالی است که تحت تحریم غرب و آمریکا قرار گرفته است و به همین دلیل کشورهای عضو سازمان در ارتباط با این دو کشور جانب احتیاط را رعایت می کنند. دلیل اصلی که برای تأخیر در تبدیل عضویت ایران به عضو دائم سازمان ذکر شد این بود که ایران تحت تحریم قرار دارد؛ چون سازمان کشوری که تحت تحریم قرار دارد را به عنوان عضو دائم نمی پذیرد. از سویی با

پذیرش برجام و کمتر شدن تحریم‌ها و از سویی با افزایش رویکرد ضد غربی اعضای سازمان تعاملات با روسیه و ایران در سازمان بیشتر شد.

۴-۲. نقاط ضعف اقتصادی (weaknes)

۴-۲-۱. مشکلات جذب سرمایه خارجی

سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای در حال توسعه به دلیل فقدان منابع مالی داخلی یا عدم کارآمدی آن در کشورهای در حال توسعه موتور محرکه اقتصادی و اجتماعی این جوامع محسوب می‌شود. به کارگیری سرمایه خارجی به جز هدف تأمین مالی سرمایه با هدف‌های دیگری نیز صورت می‌گیرد، ارتقا بهره‌وری، توسعه مهارت و مدیریت برای ارتقای توان کیفی نیروی کار داخلی، توسعه بازارهای صادراتی، افزایش استانداردهای تولیدات داخلی و حرکت به سوی اقتصاد بازار از جمله اهداف جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۷۸)

وجود قوانین و خط‌مشی‌های روشن مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی از قبیل قوانین گمرکی، مالیاتی و تجاری از جمله اشکال تسهیل‌کننده سرمایه‌گذاری خارجی در ایران هستند. اما کشور ما دارای قوانین و مقرراتی است که موانع و محدودیت‌های جدی در راه جذب سرمایه‌گذاری خارجی ایجاد نموده است، من جمله این قوانین اصولی از قانون اساسی شامل اصول ۱۳۹، ۸۱، ۷۷، ۴۶ است و هم‌چنین قانون جلب و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب سال ۱۳۳۴ و سایر قوانین مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی است. به‌طور کلی قانون سرمایه‌گذاری خارجی دارای ساختار حقوقی نابهنجار است که توسعه اقتصادی کشور را در چنبره خود محبوس کرده است. از دیگر نکات منفی حقوقی قانون جدید سرمایه‌گذاری خارجی این است که قانونگذار تلاشی نکرده است تا بتواند سرمایه‌گذار را مجبور به انتقال فناوری بسازد یا او را به سمت تولیدات با فناوری بالا سوق دهد. (همان)

از آن جهت که اقتصاد ایران اتکا به نفت دارد و غیررقابتی است و از طرفی هم به دلیل تعدد و تکثر قوانین و شفاف نبودن آن‌ها آزادی عمل فعالان اقتصادی در کشور پایین است و این امر

هم مزید بر علت شده است تا تلاش ها برای جلب سرمایه گذاری های خارجی تاکنون موفقیت چندانی به همراه نداشته باشد. مؤسسه فیج در آخرین رتبه بندی خود از خطرات سرمایه گذاری در اقتصادهای مختلف جهان ایران را در ردیف اقتصادهای با ریسک بالا رتبه بندی نمود که این امر ناشی از افزایش ریسک های سیاسی در کشور و عدم شفافیت و همچنین بی ثباتی در قوانین و مقررات و مبهم بودن آن ها ناشی می شود. (محمدی و رهبر، ۱۳۸۶: ۸۱) همه این عوامل در بررسی های دقیق سرمایه گذاران خارجی لحاظ می شود و سرمایه های آن ها به سمت جای امن و سودده حرکت می کنند نه جایی که سرشار از ریسک ها و عوامل مختلف دفع کننده است.

۲-۴-۲. چالش های توسعه تجارت با سازمان

ایران به دلیل کمبود در شبکه های ریلی و جاده ای مدرن و عدم دسترسی به بندر، به عنوان یک مسیر ترانزیتی اصلاً جذاب نیست. توسعه امکان پذیر است، اما ایران در تأمین مالی گسترده با مشکلاتی مواجه است که با عضویت در سازمان همکاری شانگهای کاهش نخواهد یافت. علاوه بر این، نه چین (مهم ترین عضو سازمان همکاری شانگهای) و نه هند آن طور که انتظار می رفت در ایران سرمایه گذاری نکرده اند. به نظر نمی رسد هیچ یک از این دو کشور مایل به تحریک واکنش آمریکا باشند و بعید است که عضویت رسمی در سازمان همکاری شانگهای این واقعیت را تغییر دهد. (SHOKRI, 2022) (سلیمی، جلالی، علی فام و حسنی، ۱۴۰۱) البته شرایط متحول در نظام بین الملل و زمینه چینی ایران می تواند وضع را تغییر دهد و کشورها ثروتمند سازمان را به سرمایه گذاری و همکاری بیشتر با ایران ترغیب کند که در مقطعی شاهد تغییر رویکرد و همکاری با ایران توسط اعضای سازمان بودیم. در کل می توان همکاری و سرمایه گذاری اعضای قدرتمند سازمان با ایران را دچار نوسان و تغییر دانست که به عوامل مختلف بین المللی وابسته است.

۲-۴-۳. محدود بودن گستره کالاهای صادراتی ایران

کالاهای اصلی صادراتی ایران گستره محدودی دارند (ایران نیا، ۱۳۹۷: ۸۶) و عمدتاً محصولات نفتی و مشتقات آن است که موجب آسیب پذیری اقتصاد ایران و تک محصولی

شدن می‌شود. در لیست کالاهای صادراتی ایران منتشر شده از طریق وزارت صمت در سال ۱۴۰۲، نفت و متعلقات آن جایگاه اصلی و نخست را به خود اختصاص می‌دهند.

با بررسی آمار گمرک کشور متوجه می‌شویم ۸۰ درصد صادرات کشور در سال ۱۴۰۱ مربوط به دو صنعت شیمیایی و فرآورده‌های نفتی و معادن و فلزات بوده است. طبق آماری که در دو سال اخیر یعنی سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ ذکر شد حجم قابل توجهی از صادرات ایران به محصولات نفت و گاز و متعلقات آن اختصاص دارد و وضع وقتی بدتر می‌شود که بدانیم در کنار عدم تنوع محصولات صادراتی خام فروشی هم صورت می‌گیرد. به‌عنوان نمونه در سال ۱۴۰۱ با کمی اغماض می‌توان گفت ایران ۱۲۲ میلیون تن مواد خام به جهان صادر کرده است و کشورهای دیگر پس از تبدیل این مواد به مواد با ارزش‌تر، ۳۰ درصد آن را به ایران برگردانده و مابقی را به‌عنوان ارزش افزوده نزد خود نگه داشته‌اند.^{۱۰} در صورت تنوع بخشیدن به محصولات صادراتی می‌توان با کشورهای عضو و مناطق مختلف تعاملات متفاوتی داشت که این امر نیازمند شناسایی و فعالسازی مزیت رقابتی ایران است.

۵-۲. راهبردهای اقتصادی تجاری جمهوری اسلامی ایران

ایران برای ایفای نقش مناسب در سازمان همکاری شانگهای راهبردهایی را در حوزه اقتصادی و تجاری دنبال می‌کند که اصلی‌ترین آن‌ها شامل موارد ذیل است:

- کاهش وابستگی به دلار و تقویت ارزهای محلی و یا ایجاد ارز مشترک سازمان
- نشان دادن جایگاه انکارناپذیر ایران در طرح یک کمربند یک راه و جاده ابریشم
- تقویت همکاری‌های سرمایه‌گذاری و تأمین منابع مالی متقابل
- رفع موانع سرمایه‌گذاری در ایران و جذابیت بخشی به این حوزه
- توسعه و تقویت صادرات غیرنفتی ایران (فاصله گرفتن از اقتصاد رانتیر و

^{۱۰} <https://enigma.ir/blog/iran-international-trade-1401>

تک محصولی

- بهره برداری اقتصادی از نفوذ سیاسی اقتصادی ایران در منطقه به کمک چین و روسیه (فلاحی و رستمی، ۱۴۰۱: ۱۶۴)
- تبدیل نفوذ سیاسی و نظامی به منافع اقتصادی از طریق همکاری با روسیه و چین (فلاحی و رستمی، ۱۴۰۱: ۱۶۴)
- انعقاد قرارداد بلندمدت و تضمینی برای محصولات صادراتی ایران به ویژه در حوزه انرژی در میان اعضای سازمان
- همکاری در بهره برداری از ظرفیت های لجستیکی و جغرافیایی ایران در منطقه
- تقویت تجارت بین اعضا برای کاهش فشار تحریم ها علیه ایران
- قراردادهای همکاری مشترک با رویکرد انتقال فناوری و توسعه پایدار

جدول ۴-۲. مدل سوات حوزه اقتصادی و تجاری

فرصت ها	تهدیدات
۱. همکاری های حوزه انرژی (نفت و گاز و انرژی هسته ای و برق و ...)	۱. اختلاف سطح اقتصادی اعضا
۲. منابع آب و مقابله با بحران کم آبی	۲. چالش های تشکیل باشگاه انرژی سازمان
۳. تعرفه ترجیحی بین اعضای سازمان	۳. عدم وابستگی متقابل اقتصادی میان اعضا
۴. شورا بازرگانی سازمان	۴. تفاوت در اهداف و اولویت های اعضای سازمان
۵. تبادلات با ارزهای محلی و مشترک	
۶. همکاری های بخش کشاورزی	

۷. تأمین مالی و سرمایه‌گذاری ۸. ایده باشگاه انرژی	۵. کمبود و ضعف زیرساخت‌های اقتصادی (شامل کمبود سرمایه و بودجه) ۶. فقر و فساد در داخل کشورهای عضو ۷. تحریم و فشارهای اقتصادی ۸. مشکلات زیست‌محیطی
نقاط قوت	نقاط ضعف
۱. ذخایر و تولیدات نفت و گاز ۲. قابلیت‌های کریدوری و لجستیکی ایران در منطقه و سازمان ۳. سرمایه‌گذاری و سرریز سرمایه‌های ایران	۱. مشکلات در جذب سرمایه‌های خارجی ۲. مشکلات توسعه تجارت بین ایران و سازمان ۳. محدود بودن گستره کالاهای صادراتی ایران

۳. فصل سه: فرصت ها و چالش های حوزه سیاسی و امنیتی (راهبردهای حوزه سیاسی امنیتی)

در فصل سوم در چهار بخش جداگانه فرصت ها، تهدیدات، نقاط قوت و ضعف سیاسی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با سازمان های منطقه ای علی الخصوص سازمان همکاری شانگهای برشمرده شده اند و در پایان فصل راهبردهای ایران در این حوزه بیان شدند. در نهایت هم در جدولی کلیه موارد احصا شده نقاط ضعف و قوت و فرصت و تهدید مدون شدند.

۳-۱. فرصت های سیاسی امنیتی (opportunities)

۳-۱-۱. بازدارندگی در برابر دشمنان مشترک

عضویت ایران می تواند تضمین ها را برای تأمین امنیت کشور تقویت نماید، به این معنا با که عضویت برابر ایران و چین و روسیه در سازمان همکاری شانگهای هر چند به صورت غیرمستقیم می تواند نوعی بازدارندگی را در برابر تهدیدهای امریکا علیه کشورمان ایجاد کند. برخی تهدیدها همچون مهاجرت غیرقانونی، ترانزیت مواد مخدر و قاچاق کالا از تهدیدهای مشترک ایران و کشورهای منطقه محسوب می شود، که سازمان امکان دفع و کنترل آن ها را می دهد. اما برخی تهدیدات مانند تروریسم و افراط گرایی مذهبی به ویژه بر سر مصادیق آن و نیز حضور نیروهای فرامنطقه ای اتفاق نظر میان اعضا وجود ندارد. ایران می تواند ضمن گسترش گفتگوهای امنیتی با مقامات نظامی و سیاسی کشورهای آسیای مرکزی و سازمان در راستای هر چه نزدیک تر شدن دیدگاه های طرفین در حوزه های امنیتی بکوشد. (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۷:

پس از حادثه ۱۱ سپتامبر گسترش ناتو به شرق و حضور نظامی آمریکا در منطقه در قالب برنامه مشارکت برای صلح اتفاق افتاد. این حضور نظامی باعث محدود شدن نقش منطقه‌ای ایران در آسیای میانه می‌شود لذا برای ممانعت از وقوع سناریوهایی که هم به ضرر کشورهای منطقه و هم ایران است، سیاستمداران ایرانی باید پایه ابتکار عمل برای ایجاد یک ساختار جدید در منطقه باشند که یکی از موثرترین آن‌ها پیوستن ایران به سازمان شانگهای و استفاده از ظرفیت‌های آن است. (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۰۸)

پس از فروپاشی شوروی حلقه‌ای دیگر بر حلقه‌های متداخل و پیچیده منطقه‌ای ایران افزوده گردید و بعد از آن ایران تحت تأثیر مسائل و درگیری‌های آسیای مرکزی و قفقاز گشته است. اگر امنیت ایران را از نظر جغرافیایی با امنیت منطقه آسیای مرکزی پیوند خورده فرض کنیم سازمان هم‌خوان‌ترین نهاد منطقه‌ای با تأمین امنیت ایران است. در هر حال عضویت ایران در سازمان به کاهش تهدیدات منطقه‌ای نسبت به ایران می‌انجامد. در منطقه اطراف مرزهای شمالی، سازمان می‌تواند مهم‌ترین نهاد همراستا با منافع ایران باشد. (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۰۹) به عقیده علی‌اکبر ولایتی مشاور بین‌الملل رهبر معظم انقلاب اسلامی اگر کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای در کنار هم باشند با تدبیر لازم و عزمی راسخ به سمتی حرکت خواهند کرد که بزرگ‌ترین مجموعه قدرتی جهان را در درون خود خواهد داشت. (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱۲) با شکل‌گیری این مجموعه قدرتی زمینه لازم برای ایستادن مقابل تهدیدات بزرگ که اکنون ایران به‌تنهایی توان مقابله با آن‌ها را ندارد فراهم می‌شود.

۲-۱-۳. گرایش ضدژمونی و ضدآمریکایی

سازمان از نظر سیاسی - نظامی می‌تواند نقش ژئوپلیتیک مهمی در تحولات جهانی ایفا کند. هم‌اینک این سازمان به سدی در مقابل آمریکا و نفوذ غرب در منطقه تبدیل شده است و اگر ایران هم به جمع این کشورها بپیوندد، بدون تردید گرایش ضد غربی آن به شکل چشمگیری افزایش می‌یابد. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۸۹) از دیگر سو تغییرات کنونی بر اهمیت همکاری

کشورها با همدیگر برای مقابله با تهدیدهای متفاوت که بسیاری از آنها ماهیت بین‌المللی دارند، افزوده است. (بزرگی و حسینی، ۱۳۸۹: ۸).

اکنون که جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان عضو دائم به شانگهای پیوسته است بی‌شک شاهد افزایش گرایش‌ات و هدف‌های ضد غربی سازمان شانگهای هستیم. (سلیمی، جلالی، علی فام و حسینی، ۱۴۰۱: ۷۷) کارشناسان و صاحب‌نظران همواره از دو مثلث اتحاد به‌عنوان ایران - هند - روسیه و یا ایران - چین - روسیه در کنار اتحاد سه‌گانه روسیه - چین - هند یاد کردند و چنین اتحادها و ائتلافاتی را در حقیقت مانعی در برابر سیاست‌های یک‌جانبه‌گرایانه آمریکا در آسیا و در سطحی فراتر در کل نظام بین‌المللی به‌منظور برهم‌زدن و تغییر نظم موردنظر آمریکا قلمداد می‌کنند. (همان)

سازمان شانگهای مترصد است تا آنچه را که پیمان ورشو در گذشته برای ناتو به‌عنوان مانع به وجود آورده بود مجدداً احیا نماید. اکنون ایران عضو دائم سازمان همکاری شانگهای شده است و اگر ترکمنستان نیز به عضویت سازمان درآید این سازمان بیش از ۶۰٪ ذخایر نفتی در جهان را کنترل می‌نماید. با عضویت دائم پاکستان و هند و در آینده نیز مغولستان خلیج فارس و پایگاه‌های نظامی آمریکا به محاصره پیمان شانگهای در خواهد آمد. اگر ترکیه هم عضو پیمان شانگهای بشود، انتقال نفت و گاز طبیعی از خلیج فارس و دریای خزر دیگر توسط ناتو کنترل نمی‌شود، بلکه از طرف شانگهای کنترل خواهد شد. این پیمان با افزوده شدن پاکستان و هند و سایر کشورهای اوراسیایی نظریه قلب زمین مکنیدر را محقق می‌کند و واقعه اساسی است که پایان تسلط جهان تک‌قطبی به رهبری آمریکا و متحدان آن را نشان می‌دهد. (کردی کلاک و حیدرپور و جاودانی مقدم، ۱۴۰۰: ۳۸۸) این منطقه جز مناطق محوری دنیاست که واقع شدن ایران در آن و وجود سازمان‌های منطقه‌ای مانند شانگهای که مورد بحث این پژوهش است، قدرت بازیگری و کنشگری فعال برای ایران را به همراه می‌آورد که می‌تواند آن را در نیل به منافعش که یکی از آنها تقابل با زورگویی و زیاده‌خواهی است، یاری نماید.

برخی معتقد که سازمان همکاری شانگهای متوازن‌کننده قدرت ناتو در منطقه می‌باشد، از

جمله آلکسی مالسوف، رئیس گروه مطالعات شرقی در دانشکده عالی اقتصاد مسکو در مصاحبه‌ای که در ۹ اردیبهشت ۱۳۹۸ داشته است این‌طور بیان داشته است:

«در حال حاضر سازمان همکاری شانگهای در حال متعادل کردن نقش ناتو در آسیا است.» (همان) این اتفاقات با همکاری سازمان شانگهای با سایر سازمان‌های همسو منطقه‌ای و عضویت فعال ایران در سایر سازمان‌های منطقه‌ای به شکل مناسب‌تری عملی می‌شود.

رویکرد متوازن‌کننده سازمان با رویکرد توازن‌دهنده ایران در منطقه با هم در یک راستا ارزیابی می‌شود. به عبارت دیگر حضور قدرت خارجی مداخله‌گر در منطقه هم برای سازمان و هم ایران نامطلوب ارزیابی می‌گردد. در طول تاریخ هر بار ایران با قدرت بزرگی هم‌جوار بود، بازنده شد، برای همین باید دکترین ما خروج نیروهای بیگانه از منطقه باشد. زیرا اجازه نمی‌دهند ایران نقش متعادل‌کننده و بالانس‌کنندگی خود را در منطقه ایفا کند، مثل زمان حضور شوروی و انگلیس در منطقه و مجاورت ایران. (سلیمان‌پور، ۱۴۰۲) مطالعه تاریخ نشان می‌دهد انگلستان همسایه ایران در منطقه نبود؛ ولی با حضورش در همسایگی و نزدیک ایران باعث شد تا اتفاقاتی بیفتد که در نهایت به زیان ایران بود. امروزه نیز حضور ایالات متحده در کشورهای اطراف ایران و ایجاد پایگاه در این کشورها همان‌طور که بالاتر هم ذکر شد موجب عدم ایفای نقش صحیح توسط ایران می‌شود. حضور ایران در کنار روسیه و چین می‌تواند بر قدرت شانگهای و به تبع آن افزایش قدرت ایران در برابر خودخواهی‌های اروپا و آمریکا شود.

اهداف مشترک و مشکلات مشترک که هند و روسیه و چین و ایران را به یکدیگر مرتبط می‌کنند، تلاش برای نظم جهانی چندضلعی و مقابله با هژمونی آمریکا است. هم‌افزایی و تجمع احساس ضدآمریکایی در سازمان شانگهای آن را به یک وزنه تعادل ژئوپلیتیک در مقابل آمریکا تبدیل کرد. این جهت‌گیری باعث گردید تا رغبت ایران برای پیوستن به این سازمان به‌شدت افزایش پیدا کند. سازمان به‌عنوان راهی برای مهار حضور و نفوذ آمریکا در منطقه است. (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۰۸)

اوج موضع‌گیری‌های ضدآمریکایی در بیانیه انتهای اجلاس سران کشورهای عضو سازمان

شانگهای در سال ۲۰۰۶ است که مکانیسم های تضمین امنیت منطقه و توسعه را حق و مسئولیت خود این کشورها می داند. در نهایت اعضا با هماهنگی یکدیگر در جهت کاهش حضور ژئوپلیتیک آمریکا در آسیا مرکزی عمل کنند (صفوی و جعفری نور، ۱۴۰۱) از جمله اقدامات عملی سازمان در مقابله با آمریکا درخواست قرقیزستان از آمریکا برای خروج نیروهای آمریکایی و تعطیلی پایگاه های هوایی نظامی کی ۲ در سال ۲۰۰۵ از این کشور است.

کشورهای منطقه آسیا مرکزی هراسناک از مداخله و نفوذ آمریکا در امور داخلی خود که ناشی از انقلاب های رنگی است، می باشند. سیاست مستقل از غرب ایران برای این کشورها اعتمادسازی می کند. به عنوان مثال کمال الدین ربیع موو از تحلیلگر ازبکستانی اعتقاد دارد که عضویت ایران در سازمان به نفع ازبکستان است؛ چون سیاست مستقل از غرب و احساسات ضد آمریکایی با عضویت ایران در سازمان شانگهای گسترش پیدا می کند و دولت ازبکستان با این اهرم قادر خواهد بود تا امنیت و ثبات خود را تأمین نماید. (کوشکی و حسینی، ۱۳۹۶: ۱۲)

۳-۱-۳. تقویت زیرساخت های امنیت غذایی

بحران غذایی ناشی از جنگ اوکراین مسئله امنیت غذایی را جدی تر یادآوری کرد. در هفدهمین نشست سران شرق آسیا دبیر کل سازمان همکاری شانگهای که مورخ ۱۴ نوامبر ۲۰۲۲ (۲۳ آبان ۱۴۰۱) برگزار شد محور بحث را بر امنیت غذایی و انرژی قرار داد. کشورهای عضو شانگهای یک دهم گردش مالی جهانی تولیدات کشاورزی را تأمین می کنند. کشاورزی و امنیت غذایی به دلیل ارتباط مستقیم با رفاه شهروندان در کانون توجه سازمان قرار دارد. سازمان به توسعه همکاری های علمی و فناورانه و نوآورانه در زمینه کشاورزی، معرفی فناوری های نوین، راه حل های دیجیتال و روش های نوین تولید محصول کشاورزی اهتمام دارد.

۳-۱-۴. توسعه دیپلماسی دفاعی متوازن بین اعضا

اعضا در ۴ اردیبهشت ۱۳۹۷ (۲۴ آوریل ۲۰۱۸) موافقت نامه ای را جهت همکاری وزرا دفاع به امضا رساندند. از طرفی موافقت اعضا برای انجام رزمایش مشترک گامی مهم در توسعه

دیپلماسی مشترک دفاعی است. توسعه دیپلماسی دفاعی مشترک و اشتراک تجارب کمیسیون‌های امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس شورا اسلامی جمهوری اسلامی ایران با کمیسیون‌های متناظر مکمل مذاکرات وزرا دفاع کشورهای عضو و در راستا دیپلماسی پارلمانی دفاعی است. حضور در نمایشگاه‌های دفاعی و برگزاری مانورهای مشترک از جمله مصادیق الحاق ایران به سازمان شانگهای در بهره‌گیری از فرصت‌های دفاعی است. همچنین چین و روسیه دارای تجارب ارزشمندی در امنیت سایبری هستند و تشکیل یگان‌های سایبری در سازمان در راستای استفاده از این فرصت و بهره‌گیری از تجارب آن‌ها است. (دلاورپور اقدم و امیری، سازمان همکاری شانگهای؛ پیشران‌های دیپلماسی پارلمانی و ابتکارهای پیشرو، ۱۴۰۱: ۹)

عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای زمینه‌ای را برای شرکت جمهوری اسلامی در مانورهای نظامی مشترک با کشورهای آسیای مرکزی و همچنین روسیه برای اولین بار پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در قالب این سازمان فراهم کرد. همچنین، ایران می‌تواند در «رزمایش مأموریت صلح» سازمان همکاری شانگهای که شامل رزمایش‌های مختلف ضد تروریسم است و از سال ۲۰۱۴ برگزار می‌شود، شرکت کند. این امر، تحول جدیدی در رویکرد دفاعی، تقویت روابط نظامی و امنیتی تهران با آسیای مرکزی و همچنین روسیه و چین و هند و پاکستان است.

۵-۱-۳. حمایت از گروه‌های اسلامی و تقابل با گروه‌های رادیکال

از مهم‌ترین فرصت‌های عضویت ایران در سازمان این است که به دلیل جایگاه ایران در جهان اسلام می‌تواند باعث تضعیف شدن رابطه علت و معلولی بین تروریسم و اسلام و پیشگیری از تندروری و رفتار ناشایست علیه مسلمین و گروه‌های اسلامی غیر محارب و متعادل شود. در سال‌های اخیر اسلام به واسطه تبلیغات جهانی و عملکرد خشونت‌آمیز گروه‌های سلفی و وهابی در اذهان بسیاری از مردم با کج‌فهمی درک شده است، لذا نقش جمهوری اسلامی ایران را می‌توان به شکل جدی در صحنه پیشگیری از سرکوب مسلمانان به بهانه مبارزه با

تروریسم و کنترل برخوردها با سازمان های واقعی اسلامی اشاره نمود. (جعفری و بلباسی و اسفندیار، ۱۳۹۶: ۱۸۹)

حق رأی جمهوری اسلامی در سازمان همکاری شانگهای به ایران این امکان را می دهد که در مکانیسم رأی گیری مبتنی بر اجماع، مندرج در ماده ۱۶ منشور سازمان همکاری شانگهای که شامل فرایند به رسمیت شناختن یا به رسمیت نشناختن گروه های اسلامی رادیکال در آسیای مرکزی، چین و روسیه به عنوان سازمان های تروریستی شرکت کند. در حالی که ایران روابط و همکاری نزدیکی با حزب نهضت اسلامی تاجیکستان (IRPT) داشته است، اما با گروه های دیگری مانند حزب التحریر و جنبش اسلامی ازبکستان مخالف است؛ بنابراین، عضویت ایران امکان جلوگیری از شناسایی IRPT به عنوان یک گروه تروریستی را که دولت تاجیکستان از وقایع سپتامبر ۲۰۱۵ به شدت به دنبال تروریستی شناختن آن بوده، فراهم می کند. (Al Jazeera, November 5, 2015).

حضور ایران در سازمان به عنوان سردمدار شیعیان جهان می تواند ایران را از اتهامات دیگر کشورها مبنی بر حمایت از گروه های افراطی اسلامی برهاند و به عنوان یک میانجی گر تأثیرگذار در کنفرانس اسلامی رابطه کشورهای عضو سازمان را بهبود بخشد. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۳۷)

۳-۱-۶. ساختار منطقه ای ضد تروریسم (RATS)

نتیجه اصلی کار سازمان همکاری شانگهای فعالیت های ضد تروریسم آن است. ساختار منطقه ای ضد تروریسم (RATS) در سال ۲۰۰۴، در تاشکند تأسیس شد، مرکز فعالیت های ضد تروریستی سازمان است. این یکی از مهم ترین نتایج فعالیت های سازمان همکاری شانگهای است؛ زیرا کشورهای شرکت کننده به طور مؤثر اطلاعات مربوط به افراط گرایان، جدایی طلبان و تروریست های مظنون را به اشتراک گذاشته و جمع آوری کرده اند و پایگاه داده مربوطه را ایجاد کرده اند. (Anastasia Vishnevskaya- Mann, 2018)

یکی از وظایف اساسی سازمان توسعه امنیت اوراسیا در جهت محافظت از اعضای خود در مقابل تهدیدهای امنیتی غیردولتی از قبیل سازمان‌های تروریستی، گروه‌های محلی در کشورهای اعضا گرفته تا نهادهای جهانی شده‌تر مانند القاعده بود و بعدها دولت اسلامی (داعش). ایجاد سازمان همکاری شانگهای همچنین خلأ امنیتی احتمالی ایجاد شده پس از سقوط اتحاد جماهیر شوروی را پر کرد، بدون آنکه روسیه یا چین نقشی کاملاً هژمونیک بر عهده بگیرند. (سلیمی، جلالی، علی فام و حسنی، ۱۴۰۱: ۱۷۸)

تأسیس سازمان همکاری شانگهای نگرانی دولتمردان روس را از گسترش نفوذ و توسعه‌گرایی چین برانگیخته اما گسترش اسلام‌گرایی و انتقال قدرت در کشورهای آسیا مرکزی به اسلام‌گراهای تندرو و مهم‌تر از همه گسترش نفوذ ناتو و تهدیدات غرب خطر نزدیک‌تر و واقعی‌تری است که تداوم اتحاد استراتژیک با چین را توجیه می‌نماید. (حاجی یوسفی و الوند، ۱۳۸۷: ۳۲)

عوامل توسعه‌نیافتگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی در گرایش مردم به گروه‌های افراطی تأثیر داشتند. (عباسی قادری و فرهادی و دیانت، ۱۴۰۰: ۲۸۷) پس به‌غیر از درپیش گرفتن قدرت نرم و دیپلماسی فرهنگی، توجه به مولفه‌های توسعه‌ای و تأکید بر همگرایی کشورها در قالب سازمان همکاری اقتصادی و اجتماعی و نیز تشکیل جامعه امنیتی بین کشورها مؤثر است. (عباسی قادری و فرهادی و دیانت، ۱۴۰۰: ۲۸۸)

مرکز ضدتروریستی دارای یک شورا و یک کمیته اجرایی است. اهداف و ساختار کمیته اجرایی: بخش هماهنگ‌کننده عملیات. ارتباط با ارگان‌های ذی‌ربط کشورهای عضو و تهیه و اجرای ستادها. بخش حقوقی - بین‌المللی. تأثیرگذاری بر تلاش‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد و کمیته کنترل عملیات تروریستی و سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای. تهیه توصیه‌نامه‌های شورا و حمایت از ارتباطات کاری با سازمان‌های بین‌المللی ذی‌ربط با جنایات. بخش اطلاعاتی - تحلیلی. آنالیز اطلاعات وارده به مرکز و تهیه بانک اطلاعاتی و ارائه اطلاعات و برگزاری همایش‌ها و تبادل تجربیات و.... بخش اداری مالی مرکز. (جومان بیکف، ۱۳۸۵: ۱۳۸۵)

(۴۸)

ایران به عنوان کشوری که تحت تأثیر اقدامات خرابکارانه قرار گرفته است، می تواند به عنوان یک متحد قوی در مبارزه با تروریسم، افراط گرایی و جدایی طلبی شناخته شود. این کشور در طول جنگ علیه طالبان در افغانستان، توانایی های خود را در این زمینه به اثبات رسانده است. از منظر اعتقادی، ایران همواره با تفسیر وهابی - سلفی رژیم سعودی و گروه های افراطی مانند القاعده و طالبان مخالفت کرده است. علاوه بر این، ایران در حفظ ثبات در آسیای مرکزی، به ویژه در تاجیکستان، نقش مؤثری ایفا کرده و به عنوان میانجی بین دولت و احزاب اسلامی این کشور عمل نموده است..

سازوکارهای امنیت سازمان شامل دو دسته سنتی و غیر سنتی است. این دو دسته بدین شرح هستند: سنتی (تضمین امنیت مرزی، مبادلات نظامی، تمرین های نظامی) و غیر سنتی (مبارزه با تروریسم، افراط گرایی، تجزیه طلبی، قاچاق موارد مخدر، جنایت های فراملی و غیرقانونی). رئیسی نژاد و برنجی، ۱۴۰۱: ۱۱۳) سازمان بر همکاری های غیر سنتی به ویژه بحث مبارزه با تروریسم متمرکز است.

از هنگام حمله ۱۱ سپتامبر سازمان همکاری ضد تروریسم را در چارچوب رتس (ساختار مبارزه با ترسیم) و تمرین های ضد تروریسم متمرکز کرد. این ساختار توانسته از ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۵ از ۲۰ حمله تروریستی که در مرحله طراحی بودند، جلوگیری کند و از ۶۵۰ جنایت تروریست افراطی افراط گرایان جلوگیری کند. ۴۴۰ اردوگاه آموزشی تروریستی و ۱۷۰۰ عضو سازمان تروریستی بین المللی و همچنین بیش از ۲۷۰۰ نفر از اعضا گروه های مسلح غیرقانونی مظنون به فعالیت های مجرمانه را دستگیر کند. سازوکار امنیتی دیگر ایجاد کانال های ارتباطی و همکاری با دیگر سازمان های بین المللی و منطقه ای است مانند ساختار ضد تروریسم سازمان ملل متحد. در سال ۲۰۰۴ سازمان عضو ناظر سازمان ملل متحد شد. از آن موقع همکاری هایی با برخی از شعبه های سازمان ملل متحد و کمیسیون اقتصادی اجتماعی آسیا و اقیانوسیه انجام شد. (رئیسی نژاد و برنجی، ۱۴۰۱: ۱۱۴)

۷-۱-۳. قدرت و جایگاه اعضای سازمان در جهان

چین، روسیه و هند به عنوان بزرگ‌ترین قدرت‌های نظامی جهان پس از ایالات متحده شناخته می‌شوند و این کشورها نقش مهمی در تجارت تسلیحات ایفا می‌کنند. روسیه، چین، هند و پاکستان به عنوان کشورهای دارای سلاح هسته‌ای شناخته می‌شوند، در حالی که ایران و قزاقستان از ظرفیت‌های هسته‌ای صلح‌آمیز برخوردارند. روسیه و چین در کنار ایالات متحده، انگلیس و فرانسه در زمره پنج کشور هسته‌ای جهان قرار دارند. در حوزه فعالیت‌های فضایی، هند، چین، روسیه و قزاقستان به جایگاه قابل توجهی در سطح جهانی دست یافته‌اند. همچنین، دو کشور روسیه و چین به عنوان اعضای دائمی شورای امنیت سازمان ملل، حق وتو دارند. پیشرفت‌های نظامی روسیه که در دهه ۱۹۹۰ به دلیل فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی با چالش‌هایی مواجه شده بود، در سال‌های بعد از آن دوباره آغاز شد و از سال ۲۰۰۸ به طور قابل توجهی شتاب گرفت. برنامه تسلیحاتی روسیه بر افزایش نیروهای هسته‌ای استراتژیک تمرکز دارد و ولادیمیر پوتین سلاح هسته‌ای را به عنوان نماد قدرت روسیه توصیف می‌کند. (علی‌پور دون، ۱۳۹۶: ۴۹)

با فرو ریختن نظام دوقطبی، منطقه آسیای مرکزی به عنوان بخش جنوبی هارتلند در تئوری مکیندر هویت نسبتاً مستقلی را کسب کرد. خلأ ژئوپلیتیک ناشی از پیدایش این اتفاق سیاسی این مجموعه جغرافیایی را که به عنوان فضای بدون قدرت تأثیرگذار نمایان شده بود، به عرصه رقابت قدرت‌های منطقه و فرامنطقه مبدل نمود. (شاه منصوری و شاه میری، ۱۳۸۹: ۸۳) این حوزه جغرافیایی با جایابی در نزدیکی تقاطع مواصلاتی آسیا و اروپا، با داشتن دومین منابع بزرگ انرژی در دنیا و بازار بزرگ مصرف انبوه و رو به رشد پس از پایان جنگ سرد از منطقه ژئوپلیتیکی خفته و به دور از مرکز به منطقه‌ی ژئوپلیتیکی فعال و مورد اقبال قدرت‌های درون و بیرون منطقه‌ای بدل شد. علاوه بر این‌ها تعداد متعددی از معدن‌های فلزات کمیاب همچون طلا، مس، اورانیوم و فلزات سنگین در این منطقه وجود دارند. کنترل تولید منابع و همچنین کنترل بر خطوط لوله انرژی و توانایی تأثیرگذاری بر بحران‌های منطقه را می‌توان به موارد فوق اضافه

کرد. این منطقه محل برخورد و تلاقی تمدن های شرق و غرب، از جمله فرهنگ ترکی و اسلامی می باشد و از نظر تاریخی در مسیر جاده ابریشم قرار دارد. (احمدی، ۱۳۸۷: ۹۶)

کشورهای آسیای مرکزی نیز با تحولات دوسویه ژئوپلیتیکی داخلی و منطقه ای مواجه شدند و بحران هایی را تجربه نمودند. تمایل این کشورها برای حضور قدرت های خارج منطقه به دلیل کاهش وابستگی به روسیه و جذب سرمایه خارجی روند حضور بازیگران خارج از منطقه را تسریع و تسهیل نمود. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۹۵) ایران از جمله کشورهای همجوار این منطقه است و با وجود ظرفیت های بی نظیری که دارد توان بازیگری فعال را در منطقه آسیای مرکزی دارا می باشد. مهم ترین بستر همگرایی امنیتی قزاقستان با ایران و چین در موضوع های امنیتی آسیای میانه سازمان همکاری شانگهای است. از منظر قزاقستان سازمان تسریع کننده اهداف این کشور برای دستیابی نقش مناسب در امور بین المللی معاصر است. (وٹوقی و صفری، ۱۳۹۶: ۴۷۳)

۳-۲. نقاط قوت سیاسی و امنیتی (strength)

۳-۲-۱. ثبات سازی و مقابله با ناامنی

هدف عمده سازمان ایجاد ثبات و امنیت در منطقه محسوب می شود. جمهوری اسلامی ایران با توجه به اینکه قربانی اقدامات خرابکارانه است می تواند بهترین متحد علیه آن و ایجاد صلح و ثبات در منطقه تلقی شود. ایران به عنوان متحدی مستقل از غرب می تواند به عنوان متحدی قابل اعتماد محسوب شود. (کوشکی و حسینی، ۱۳۹۶: ۷۴۴) یکی از معضلات سازمان مقابله با ناامنی در افغانستان است که پس از خروج آمریکا از این کشور تشدید شد. ایران به عنوان کشوری که هم تجربیات خوبی در زمینه مقابله با ناامنی دارد و هم توان نظامی و دفاعی در این حوزه دارد می تواند در سازمان متحدی قابل اتکا و مطمئن باشد. (بازرگان، ۱۴۰۲)

با توجه به اینکه کشور ایران دارای حکومتی اسلامی است با حضورش در سازمان شانگهای می تواند ضمن مقابله با تروریسم و افراطی گری مقوله اسلام را از افراط گری تفکیک کند. ایران در عراق و سوریه در خط اول مبارزه با پدیده تروریستی داعش بود و تجربیات غنی در

این زمینه دارد. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۳۷) هرچند کشورهای عضو برخلاف ایران دارای سیستم سیاسی سکولار هستند، اما در یک نکته با ایران مشترک می‌باشند و آن مخالفت با اسلام رادیکال است. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۳۸)

۳-۲-۲. تبادلات تسلیحات میان ایران و سایر اعضا

جنبه دیگر عضویت ایران، فراهم شدن فرصتی برای گسترش صادرات تسلیحات خود، به‌ویژه هواپیماهای بدون سرنشین به کشورهای آسیای مرکزی است. افتتاح کارخانه هواپیماهای بدون سرنشین ابابیل-۲ در دوشنبه در ماه می ۲۰۲۰ نشان‌دهنده ظرفیت تهران در این زمینه بود (Tasnim News, May 17). این فرصت‌های گسترش یافته برای صادرات، یکی از مهم‌ترین نتایج حاصل از لغو تحریم تسلیحاتی ایران است که در نتیجه قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد (ژوئیه ۲۰۱۵) با تأیید برنامه جامع اقدام مشترک در مورد مسئله هسته‌ای ایران به دست آمد. تمام محدودیت‌های مربوط به عرضه تسلیحات عمده به/از ایران در اکتبر ۲۰۲۰ منقضی شد (see EDM, June 14, 2022). این بدان معناست که تهران اکنون از نظر قانونی قادر به خرید و فروش تسلیحات متعارف از جمله سلاح‌های کوچک، موشک، هلیکوپتر و تانک است. (Al Jazeera, October 17, 2020)؛ بنابراین عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای و نقش بیشتر آن در ترتیبات امنیتی آسیای مرکزی می‌تواند جمهوری اسلامی را به عنوان یک رقیب جدی برای ترکیه قرار دهد که پهپادهای متفاوتی از جمله پهپادهای رزمی Bayraktar TB-2 و هواپیماهای بدون سرنشین Anka-S را به قرقیزستان و قزاقستان در سال‌های اخیر فروخته است. با ادامه کاهش نفوذ سایر ساختارهای امنیتی منطقه‌ای مانند سازمان پیمان امنیت جمعی (CSTO)، ایران فرصت‌های بیشتری برای تعمیق نفوذ امنیتی و همکاری خود با کشورهای آسیای مرکزی خواهد داشت. (kaleji, 2023)

پس از آمریکا و روسیه چین سومین صادرکننده بزرگ تسلیحات نظامی در جهان است. در فروش تسلیحات چینی به کشورهای منطقه بر خلاف روسیه و آمریکا که در فروش تسلیحات اهداف سیاسی دارند، چین بر اهداف تجاری اقتصادی متمرکز است. به‌طور کلی غرب آسیا

یک بازار جدید برای سلاح های تولیدی چین است که دارای تکنولوژی بالا و ارزان قیمت اند. (راه نجات و تقی پور جاوی، ۱۴۰۰: ۱۵۵) بیشترین حجم صادرات تسلیحات چین به ایران و مصر و پاکستان بود. (راه نجات و تقی پور جاوی، ۱۴۰۰: ۱۵۶) چین و روسیه گزینه های انتخابی ایران برای تأمین سلاح هستند که هر دو این کشورها در سازمان عضو می باشند.

تجارت تسلیحات چین با ایران از اوایل دهه ۱۹۸۰ آغاز شده و تا پیش از تحریم های غرب به دلیل مسائل هسته ای ادامه داشته است. در این دوران، چین به عنوان یکی از تأمین کنندگان اصلی تسلیحات برای ایران در جنگ ایران و عراق شناخته می شد. کشورهای غربی بر این باور بودند که چین به طور پنهانی به ایران در زمینه های تولید موشک های بالستیک و کروز، همچنین در توسعه فناوری های شیمیایی و بیولوژیک و برنامه های هسته ای کمک کرده است. جان گارور بیان می کند که هدف چین از فروش تسلیحات به ایران، از یک سو به دست آوردن منافع اقتصادی و از سوی دیگر تقویت موقعیت ایران به عنوان یک مانع در برابر نفوذ منطقه ای ایالات متحده بوده است. (علی پور دون، ۱۳۹۶: ۸۹)

۳-۲-۳. کنترل تنش و بحران در افغانستان

ایران می تواند از برخی دستاوردهای امنیتی در این منطقه حیاتی بهره مند شود که عبارت اند از: مبارزه با تروریسم، کمک به ثبات در افغانستان و تلاش برای ایجاد یک موضع مشترک میان کشورهای تأثیرگذار سازمان شانگهای که به نحوی بعد از خروج امریکا از افغانستان، از تحولات این کشور متأثر می شوند؛ چرا که یکی از دغدغه های اعضای شانگهای این است که با پر کردن خلأ ناشی از خروج امریکا، نگذارند افغانستان به منبع بحران برای کشورهای همسایه تبدیل شود. همچنین پیوستن ایران به شانگهای، به ایجاد همکاری و کاهش تنش میان کشورهای رقیب مانند افغانستان و تاجیکستان کمک می کند و کنترل تنش های به وجود آمده را آسان تر می کند. (rasanah, 2021)

باتوجه به همسایگی ایران و افغانستان و نزدیکی جغرافیایی و زبانی دو کشور تحولات افغانستان به سرعت بر روی ایران اثر می گذارد. بازگشت طالبان و خروج نیروهای آمریکا

(ایساف) از افغانستان و مشکلات مواد مخدر و قاچاق که این کشور درگیر آن است باعث نگرانی کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای شده است؛ چون بیشتر کشورهای عضو سازمان از حوادث و اتفاقات افغانستان متأثر هستند. ایران یکی از آنهاست و از سویی هم قابلیت‌های ایران در مقابله با ناامنی و مبارزه با مواد مخدر و... و تجاری که در این حوزه‌ها دارد برای سازمان ارزشمند است. یکی از کارشناسان ارشد مسائل ایران در روسیه اینطور می‌نویسد: روسیه علاقمند به ظهور قدرت‌های نوظهور هسته‌ای در منطقه نیست. اما با توجه به وضعیت افغانستان و عراق استفاده از زور و اجبار علیه ایران می‌تواند موجب نتایج منفی تری شود. (کریمی، ۱۳۸۹: ۱۸۷)

۴-۲-۳. پل ارتباطی امن بین شرق غرب و شمال جنوب

ایران در موقعیت جغرافیایی استراتژیکی قرار دارد که آن را به کریدورهای مهمی متصل می‌سازد. یکی از این کریدورها، کریدور شمال-جنوب است که هند و آب‌های آزاد جنوبی را از طریق خاک ایران به منطقه قفقاز روسیه و شمال اروپا متصل می‌کند. همچنین کریدور شرق-غرب، چین و آسیای مرکزی را به قفقاز، آسیای غربی و دریای مدیترانه پیوند می‌دهد. کریدور سراسری راه آهن نیز کشورهای جنوب شرقی آسیا و شبه‌قاره هند را از طریق یک مسیر ریلی به ترکیه و اروپای شرقی متصل می‌سازد. (علایی، ۱۳۹۱: ۱۲۳)

ایران به عنوان یک مسیر امن و اقتصادی برای ترانزیت کالا و مواد خام، گزینه‌ای مطمئن و کم‌هزینه را ارائه می‌دهد. در حالی که کیفیت نامناسب جاده‌ها و مسیرهای دشوار افغانستان و ناامن پاکستان نمی‌تواند نیازهای این منطقه را برآورده کند. (احمدین، ۱۳۸۳: ۳۴)

ایده "یک کمربند یک جاده" که در سال ۲۰۱۳ توسط رئیس‌جمهور چین مطرح شد، به توسعه کمربند اقتصادی جاده ابریشم اشاره دارد که چین را از طریق آسیای میانه به اروپا متصل می‌کند و جاده ابریشم دریایی نیز چین را به کشورهای جنوب شرق آسیا، آفریقا و اروپا پیوند می‌دهد. تبدیل ایران به یک قدرت منطقه‌ای و عدم حل مسائل متعدد منطقه بدون حضور ایران، موجب شده است که مقامات پکن به ایران به عنوان یکی از بازیگران کلیدی منطقه‌ای نگاه

کنند. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۱۰۱) حضور ایرانی قدرتمند و باثبات در مسیر جاده ابریشم برای چین حائز اهمیت است از این روی مقامات پکن به ایران به عنوان یک شریک می نگرند. (همان)

۳-۳. تهدیدات سیاسی و امنیتی (threats)

۳-۳-۱. گروه های تروریستی

حوادث شاه چراغ در ایران با مشارکت اتباع تاجیکستان اتفاق افتاد و اقدامات مشابهی هم در سایر کشورهای منطقه توسط گروه های تروریستی رخ داد. اقدامات تروریستی که در طول سال های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران شاهد آن بودیم و تلاش هایی که ایران برای مبارزه با این پدیده شوم می کند نشان دهنده تأثیر مخربی است که تروریست در جوامع دارد. در بررسی ها مشخص شد چند مورد از حوادث تروریستی اخیر در ایران من جمله حادثه شاه چراغ ریشه در کشورهای آسیای مرکزی و مشخصاً تاجیکستان دارد که عضو سازمان است و خود از مخالفین تروریسم می باشد.

درباره اینکه دلیل پیوستن جوانان منطقه با گروه های تروریستی چیست نظرات مختلف است. عدم آگاهی بخش زیادی از مردم از مذهب و اعتقادات اصیل خود زمینه برای نفوذ اندیشه و دیدگاه های بیگانه و انحرافی را فراهم کرد. از دلایل عمده پیوستن جوانان به این گروه ها عدم وجود معرفت لازم از اسلام و ارزش های واقعی مذهبی خود است. (کامران و التیامی نیا، ۱۳۹۳: ۸۵) طبق اعتقاد "کریم جان یاروف" مدافع حقوق کارگران مهاجر آسیای مرکزی در روسیه منافع مالی و انحرافات اعتقادی دو دلیل اصلی گرایش به گروه های تکفیری است. (مؤسسه مطالعات شرق، ۱۴۰۲)

در سال ۲۰۰۶ در شهر پکن کنفرانس اعضا در زمینه مبارزه با قاچاق مواد مخدر برگزار شد، چون واضح است که قاچاق مواد مخدر مهم ترین منبع مالی تروریسم بین المللی است. پس از فروپاشی شوروی و متعاقباً آن مجموعه ای از مشکلات داخلی در بین کشورهای عضو سازمان و حادثه یازده سپتامبر ۲۰۰۱ و تشدید یافتن فعالیت های تروریستی در سطح منطقه موجب جلب توجه کشورهای عضو سازمان برای مبارزه با این پدیده است. (علی پور دون، ۱۳۹۶: ۵۲)

کشور ایران نیز به دلیل نزدیکی به کشورهای آسیای میانه و اعتقادات اسلامی به راحتی در مبحث تروریست درگیر می‌شود و برای مبارزه با این پدیده دلایل و ریشه‌های آن را به اجمال بیان کردیم.

مرور حوادث تروریستی در کشورهای عضو سازمان در فاصله بین سال‌های ۲۰۰۱ (سال تأسیس سازمان شانگهای) تا ۲۰۱۱ که یک دوره ده ساله است نشان می‌دهد تعداد این حوادث به بیش از ۲۵ مورد می‌رسد و تقریباً هیچ سالی نبود که حداقل یک حادثه تروریستی در کشورهای عضو سازمان اتفاق نیفتد و حتی در سال ۲۰۰۴ که بیشترین تعداد این حوادث در طی دوره ده ساله مزبور رخ داد تعداد این حوادث به پنج مورد می‌رسد. (Zhao Xiaodong, 2012: 11)

طبق اظهارات عماد مصطفی، سفیر سوریه در چین در سال ۲۰۱۷، بیش از ۵ هزار نفر اویغور چینی در جریان جنگ داخلی سوریه برای گروه‌های تروریستی مثل داعش جنگیدند. مقامات پکن نگران‌اند که با فروکش کردن آتش جنگ داخلی در سوریه و بازگشت این دسته اویغورها به سین کیانگ و یا آسیا مرکزی دور جدیدی از حملات تروریستی در کشور آغاز شود. (پاکدل مجد و پیرهادی، ۱۴۰۰: ۲۹۵)

اغلب کشورهای عضو سازمان از کشورهای کثیرالمله هستند که امکان توسعه و رشد یافتن جریان‌های تجزیه طلب در آن‌ها وجود دارد. در چین مسلمانان سین کیانگ، در روسیه مسلمانان قفقاز به ویژه چچن، در هندوستان کشمیر و ایالت آسام، در پاکستان پشتونستان و وزیرستان، در ازبکستان ولایات سمرقند و بخارا، در قزاقستان روس‌ها و در تاجیکستان منطقه خجند موجب نگرانی و هراس این کشورها شده است، به همین سبب کشورهای عضو می‌توانند در این زمینه با یکدیگر همکاری نمایند. کشورهای عضو سازمان علاوه بر تجزیه طلبی با اسلام‌گرایی طالبانی، جریان قاچاق مواد مخدر و قاچاق اسلحه و انسان نیز دست به گریبان هستند که در برابر تهدیدات مشترک می‌توانند با یکدیگر همکاری داشته باشند. (حسینی و امیراحمدیان، ۱۳۹۰: ۱۳۲) با وجود هم این‌ها جهان آینده جهان همکاری‌های منطقه‌ای می‌باشد و سازمان همکاری

شانگهای می تواند در این راه قدم های خوبی بردارد. (حسینی و امیراحمدیان، ۱۳۹۰: ۱۳۳)

۲-۳-۳. اختلاف در تفسیرها بین ایران و اعضای سازمان

سازمان فاقد یک بازوی نظامی است که برای تحکیم مواضع کشورهای عضو از آن استفاده کند. بلکه این چین و روسیه هستند که در مورد مسائل حساس منطقه تصمیم نهایی را می گیرند؛ نه ایران. نکته دیگر اینکه، غرب آسیا یک اولویت حیاتی برای ایران است؛ جایی که آرزوهای خود را به آن گره زده است و علی رغم اینکه روسیه و چین از ایران حمایت می کنند؛ اما به هیچ عنوان از رفتارهای ایران مبنی بر تهدید به بستن تنگه هرمز و هدف قراردادن نفت کش ها و کشتی های تجاری در خلیج عربی رضایت ندارند و نمی خواهند که ایران زیر چتر پیمان های همکاری و امنیتی منطقه ای، به این نوع رفتارهای خود ادامه دهد؛ زیرا ایران در مسیر انتقال انرژی چندین کشور عضو سازمان شانگهای نیز مزاحمت ایجاد می کند و چندی قبل چین در مورد سیاست ایران در تنگه هرمز ابراز نگرانی کرده بود. به همان اندازه که رابطه با ایران برای چین اهمیت دارد، به همان اندازه نیز این کشور تلاش دارد رابطه خوب خود را با کشورهای خلیج فارس حفظ کند. (rasanah, 2021)

عضویت کامل ایران، در مورد مسائل امنیتی خاورمیانه هیچ دستاوردی برای ایران به همراه ندارد و نمی تواند از حمایت سازمان در مقابله با دشمنان خاورمیانه ای خود برخوردار گردد؛ چرا که خاورمیانه خارج از دایره دغدغه های مستقیم امنیتی اعضای سازمان است و اساساً به مسائل امنیتی که چین و روسیه در جغرافیای پیرامونی خود دارند، اهمیت می دهند. (rasanah, 2021) به عبارت دیگر ایران مسائل خاورمیانه را دخیل در امنیت منطقه می بیند؛ اما کشورهای تأثیرگذار سازمان خلاف نظر ایران را دارند و خاورمیانه اولویت آن ها نیست و این امر ناشی از اختلاف برداشت و دیدگاه کشورهای عضو است که مانع همکاری گسترده تر اعضا می شود.

ایران در قبال تعهدات مبارزه با تروریسم موقعیت پیچیده ای دارد، از یک سو از قربانیان آن است و از سوی طیف وسیعی از گروه های اسلامی را مورد حمایت قرار می دهد. نگرش اعضا

به این گروه‌ها تفاوت مهمی با نگرش ایران دارد. مثل چالش با هند و تاجیکستان در حمایت از گروه‌های اسلامی در تاجیکستان و کشمیر. (شریعتی نیا، ۱۴۰۱: ۶۴) اغلب اعضا سازمان از موزاییک‌های قومی و فرقه‌ای برخوردارند و تفسیرهای گوناگونی که از تروریسم دارند می‌تواند به تنش‌های غیرقابل کنترل تبدیل شود. (دل‌اورپور اقدم و امیری، ۱۴۰۱: ۵)

طبق اساسنامه سازمان از اهداف آن مبارزه با سه شر افراط‌گرایی، قاچاق مواد مخدر و تروریسم است. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک کشور اسلامی با تصویب اساسنامه و عضویت در این سازمان به طور رسمی بر عملکرد اعضا در قبال موارد سه‌گانه مذکور صحه می‌گذارد. در اساسنامه افراط‌گرایی هم مانند برخی موارد دیگر تعریف نشده که ممکن است این مبارزه شامل گروه‌های اسلامی مورد تأیید ایران هم باشد و از سوی دیگر موضع‌گیری گروه‌های افراطی دیگر را نیز علیه جمهوری اسلامی ایران در پی داشته باشد. (علی‌محمدی، ۱۳۹۷: ۱۵)

مبارزه با تولید و فروش مواد مخدر محور دیگری است که کشورهای عضو سازمان شانگهای نسبت به آن رویکرد متفاوت خاص خود را دارند. بعد از آن که ایران سخت‌گیری زیادی را در قبال قاچاق مواد مخدر به اروپا اتخاذ کرد قاچاقچیان به دنبال راه‌هایی که هزینه‌های کمتری برای انتقال مواد مخدر دارد برآمدند. بهترین راه جایگزین در دهه ۱۹۸۰ شوروی بود، زیرا آسیب‌پذیری آن افزایش یافته بود. با فروپاشی شوروی و نابسامانی‌های مترتب با آن و وضعیت منطقه آسیای مرکزی انگیزه‌های قاچاقچیان را برای انتقال مواد مخدر از این مسیر را افزایش داد. تجارت مواد مخدر علاوه بر آلوده ساختن منطقه آسیای مرکزی باعث افزایش تعداد جرایم سازمان‌یافته و قاچاق اسلحه در منطقه گردید. شکاف درآمد همراه با تنزل شدید اقتصادی و از بین رفتن شبکه تأمین اجتماعی موجب سوق دادن مردم به سوی تجارت مواد مخدر شد. (مختاری، ۱۳۸۹: ۱۷۱) پس بین اینکه در تجارت مواد مخدر از افغانستان سخت‌گیری بشوند یا نشود با توجه به تبعات متفاوتی که برای ایران و کشورهای آسیای مرکزی دارد اختلاف نظرها وجود دارد.

تجربیات نشان می‌دهند که هرگاه افغانستان در گیر جنگ و ناامنی بوده است قاچاق مواد مخدر و ترانزیت آن از طریق ایران به بازارهای اروپا افزایش داشته و بالعکس هنگامی که این کشور به ثبات رسیده از میزان کشت خشخاش کاسته شده است و قاچاق تریاک و مشتقات آن نظیر مورفین و هروئین کاهش یافته است. (قرشی، ۱۳۹۷: ۱۰۱) ایران حدود ۴۲ هزار نیرو نظامی معادل یک دهم نیروهای مسلح خود را در مرزهای شرقی کشور مستقر کرده و علاوه بر این ۲۰۰ واحد گشتی در حال گشت، ده‌ها دیوار بتنی و صدها کیلومتر سیم خاردار در تمام گذرگاه احداث شده و در کنار این‌ها هزاران تلفات انسانی را هم باید افزود. (قرشی، ۱۳۹۷: ۱۰۲)

۳-۳-۳. تنش و رقابت میان اعضای سازمان

تجربه و سابقه ناامیدکننده تاریخی از همکاری‌های منطقه‌ای می‌تواند یکی از چالش‌ها باشد. دیگری اهداف و اولویت‌های متفاوت و بعضاً متعارض برخی از اعضا است، روابط خوبی که تمام اعضای عضو و ناظر به جز ایران با آمریکا دارند می‌تواند سازمان همکاری شانگهای را در رسالت خود ناکام جلوه دهد یا این که حداقل به صورت یک سازمان منفعل باقی بگذارد. (مختاری، ۱۳۸۹: ۴۶)

هویت سازمان هنوز به طور کامل مشخص نشده است. این سازمان نه به عنوان یک نهاد ضدآمریکایی مشابه پیمان ورشو در دوران جنگ سرد شناخته می‌شود و نه به عنوان یک سازمان اقتصادی مانند کومکن که پس از فروپاشی شوروی منحل گردید، ماهیت اقتصادی دارد. در واقع، این سازمان ترکیبی از ایده‌ها و نظام‌های مختلف است که هر یک به دلیل منافع یا ملاحظات خاص خود در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند، بدون آنکه به یک هویت واحد دست یابند. می‌توان این سازمان را به عنوان یک جامعه امن با پیوندهای سست توصیف کرد.

این سازمان به جای آنکه بر اساس هویت‌های مشترک شکل بگیرد، بر قواعد مشترکی استوار است که بیشتر برای مدیریت روابط بین دولت‌ها، به ویژه روسیه و چین، مورد استفاده قرار می‌گیرد. از آنجا که کشورهای عضو این سازمان به سه حوزه متفاوت اسلامی، بودایی و روسی

تعلق دارند، احتمال عدم انسجام در آن به وضوح وجود دارد. این تنوع فرهنگی و مذهبی می‌تواند به چالش‌هایی در راستای ایجاد یک هویت مشترک منجر شود.

علاوه بر این، فقدان روابط و مبادلات بین سازمان‌های غیردولتی اعضا نشان‌دهنده این است که روابط بین اعضا تنها در سطح دولتی باقی مانده و از حمایت عمومی و گسترده برخوردار نیست. وجود اختلافات و ملاحظات مختلف، از جمله مناقشه هند و پاکستان، نارضایتی کشورهای آسیای مرکزی از پاکستان به دلیل حمایت اسلام‌آباد از طالبان، و خصومت میان چین و هند، به ویژه در زمینه ممانعت از عضویت چین در سارک و نقش هند در این زمینه، می‌تواند به عدم انسجام و همکاری مؤثر در این سازمان منجر شود. (رسولی‌نژاد و صبری، ۱۴۰۰: ۳۸۷)

در آینده ممکن است به اعمال دیدگاه‌های ایران بینجامد لیکن در ده سال گذشته باتوجه به موقعیت روسیه و چین این سازمان عمدتاً بر مدار مقاصد و اهداف آن‌ها حرکت کرده است. دور از انتظار نیست که ایران در این سازمان ناچار به پذیرش ملاحظات سیاسی - امنیت و اقتصادی این دو قدرت شود. (علی‌محمدی، ۱۳۹۷: ۱۶)

سازمان شانگهای برخلاف ناتو، در درجه اول یک بلوک سیاسی سست با ادغام نظامی محدود دارد. پویایی پیچیده قدرت، منافع متفاوت، و بی‌اعتمادی در میان هند، پاکستان و چین مانع اجماع و اقدام یکپارچه، به ویژه پس از عملیات نظامی روسیه در اوکراین است. این امر همچنین چالشی برای هند به شمار می‌رود، زیرا اکنون باید تعادل دقیقی بین دنیای غرب و جهان غیرغربی حفظ کند. در واقع، این آزمونی برای تاکتیک‌های متعادل‌کننده هند در دیپلماسی بین‌المللی است. گسترش عضویت در سازمان همکاری شانگهای منجر به ایجاد مسائل و رقابت‌های دوجانبه حل نشده در این بلوک می‌شود. با این حال، عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای کشورهایی مانند آمریکا را که نگران نفوذ فزاینده تهران و تأثیر آن بر ثبات منطقه هستند، نگران خواهد کرد. (abu zafar, 2023)

پس هر چند ایران و چین در برخی موضوعات سیاست خارجی اشتراک نظر دارند؛ اما در بطن اشتراکات هم شاهد رویکردهای متفاوتی بین این دو هستیم، زیرا اولویت‌ها و خواسته‌های

آنان از هم متفاوت می باشد و فضای ادراکی و ذهنی که پدیده های بین المللی را تحلیل می کنند متمایز است. چین رویکرد هوشمند به قدرت دارد و ترکیب اشکال مختلف قدرت (سخت و نرم) از ضروریات شرایط کنونی حاکم بر نظام بین الملل است. رویکرد تعامل گرا و عمل گرایانه چین تحصیل منابع متعدد قدرت را در قالبی همکاری جویانه و مکانیسم چندجانبه گرایی دنبال می کند. در چین شاهد یک اجماع طولی (از دنگ تا شی) نسبت به سیاست ضد هژمونی و تنظیم روابط با قدرت های بزرگ هستیم. در ایران با وجود یک سیاست ضد هژمونیک رویکرد دولت های مختلف نسبت به هم متفاوت بود. (گاهی تهاجمی تر و گاهی معتدل تر). (فرهادی و شامیری شکفتی، ۱۴۰۰: ۱۱۱)

از سویی دیگر میان ایران و روسیه نیز در تولید و فروش گاز رقابت وجود دارد. راهبرد روسیه اینگونه است که به دنبال انحصاری کردن ذخایر گاز خود و تحکیم کنترل خود بر زیرساخت های استراتژیک انرژی به خصوص خطوط لوله در اوراسیا و اروپا است. توجه به این نکته شایان توجه است که در صورت تشکیل خطوط لوله گسترده برای انتقال انرژی از این منطقه بدون حضور ایران ضربه هولناکی بر ایران وارد خواهد کرد. (جمالی پور، ۱۳۰۵: ۱۱۱)

۳-۳-۴. درگیر شدن ایران در مسائل امنیتی مرتبط با سازمان

عضویت ایران به منزله پذیرش اساسنامه، مواضع و شرکت در رزمایش های مشترک اعضاست که این امر منجر به ایجاد فشار بر گروه های افراطی موجود در مرزهای ایران می شود و این شرایط امکان افزایش فعالیت های جدایی طلبانه با حمایت کشورهای همسایه و گروه های فرامرزی را دارد. (قرشی، ۱۳۹۷: ۱۳۵ - ۱۳۶) به دلیل رویکرد روسیه و چین در تقابل با آمریکا و حضور گسترده و بلند مدت نیروهای آمریکایی در جوار مرزهای ایران، احتمال اینکه ایران در راس جبهه تقابلی سازمان با ایالات متحده قرار گیرد هست که این مسئله تبعات امنیتی متعددی برای ایران خواهد داشت. (قرشی، ۱۳۹۷: ۱۳۷)

۳-۳-۵. قدرت نامتوازن اعضای سازمان

در تحلیل نظامند اجزای یک سازمان منطقه‌ای باید دارای قدرت همگن و برابر باشند تا سیستم بهترین کارایی را بتواند از خود بروز بدهد. با وجود آنکه اعضای سازمان از حق رأی برابر در تصمیم‌گیری‌ها برخوردارند اما در عمل وجود نوعی نظام سلسه‌مراتبی از بالابه‌پایین با محوریت دو عضو قدرتمند یعنی چین و روسیه است که در مقابل کشورهای ضعیف‌تر قرار گرفته است. (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۸: ۹۸) البته این امر با عضویت هند و پاکستان تا حدی تعدیل شده است.

۳-۳-۶. موقعیت خاص ترکمنستان و افغانستان

سیاست بی‌طرفی ترکمنستان مانع از پیوستن این کشور به هر نوع سازمان بین‌المللی و منطقه‌ای شده است و این امر موجب ایجاد نوعی گسست در اجرای هماهنگی برنامه‌های پیش‌بینی شده می‌گردد. ترکمنستان به عنوان یک کشور با ذخایر انرژی غنی و موقعیت ترانزیتی مناسب شناخته می‌شود. برخی از تحلیلگران این کشور را به عنوان کویت آسیای مرکزی معرفی می‌کنند و آن را به عنوان دومین تولیدکننده گاز در میان کشورهای مستقل مشترک‌المنافع می‌دانند. (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۸: ۹۷)

ترکمنستان در تلاش است تا خطوط صادرات انرژی خود را متنوع سازد و این هدف را از طریق جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی، کمک‌های فنی و حمایت‌های سیاسی دنبال می‌کند. این کشور به دنبال احداث خطوط انتقال انرژی است که تحت کنترل سنتی روسیه نباشد. این اقدام می‌تواند به افزایش استقلال اقتصادی و سیاسی ترکمنستان کمک کند و به آن اجازه دهد تا در بازارهای جهانی انرژی نقش بیشتری ایفا کند. (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۸: ۹۸)

با توجه به عدم عضویت ترکمنستان در سازمان‌های بین‌المللی، همکاری این کشور با برنامه‌ها و اهداف باشگاه انرژی به نظر دشوار می‌رسد. این وضعیت می‌تواند مانع از بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های انرژی و ترانزیتی ترکمنستان شود و در نتیجه، این کشور ممکن است نتواند به طور مؤثر در عرصه‌های بین‌المللی انرژی مشارکت کند. (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۸: ۹۹)

افغانستان کشور دیگری است که خلأ ترکمنستان را تکمیل می‌کند. اگرچه افغانستان خود

فراهم کننده منابع استراتژیک نیست؛ اما کلید تخصیص و توزیع انواع منابع استراتژیک مانند نفت و گاز است. از جمله طرح هایی که به دلیل ناامنی افغانستان بی نتیجه مانده است خط ترانس افغان است. (کوزه گر کالجی، ۱۳۸۸: ۱۰۰)

۷-۳-۳. وضعیت نامشخص رژیم حقوقی دریای خزر

در زمان اتحاد جماهیر شوروی بین این کشور و دولت ایران چندین معاهده در زمینه دریای خزر منعقد شد که از مهم ترین آن ها می توان به معاهده دوستی ایران و شوروی (سال ۱۹۲۱) و موافقت نامه بازرگانی و بحریمایی ایران و اتحاد جماهیر شوروی (سال ۱۹۴۰) اشاره کرد. در معاهده اخیر حق ماهیگیری برای ایران صرفاً ۱۰ مایل ساحلی بود و برای شوروی نیز شامل تمام سواحل غربی و شرقی و شمالی می شد. اما در فراتر از این ۱۰ مایل ساحلی حق ماهیگیری و کشتیرانی در بقیه دریا برای هر دو دولت به طور مشاع وجود داشته است. باوجود آنکه در مورد فضای مافوق دریا و منابع زیرزمینی آن در این معاهدات هیچ قاعده ای وضع نگردیده بود؛ اما تلقی هر دو دولت موید استقرار رژیم مشاع بود. (جمالی پور، ۱۳۹۵، ۱۰۴)

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و سر بر آوردن کشورهای جدید در منطقه ساحلی دریای خزر تعریف نوینی از رژیم حقوقی دریای خزر همواره مورد مشکلات کشورهای ساحلی بوده است که ورود کشورهای غربی به منظور سرمایه گذاری در بخش انرژی این معما را غامض تر ساخته است. بر اساس ماده ۱۲۳ کنوانسیون ۱۹۸۲م حقوق دریاها توافقات کشورها اطراف دریای بسته در صورت عدم وجود قانون جامع بین المللی به عنوان قانون محسوب می شود. همچنین ماده ۷۴ کنوانسیون یاد شده درباره فلات قاره توافقات کشورها ساحلی را دارای اهمیت و معتبر می داند. (نوری، ۱۳۸۷: ۶۸)

جمهوری اسلامی ایران بر موضوع تصمیم گیری و حل و فصل مسائل دریای خزر بر اساس اتفاق آراء تأکید دارد و معتقد است که رعایت این اصل الزامی است و تنها در این صورت است که کشورهای ساحلی به یک توافق پایدار نائل خواهند شد. (همان) همچنین ایران اعتقاد دارد که دریای خزر متعلق به کشورهای ساحلی آن است و به هیچ عنوان نباید کشتی ها و

شناورهای کشورهای ثالث در آن تردد نمایند و اصولاً کشتیرانی در این پهنه آبی صرفاً با پرچم یکی از دول ساحلی امکان‌پذیر است. همچنین جمهوری اسلامی ایران تأکید دارد که تمام مسائل این دریا باید توسط خود کشورهای ساحلی حل و فصل شود هرگونه دخالت کشورهای بیگانه نه تنها مشکل را حل نخواهد کرد؛ بلکه بر مشکلات و پیچیدگی‌ها می‌افزاید. (سپهری، ۱۳۹۳: ۶۷)

ایران از رژیم حاکمیت مشاع دولت‌های ساحلی طرفداری کرده است که استفاده از دریا و بهره‌برداری از منابع آن مستلزم همکاری و هماهنگی همه کشورهای ساحلی است، اما قزاقستان از ابتدا دریای خزر را به عنوان دریای بسته تلقی مرد که می‌بایست حقوق بین‌المللی دریاهای به‌ویژه مقررات معاهده ۱۹۸۲ مونت‌گویی بر آن حاکم شود. آذربایجان نیز تلقی دریایچه بین‌مرزی از دریای خزر دارد که بایستی قوانین و مقررات حاکم بر دریایچه‌های مرزی بر آن هم حاکم باشد. ترکمنستان از رژیم حاکمیت مشاع دولت‌ها همراه با پیش‌بینی صلاحیت سرزمینی دولت‌ها حمایت کرده است. روسیه از فروپاشی اتحاد شوروی تا سال ۲۰۰۰ میلادی طرفدار رژیم حاکمیت مشاع دولت‌ها بود؛ اما به نظر می‌رسد پس از سال ۲۰۰۰ میلادی دیدگاه این کشور به سمت دیدگاه‌های قزاقستان و آذربایجان متمایل گشته است. این اختلاف نظرات و تغییر موضع‌های کشورهای ساحلی در برهه‌های گوناگون زمانی مشکل را مضاعف کرده است و چشم‌انداز دستیابی به هرگونه توافقی در این زمینه را کمرنگ ساخته است. (سیمبر، ۱۳۸۵: ۶۷)

مشخص‌نشدن کامل وضع رژیم حقوقی دریای خزر از چالش‌های سازمان در گسترش ظرفیت‌های اکتشاف و بهره‌برداری و انتقال انرژی منطقه خزر است. سازمان می‌تواند دیدگاه کشورهای ساحلی را به یکدیگر نزدیک کند. حل و فصل این امر موجب گسترش تجارت و رونق اقتصادی کشورهای منطقه و سازمان می‌شود. (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۸: ۹۹) علاوه بر این در صورت تنش میان کشورهای دخیل در رژیم حقوقی دریای خزر این تنش ممکن است به روابط آن‌ها در سازمان هم آسیب بزند، پس اکنون که بیشتر کشورهای دخیل و تاثیرگذار در

رژیم حقوقی دریای خزر در سازمان شانگهای عضویت دارند می توان از طریق سازمان به این امر سروسامان داد ولی چون تاکنون چنین اتفاقی نیفتاده است چالش در رژیم حقوقی دریای خزر می تواند موجب چالش در ظرفیت ها و بهره برداری های سازمان از این دریاچه و منطقه مرتبط با آن باشد.

۳-۳-۸. دخالت های قدرت های خارج سازمان (چالش های فرامنطقه ای)

می توان از انرژی به عنوان یکی از مهم ترین مؤلفه های در تدوین راهبرد سیاست خارجی ایالات متحده یاد کرد. هر منطقه یا کشوری که از منابع انرژی برخوردار باشد در تعیین سیاست های آمریکا اثر دارد؛ مانند خاورمیانه و آسیای مرکزی. آمریکا پس از یازده سپتامبر تلاش نمود منابع جدید برای تأمین انرژی خود بیابد و به آسیای مرکزی روی آورد. این کشور سعی دارد کشورها منطقه در بحث انرژی و انتقال آن قدرت نیابد و در همین راستا عنصر اثرگذار در تخریب انسجام و یکپارچگی سازمان و تداوم و تحقق باشگاه انرژی شد. (کوزه گر کالجی، ۱۳۸۸: ۱۰۱)

صاحب نظران سیاسی معتقدند، مهم ترین چالش پیشروی سازمان همکاری شانگهای در سطح فرامنطقه ای و بین المللی سیاسی امنیتی است که از سوی بازیگران عمده نظام بین الملل و دیگر سازمان های مشابه، متوجه آن است. اروپا در کنار ایالات متحده در ردیف بازیگرانی هستند، که به دلایل متعدد بیشترین ناخرسندی را از تشکیل این سازمان و توسعه جایگاه آن خواهند داشت. به نظر می رسد این سازمان منافع این بازیگران را خدشه دار کند و از نفوذ آنها در این منطقه مهم و استراتژیک بکاهد. از طرف دیگر در کنار این دولت ها، سازمان ها و پیمان هایی نظیر سازمان همکاری و امنیت اروپا و ناتو نیز به دلایلی که ریشه در فلسفه وجودی، کارکردهای تعریف شده و ساختار تشکیلاتی آنها دارد، سازمان شانگهای را یک رقیب جدی ارزیابی کرده که در صدد به چالش کشیدن آن هستند. (مختاری، ۱۳۸۹: ۸۹)

بر اساس اظهارات آقای یوهونگک یوان (از محققین مؤسسه مطالعات بین المللی شانگهای) در مورد سازمان همکاری شانگهای: سازمان با چالش هایی روبرو است، اولین آنها این است که

چگونه باید با هر گونه مداخله و سلطه نظامی و ایدئولوژیک آمریکا در آسیای مرکزی مقابله کرد؟ به بهانه جنگ علیه تروریسم، آمریکا نفوذ نظامی و سیاسی خود را در منطقه توسعه داده است. سازمان نباید صرفاً متمرکز بر منافع روسیه و چین باشد بلکه باید بر منافع آسیای مرکزی تمرکز نماید. چالش بعدی سازمان نحوه برقراری تعامل با دیگر سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد، آسه آن، کشورهای مشترک‌المنافع و... است. سازمان شانگهای قبل از آن که بتواند ترتیبات امنیتی خاص خود را پدید آورد باید به تعامل با دیگر سازمان‌ها و رژیم‌های موجود بپردازد. مسئله این است که در صورت انحراف سازمان شانگهای به سمت نظامی‌گری در واقع در همان جهتی به پیش خواهد رفت که واشنگتن خواهان آن است و در حقیقت نوعی مسابقه تسلیحاتی را در چارچوب جدیدی بر دنیای معاصر تحمیل می‌کند. (مختاری، ۱۳۸۹: ۹۳)

۳-۳-۹. مشکلات مرزی میان اعضای سازمان

مشکلات مرزی درون کشورهای آسیای مرکزی را نیز نباید نادیده گرفت بر اساس واقعیات موجود، مرزهای ملی فعلی در آسیای مرکزی در نیمه دوم دهه ۱۹۲۰ به طور یک‌جانبه از سوی شوروی تعیین شدند و در سال‌های بعد مسکو به جز تغییرات اندک به هیچ یک از جمهوری‌های منطقه حق بازنگری اساسی در این زمینه را نداد. با وجود قاطعیت کرملین هر از چند گاهی مسائل و درگیری‌های مرزی در آسیای مرکزی بروز می‌کرد که بخش قابل‌توجهی از این درگیری‌ها در منطقه فرغانه که بخش مهمی از ازبکستان، قرقیزستان و تاجیکستان را در برمی‌گیرد به وقوع می‌پیوست. این کشورها بر سر ۵۰ منطقه مرزی با یکدیگر دچار اختلاف هستند، ازبکستان در بسیاری از مناطق مرزی مشترک با تاجیکستان و قرقیزستان اقدام به مین‌گذاری نموده است. (مختاری، ۱۳۸۹: ۹۷)

گسترش مناسبات منطقه‌ای در قالب سازمان‌های منطقه‌ای از جمله سازمان همکاری شانگهای می‌تواند در این اختلافات کمک نماید. مسائلی نظیر امنیت، مبارزه با تروریسم بین‌المللی، چالش‌ها و خطرات جدید، اغلب به دلیل وضعیت افغانستان در اولویت فعالیت

سازمان شانگهای قرار گرفته‌اند. (مختاری، ۱۳۸۹: ۳۶) این نکته از آنجا برای ایران حائز اهمیت است که به دلیل قرارگیری این مناطق در نزدیکی ایران در صورت تنش و بی‌ثباتی در این مناطق می‌توان انتظار این را داشت که این ناامنی‌ها به ایران کشیده شوند.

۱۰-۳-۳. تفاوت‌های سیاسی کشورهای عضو

دیر یا زود عوامل سیاسی داخلی مربوط به عوض شدن نخبگان سیاسی و ویژگی فرهنگ سیاسی خاص منطقه نیز در کارکرد و دستیابی به اهداف سازمان تأثیرگذار خواهند بود. احتمال دارد که عواملی چون ظرفیت‌های متفاوت مالی اعضا، مسائل مرزی و همچنین ویژگی فرامرزی بودن جنبش‌های جدایی‌طلب، عدم سوابق اداری و مدیریتی و غیره باعث ایجاد ناسازگاری روانی بین اعضا شود. (مختاری، ۱۳۸۹: ۶۸) همه این عوامل که مربوط به مسائل سیاست داخلی کشورهای عضو سازمان است در همکاری بین اعضا و کارکردهای سازمان شانگهای اثر می‌گذارد و خلل در برنامه‌های سازمان به ضرر همه اعضا من جمله ایران است.

۳-۴. نقاط ضعف سیاسی و امنیتی (weakens)

۱-۴-۳. سیاست مقابله مستقیم

ایران به دلیل ماهیت اسلامی و انقلابی سیاست خارجی تجدیدنظرطلبانه انقلابی دارد. از جمله مؤلفه‌هایی که نظم جهانی را به چالش می‌کشند عبارتند از: حفظ کیان اسلام، استکبارستیزی، وحدت جهان اسلام، صدور انقلاب اسلامی، حمایت و دفاع از مسلمانان، مستضعفان و جنبش‌های آزادی‌بخش. جامعه بین‌الملل و نهادهای آن در خدمت امپریالیسم تصور می‌شد. پس جمهوری اسلامی ایران نیز در سیاست‌های خود رویکردی مستقیم و مقابله‌جویانه به خود گرفت. منافع فراملی بر فرو ملی در برخی دولت‌های ایران مرجح می‌شدند. (فرهادی و شامیری شکفتی، ۱۴۰۰: ۱۰۸) ج.ا.ا بیش از هر کشور دیگری در منطقه در محیط امنیتی قرار دارد و شرایط ژئواستراتژیک حکایت از این دارد که ناپایداری و بی‌ثباتی امنیتی در محیط پیرامونی آن یک موضوع تقریباً مستمر و دائمی است. در کنار دولت‌های شکننده منطقه و محیط مشوش پیرامونی، دخالت قدرت‌های بزرگ نظیر آمریکا هم چالش‌ها و مشکلات را دوجندان نمود.

(فرهادی و شامیری شکفتی، ۱۴۰۰: ۱۰۹)

قاعدتاً حضور یک قدرت شیعی که در مقابل قدرت‌ها بزرگ ایستادگی زیادی انجام داده است و بعد انقلاب اسلامی جنگ تحمیلی را پشت سر گذاشته است و صدور انقلاب اسلامی را در برنامه خود قرار داده است با حضور در سازمان همکاری شانگهای و استفاده از مزایای آن می‌تواند نگرانی را در منطقه دامن بزند و کشورهای عضو نمی‌خواهند تنش در منطقه ایجاد شود و کشوری قدرتمند در مقابل آنها ظهور کند. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۱۱۱) کشورهای عضو سازمان در صورتی که احساس کنند سیاست‌های ایران به ضرر آن‌ها و ثبات کشورهای منطقه است با ایران همراهی نمی‌کنند و حتی با آن تقابل هم می‌کنند. بهتر است ایران سیاست‌های خود را با همراهی کشورهای عضو سازمان و منطقه و در پیوند با منافع آن‌ها پیش ببرد تا هم منزوی نشود و هم اینکه هزینه اقدامات را به تنهایی متحمل نشود.

۲-۳-۴. تحریم‌ها و منزوی شدن ایران

آمریکا به دنبال فشار بر ایران و تحریم همه‌جانبه است. ایالات متحده سعی دارد تا عربستان را جایگزین ایران در تأمین نفت چین کند، اما این اتفاق به دلایلی که خارج از این بحث است نیفتاد. (ایزدی و خدایی، ۱۳۹۷: ۱۵) مقامات قزاقستان تاکنون بارها اعلام کردند که برای عدم همکاری با ایران و روسیه به شدت تحت فشار آمریکا قرار داشتند. چرا که اگر این فشارها نبود قزاقستان مسیر ارزان ایران را برای صدور نفت خود انتخاب می‌کرد. (یزدان‌پناه درو، ۱۳۸۹: ۵۹)

ایران دچار تنهایی استراتژیک است؛ یعنی در حوادث تقریباً هیچ کشوری به ایران کمک نمی‌کند. برخی کشورهای منطقه سر یک موضوع که تضعیف ایران است با هم اتفاق و اشتراک نظر دارند. ایران در حد مطلوب متحد استراتژیک ندارد و مرزهایش خاکنیز دفاعی است. (رئیس‌نژاد، ۱۴۰۰) در تنهایی استراتژیک وقتی متحدی نداریم باید به درون تکیه کنیم. انسجام بین مردم باید حفظ شود. (همان) از چین و همین‌طور از روسیه و دیگر کشورها نباید انتظار داشت تا به‌خاطر ایران جلوی آمریکا بایستند. ایران در نهایت می‌تواند یک همراهی راهبردی داشته باشد. تاریخ به ما نشان داده است که ایران متحد استراتژیک ندارد. ایران باید از

دیگر کشورها امتیاز بگیرد و طوری رفتار کند که حتی اگر کشوری هم نخواست مجبور به همکاری با ایران شود. (همان)

اینکه ایران از سوی غرب و آمریکا زیر فشار تحریم و حمله های مختلف است و از سمت کشورهای شرقی هم متحد استراتژیک ندارد و آنها هم گاهی به ایران به دیده طمع نگاه می کنند، از نظر نگارنده ایران می تواند با عضویت در سازمان های منطقه ای در درجه اول و بعد در سایر سازمان های و پیمان های بین المللی و ایجاد پیوندهای متقابل تعدیل شود. به عبارت دیگر عضویت در سازمان های منطقه ای باعث ایجاد پیوند میان ایران و کشورهای عضو این سازمان ها می شود و هرچند اتحاد استراتژیک را برقرار نمی کند؛ اما ایجاد وابستگی متقابل و پیوند منافع موجب فاصله گرفتن از تنهایی و انزوا می گردد.

۳-۴-۳. تغییر سیاست ها با تغییر دولت ها در ایران

از نظر نگارنده با تغییر دولت ها و دولتمردان سیاست ها و نگاه به منطقه و مسائل منطقه ای و بین المللی دستخوش تغییر و تحول می گردند و این امر موجب می شود شاهد عدم ثبات در سیاست خارجی و نگاه به سازمان های منطقه ای و کشورهای منطقه باشیم. کشورهای دیگر متوجه این بی ثباتی در رفتار و سیاست ایران هستند و این امر موجب می گردد در همکاری با ایران جانب احتیاط را مدنظر داشته باشند.

۳-۵. راهبردهای سیاسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران

کشور ایران در قبال سازمان همکاری شانگهای و سایر سازمان های منطقه راهبردهایی را در حوزه سیاسی و امنیتی در پیش دارد که مهم ترین رئوس آنها شامل موارد ذیل می باشد:

- تأکید بر نقش ایران در داعیه داری اسلام ناب و متعادل و نقش آن در مقابله با اسلام رادیکال
- حمایت از برنامه های و بیانیه های ضد آمریکایی
- تأکید بر نقش ایران به عنوان امنیت ساز و ثبات دهنده به منطقه

- تقویت و نمایش توان دفاعی و نظامی ایران علی‌الخصوص در بخش‌های دارای برتری مانند صنعت موشکی
- تبادل اطلاعات امنیتی
- تلاش برای توازن قدرت در منطقه و جهان و مقابله با تک‌قطبی شدن نظام جهانی

جدول ۱-۳. مدل سوات حوزه سیاسی - امنیتی

ظرفیت‌ها (O)	تهدیدات (T)
۱. بازدارندگی در برابر تهدیدات مشترک	۱. گروه‌های تروریستی
۲. گرایش ضد هژمونی و ضد آمریکایی	۲. اختلاف تفاسیر بین ایران و سازمان
۳. تقویت زیرساخت‌های تأمین امنیت غذایی	۳. تفاوت‌های سیاسی اعضا
۴. توسعه دیپلماسی دفاعی متوازن بین اعضا	۴. تنش و رقابت میان اعضا
۵. حمایت از گروه‌های اسلامی و تقابل با گروه‌های رادیکال و افراطی	۵. درگیر شدن ایران در مسائل امنیتی سازمان
۶. قدرت و جایگاه اعضای سازمان در جهان	۶. قدرت نامتوازن اعضا
۷. ساختار منطقه‌ای ضد تروریسم	۷. دخالت قدرت‌های خارج سازمان (چالش‌های فرامنطقه‌ای)
	۸. وضعیت نامعلوم رژیم حقوقی دریای خزر
	۹. مشکلات مرزی میان برخی از اعضا
	۱۰. موقعیت خاص ترکمنستان و افغانستان

نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
۱. پل ارتباطی امن بین شمال جنوب و شرق غرب ۲. ثبات سازی و مقابله با ناامنی ۳. کنترل تنش و بحران در افغانستان ۴. تبادل تسلیحات میان ایران و سایر اعضا	۱. سیاست های تقابل مستقیم ۲. تحریم و منزوی شدن ایران ۳. تغییر سیاست ها با تغییر دولت ها در ایران

۴. فصل چهار: فرصت‌ها و چالش‌های حوزه فرهنگی و تمدنی (راهبردهای حوزه فرهنگی تمدنی)

در فصل چهارم در چهار بخش جداگانه فرصت‌ها، تهدیدات، نقاط قوت و ضعف فرهنگی و تمدنی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با سازمان‌های منطقه‌ای علی‌الخصوص سازمان همکاری شانگهای برشمرده شده‌اند و در پایان فصل راهبردهای ایران در این حوزه بیان شدند. در نهایت هم در جدولی کلیه موارد احصا شده نقاط ضعف و قوت و فرصت و تهدید مدون شدند. این فصل با توجه به فرهنگ غنی و تمدن دیرینه ایران در منطقه لازم به نظر می‌رسید.

۴-۱. فرصت‌های فرهنگی و تمدنی (opportunities)

۴-۱-۱. نزدیکی قومیتی و زبانی میان برخی از اعضا

یکی از عوامل فرصت‌ساز برای ایران نزدیکی زبانی و قومیتی اقوام ساکن در ایران با کشورهای منطقه است. تا دو قرن گذشته همه این قومیت‌ها در زیر پرچم ایران در یک حکومت مرکزی واحد زیست می‌کردند و هنوز این قومیت‌ها خود را واحد می‌دانند. (میرفخرایی و فیروزمندی بندپی، ۱۳۹۶: ۴۴۵) مثلاً در هندوستان شعرای فارسی زبان و ایرانی نژادی بودند که هنوز هم آثارشان موجود است و هر دو زبان فارسی و هندی از یک ریشه مشترک هستند. افغانستان که احتمال عضویت آن در سازمان در آینده بالاست و تاجیکستان نیز زبان رسمی‌شان فارسی است.

ایران تقریباً جز سه کشور اولی بود که پس از فروپاشی شوروی استقلال کشورهای آسیا

مرکزی را به رسمیت شناخت و پس از آن اقدام به تأسیس نمایندگی فرهنگی در چهار جمهوری از پنج جمهوری آسیا مرکزی نمود. همپوشانی فرهنگی ایران و کشورهای این منطقه از جمله هم آئین بودن، قرابت جغرافیایی، اشتراکات فرهنگی و تاریخی، اشتراکات زبانی با برخی اقوام و حضور ایرانیان مقیم در این کشورها زمینه گسترش ارتباطات فرهنگی را فراهم کرد. (ایران نیا، ۱۳۹۷: ۸۵) ایرانیان از قدیم و حتی در زمان حاضر هم در منطقه آسیای میانه و روسیه به دلایل مختلف تجاری و تبلیغی حضور داشتند و این ها به نوعی مبلغ و مروج فرهنگ ایرانی و اسلامی و زبان فارسی بودند. به عنوان مثال می توان به وجود مساجد و خاندان های ایرانی تبار در این مناطق و ... اشاره کرد. (حسینی، ۱۴۰۳)

استفاده حداکثری از عناصری مثل تاریخ، زبان، فرهنگ، ادبیات و آداب و رسوم مشترک میان مردم کشورهای ایران و آسیای مرکزی یک راهکار و راهبرد مناسب در جهت ایجاد یک اتحاد منطقه ای با توانمندی های بالقوه است. اقوام ایرانی در قسمت های بزرگی از آسیای میانه و سرزمین های شرقی سکونت داشتند. حدود هزار و پانصد سال زبان های ایرانی موجود در آسیای میانه زیر فشار زبان ترکی قرار گرفتند ولی کامل نابود نشدند. مردم این مناطق تقریباً همگی مسلمان هستند و از همان قرون نخستین به اسلام گرویدند؛ اما زبان عربی نتوانست جایی برای خود باز کند. (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۱۸)

با ظهور مسیحیت و هجوم قبایل ترک از شرق و ورود اقوام زردپوست از غرب اوراسیا، به تدریج زبان ترکی به عنوان زبان غالب جایگزین لهجه های ایرانی گردید. پیوندهای قومی و نژادی در این زمینه نقش مهمی ایفا کرده و زمینه ساز همگرایی میان ملت ها شده است. یکی از مهم ترین نقاط مشترک ما با کشورهای آسیای مرکزی، وجود قبایل آریایی به عنوان نخستین ساکنان این منطقه است. با ورود اسلام و تلاقی آن با فرهنگ و سنن آریایی ها، استقلال فرهنگی منطقه و مؤلفه های فرهنگی این تمدن به خوبی حفظ شده است. در دوران باستان و پیش از ظهور اسلام، این منطقه محل سکونت ایرانیان بوده و تمدن ایرانی تا ترکستان چین گسترش یافته است. (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۲۱) آسیای میانه در کتاب های پهلوی و اوستا،

تورانیان و ایرانیان از یک نژاد واحد خوانده شده‌اند. (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۲۰)

مسلمانان در دوره مغولی یوان مناصب مهم سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در اختیار داشتند و فارسی یکی از سه زبان رسمی در دربار چین بود. (مرادزاده، ۱۳۹۶: ۸۵) مسلمانان چین از طریق زبان فارسی زبان قرآن آموختند و افکار مذهبی آنان بیشتر از کتاب‌های فلسفی و تصوف و عرفان فارسی تغذیه شده‌است. فارسی بخش جداناپذیر از روح و روان مسلمانان چین است. تدریس زبان فارسی در برخی مدارس دینی شمال غربی چین و حتی برخی دانشگاه‌های دولتی هنوز ادامه دارد و تعدادی از واژگان فارسی هنوز در میان مسلمانان چین رایج است. (مرادزاده، ۱۳۹۶: ۸۹) این عامل زبان مشترک عامل مهمی است برای گسترش ارتباط و پیوند بین ایران و چین که از کشورهای مهم و تاثیرگذار در سازمان است و این عامل مانند عامل دین و مذهب برای چین حساسیت آفرین نخواهد بود.

از دید چنگیز پهلوان که نظریه حوزه تمدنی ایران را مطرح کرد، کمربندی از زبان فارسی در منطقه ما وجود دارد که از بخش‌هایی از چین آغاز می‌شود و افغانستان، تاجیکستان، ایران و بقیه مناطق حوزه تمدنی ایرانی را به هم پیوند می‌دهد، لذا دفاع از زبان فارسی در گستره تمدنی ایران ضروری است. همچنین نگرش تمدنی به اسلام نیز می‌تواند بستر همگرایی کشورهای گستره ایران فرهنگی را فراهم نماید. زیرا مردمان سرزمین‌های واقع در قلمرو تمدن ایرانی با وجود گوناگونی‌های مذهبی چون نگاه‌شان به دین متأثر از مدنیت ایرانی و الهام گرفته از خصلت‌های عرفانی عرفا و اهل تصوف ایران است رویکرد نسبتاً مشابهی به دین دارند. (غلامی و رشیدی و اختیاری امیری، ۱۴۰۱: ۲۲۰). این دیدگاه وحدت در عین کثرت است. باتکیه بر ظرفیت‌های فرهنگی و تمدنی زمینه‌های همگرایی منطقه‌ای فراهم می‌گردد. در این فرایند ابزارهای نوین دیپلماسی باید مورد توجه قرار گیرد و با استفاده از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد، انجمن‌های علمی و ادبی و دینی و برقراری تعاملات بین مراکز علمی و فرهنگی هویت را به چارچوبی برای فرصت‌سازی تبدیل نمود. (غلامی و رشیدی و اختیاری امیری، ۱۴۰۱: ۲۲۱)

ایران فرهنگی جغرافیای تمدنی است که موسیقی، هنر، ادبیات، آواها، صنایع دستی،

آداب و رسوم، آیین های مذهبی، ترانه های مردمی و فرهنگی (فولکلور) ایرانی رواج دارد در آنجا نوروز را جشن می گیرند. مردمان آن بر اساس فرهنگ، سبک زندگی، نظام باورهای نسبتاً یکسان به هم پیوند خوردند. بیشتر ساکنان آن به زبان فارسی تکلم می کنند. در معنای وسیع سرزمین هایی است که در قرون گذشته امپراتوری ایران را تشکیل می دادند که تحت حاکمیت واحد سیاسی بودند. با اغماض می توان این حوزه را از مرزهای چین و هند تا کشورهای آسیای میانه و افغانستان و پاکستان در نظر گرفت. بخش بزرگی از راه ابریشم در ایران فرهنگی شکل گرفت و در توسعه ارتباطات و نزدیکی مردمان گستره ایران فرهنگی نقش داشت. (غلامی و رشیدی و اختیاری امیری، ۱۴۰۱: ۲۲۲)

از دیدگاه نگارنده باتکیه بر عامل زبان و قومیت مشترک می توان با همه اعضای سازمان به جز مغولستان (عضو ناظر) و روسیه همکاری مشترک داشت. البته برای همکاری با کشورهای آسیای مرکزی نیاز به تأیید و عدم مانع تراشی روسیه است به همین خاطر روسیه هم در بحث ارتباطات فرهنگی و زبانی تأثیرگذار است. باتکیه بر عامل زبان، فرهنگ، تمدن و تاریخ و نژاد مشترک امکان فعال سازی مراودات فرهنگی در سازمان با پیشنهاد و هدایت جمهوری اسلامی ایران خواهد بود.

۲-۱-۴. مبادلات فرهنگی

برخی از کشورهای عضو سازمان، نهادهایی را جهت توسعه فرهنگی خود در خارج از مرزهایشان ایجاد کردند. این گونه نهادها وظیفه تقویت قدرت نرم، شکل دهی به وجهه مثبت برای ساکنین خارج از مرزها، آشناسازی و تقریب اذهان دیگران با این کشورها و موارد از این دست بر عهده دارند. به عنوان مثال کشور چین اقدام به تأسیس مؤسسه کنفوسیوس در خارج از مرزهایش برای آموزش زبان چینی کرده است، همچنین مراکز چین شناسی، آموزش ورزش های رزمی چین، گسترش طب سوزنی و طب چینی، فیلم های چینی و سایر موارد مشابه به موازات مؤسسه کنفوسیوس کار می کنند. (سابقی، ۱۳۸۸: ۲۱-۲۰) و (بادین فکر، ۱۳۹۹: ۳۲۷) این به عنوان یک نمونه ذکر گردید و اقدامات از این دست را در سایر کشورهای عضو سازمان

مثل روسیه هم می‌توان مشاهده کرد.

ایران نیز ظرفیت این را دارد که مانند چین مؤسسات و نهادهایی برای گسترش فرهنگ غنی خود ایجاد و توسعه دهد. بنیاد سعدی در ایران از نمونه نهادهایی است که در زمینه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان فعال است و ایران می‌تواند با سرمایه‌گذاری و توجه در این نهاد آن را مانند کنفوسیوس چین در سایر کشورها فعال کند. ارتباطات متقابل با کشورهایی که در زمینه فرهنگی با ایران قرابت دارند و پیشرو هستند راحت‌تر است و پذیرش نیز از سمت این کشورها برای ایران بیش‌تر است. این گونه اقدامات می‌تواند مبادلات استاد و دانشجو، تقویت و تأسیس هفته‌های فرهنگی و کرسی‌های ایران‌شناسی باشد که در گسترش دیپلماسی فرهنگی مؤثر هستند. (اخوان کاظمی، ۱۳۹۰: ۱۸)

این امر از این جهت حائز اهمیت است که نزدیکی فرهنگی که تا حدودی بین کشورهای عضو سازمان وجود دارد و توضیح آن به شکل کامل‌تر در قسمت‌های گذشته آورده شد، این امکان را می‌دهد تا ایران با تفاهماتی که با اعضا شکل می‌دهد به شکل متقابل اقدام به تبادلات فرهنگی و ایجاد نهادهایی مانند آنچه در بالا برای چین ذکر شد، بکند و با این تبادلات فرهنگی هم فرهنگ خود را به کشورهای عضو سازمان بشناساند و هم از مزیت‌های فرهنگی دیگر اعضا در داخل کشور خود بهره‌برد. یک نمونه از این اقدام تأسیس متقابل مؤسسات زبان‌آموزی مشترک در کشورهای یکدیگر است؛ مثلاً چین در ایران می‌تواند کنفوسیوس را فعال نماید و ایران نیز مؤسسه سعدی را راه‌اندازی کند.

باتوجه به اینکه سازمان شانگهای پیمانی چندجانبه و فراتر از پیمان‌های دوجانبه است و اینکه در برخی کشورهای عضو آن‌طور که اجمالاً توضیح آن گذشت نهادهایی برای گسترش و آشناسازی زبان و فرهنگ خود به کشورهای دیگر وجود دارد، می‌توان چنین نهادهایی را در قالب سازمان همکاری شانگهای فعال کرد. به دیگر معنا نهادهایی داخل سازمان برای مبادله فرهنگی ظرفیت فعال‌شدن دارند؛ چون به شکل دوجانبه این گونه نهادها در میان برخی اعضا موجود هستند؛ اما در بستر سازمان به شکل جدی هنوز راه‌اندازی نشدند. با این کار ضمن آشنا

شدن مردم دیگر کشورهای عضو با زبان فارسی و به تبع آن فرهنگ غنی ایرانی، ایرانیان هم با زبان کشورهای دیگر عضو سازمان آشنا می شوند و این امر بستر توسعه تبادلات در دیگر زمینه های را هم فراهم می کند. این یک مثال بود که قابل گسترش و تعمیمی به سایر حوزه ها و زمینه ها است که بحث درباره آن ها پژوهشی جداگانه می طلبد و در اینجا در همین حد جهت آشنایی و طرح بحث اکتفا می شود.

۳-۱-۴. گردشگری و صنعت توریسم

باتوجه به اینکه سازمان همکاری شانگهای سازمانی منطقه ای است و کشورهای عضو آن از لحاظ جغرافیایی به هم نزدیک هستند، می توان بر روی بحث گردشگری میان اعضا توافقات و همکاری هایی داشت. ایران و هند و چین از کشورهای باستانی و دارای تمدن دیرینه سازمان هستند و آثار تاریخی و فرهنگی زیادی برای عرضه دارند. علاوه بر آن وجود زیارتگاه های مقدس و آیین های مذهبی می تواند در گردشگری مذهبی مؤثر باشد؛ مثلاً ایران هم چندین زیارتگاه و شهر مذهبی دارد و هم اینکه در مسیر کاروان های شرکت در مراسم اربعین و زیارت اماکن مقدس عراق است که زوار کشورهایمانند پاکستان و افغانستان و هندوستان برای ورود به عراق از ایران عبور می کنند.

توریسم پزشکی مورد دیگری است که لازم است به آن توجه شود؛ چون در سازمان اعضایی هستند که در زمینه پزشکی پیشرفته هستند و سایر اعضا می توانند از درمان ها و مساعدت های پزشکی آن ها استفاده نمایند، از جمله می توان به پیشرفت علم پزشکی و داروسازی در ایران، هندوستان، چین و ... اشاره کرد که برای تقویت توریسم پزشکی نیاز به سرمایه گذاری ها و توافقات برای تسهیل و رشد این امر است و حتی تبادل فناوری پزشکی با رونق این صنعت میان اعضا صورت می گیرد. همه انواع گردشگری که نامبرده شد در نهایت به غیر از اهداف اقتصادی، اهداف فرهنگی و آشنایی مردمان کشورهای عضو سازمان با یکدیگر و فرهنگی هم دارد.

یک نمونه از فرصت های گردشگری که می توان در میان اعضای سازمان مشاهده کرد ورود

و خروج گردشگر به چین است. ورود گردشگران خارجی به چین و سفر گردشگران چینی به خارج (طبق آمارهای منتشره از سوی دولت چین صنعت جهانگردی این کشور به‌ویژه مسافرت چینی‌ها به خارج سالانه با بیش از ۳۸٪ رشد روبروست)، مبادلات وسیع فرهنگی و برگزاری سال فرهنگی چین در سایر کشورها (یکی از راهبردها میزبانی برای رویدادهای فرهنگی جهانی در داخل چین بوه مانند نمایشگاه جهانی ۲۰۱۰ شانگهای به نام اکسپو که میدانی برای نمایش دستاوردهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشورها برای سنجشی از توسعه آن‌ها است و در خارج چین نیز سال فرهنگی را در کشورهای جهان برگزار کرده است که در سال ۲۰۲۰ با وجود شیوع کرونا در جهان برگزار گردید.) (بادین فکر، ۱۳۹۹: ۳۲۵) از نمونه فرصت‌های ایران است که با عضویت در سازمان همکاری شانگهای با انعقاد توافقاتی صنعت گردشگری میان اعضا را رونق داده و آن را تسهیل نماید. برای این امر تسهیل صدور روادید و توسعه زیرساخت‌های گردشگری لازم الاجراست. البته موردی که از فرصت‌های همکاری با چین ذکر گردید به عنوان نمونه بود و موارد از این دست را در سایر کشورهای عضو هم شاهدیم.

۴-۱-۴. مبادلات علمی و دانشگاهی

وجود شبکه‌ای از دانشگاه‌های مختلف سازمان در کشورهای عضو ناظر سازوکار دیگر است. این شبکه پلتفرمی کارآمد برای تقویت پیوندهای دانشگاهی و ارتقا همکاری‌های آموزشی کشورهای عضو است که در زمینه‌های اولویت‌دار همکاری‌های علمی آموزشی، فرهنگی و اقتصادی و کشف استعدادها شایسته برای همکاری آموزش کارمندان مجرب برای سازمان در چارچوب دانشگاه علمی فعالیت می‌کند. شبکه دانشگاه سازمان شامل ۷۹ دانشگاه است که ۱۴ دانشگاه در قزاقستان، ۲۳ در چین، ۸ در قرقیزستان، ۲۲ در روسیه، ۱۱ در تاجیکستان، ۱ در روسیه سفید است. (رئیس‌نژاد و برنجی، ۱۴۰۱: ۱۱۸) از ایران هم امکان پیوستن دانشگاه‌ها به این شبکه است که با عضویت دائم ایران میسر شد؛ ولی تاکنون عملی نشده است.

روسیه در سازمان همکاری شانگهای در زمینه فرهنگی کنسرسیوم دانشگاه‌های علوم انسانی

سازمان همکاری‌های شانگهای را تأسیس کرد. پس با هدف یکپارچه‌سازی سیستم آموزشی در منطقه، ایجاد فضا آموزشی واحد برای گفتگوی اوراسیایی را هدف قرار داد. برنامه پیشرفت در تبادل دانشجوی در اوراسیا شکل گرفت. ۴۰ دانشگاه شبکه دانشگاه‌های سازمان را تشکیل می‌دهند که متعلق به روسیه‌اند و ۱۰ دانشگاه از چین به آن پیوستند. به‌غیراز این ایده ایجاد دانشگاه سازمان شانگهای در سال ۲۰۰۷ توسط پوتین مطرح شد. (کولایی و زنگنه، ۱۴۰۱: ۹۷۵).

مراکز علم و فرهنگ روسیه زیر نظر وزارت امور خارجه روسیه، جانشین انجمن روسیه در روابط فرهنگی با کشورهای خارجی و انجمن‌های دوستی و روابط فرهنگی شوروی با کشورهای خارجی که برای ترویج فرهنگ و زبان روسی تأسیس شده بودند، شد. این مراکز در ۱۹۲۵ تأسیس شدند و از سال ۲۰۰۹ در اوکراین، ارمنستان و ازبکستان و در سال ۲۰۰۵ در آستانه تأسیس شدند. (همان) ایران نیز می‌تواند تمایل خود به تأسیس این نهاد در داخل ایران را برای آموزش روسی به فارسی‌زبانان نشان دهد. این امر نزدیکی دو کشور که هر دو عضو سازمان هستند را بیش‌تر می‌کند.

دانشگاه‌های چین با افزایش توان رقابتی که در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۴ داشتند، توانستند ثبت‌نام دانشجویان خارجی را ۳۰٪ افزایش دهند که بیشتر آن‌ها از بورس‌های تحصیلی یا کمک‌های مالی دولت چین بهره‌مند می‌شوند و شرکت‌های چندملیتی چین هم در این امر مشارکت دارند. چین اساتید چینی را به دانشگاه‌های آسیا مرکزی اعزام کرده و دانشجویانی هم از این مناطق پذیرفته است. (مهدی‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۰۶)

سرمایه‌گذاری چین و روسیه بر روی دانشگاه‌ها و اعطای بورس‌های مختلف تحصیلی و اعزام اساتید چینی می‌تواند فرصتی باشد تا ایران از این امکان استفاده بکند و پیشنهاد اینکه چین و روسیه در اقدامات این‌چینی اعضای سازمان را اولویت دهند را ارائه دهد تا ایران و اعضای دیگر سازمان از فرصت‌های علمی تبادل استاد و دانشجوی برای رشد علمی خود و با هزینه‌ای این دو کشور بهره‌برند و دستاوردهای علمی خود را نیز اشاعه دهند. این امر در شرایطی برای

ایران اهمیت پیدا می‌کند که ایران تحت تحریم است و بسیاری دانشگاه‌های غربی از همکاری با ایران و پذیرش دانشجویان ایرانی به این بهانه امتناع می‌کنند؛ ولی اینکه در منطقه دو کشور روسیه و چین و تا حدودی هم هندوستان که اعضای سازمان هم هستند اقدام به پذیرش دانشجو و استاد و اعزام دانشجو و اساتید خود می‌کنند و از سویی ایران هم سالانه پذیرای دانشجویان خارجی قابل توجهی است، زمینه مساعدی را برای همکاری‌های متقابل علمی و دانشگاهی به ارمغان می‌آورد که البته پیشرفت فناوری در آن کشورها باعث پیشرفت علم و فناوری در ایران هم خواهد شد و این هزینه‌چندانی هم برای ایران ندارد چون می‌تواند با تفاهمات و توافقات بین اعضای سازمان از فرصت‌های بورسیه و گرنت‌های پژوهشی متنوع این کشورها بهره‌برد.

۵-۱-۴. سازوکارهای فرهنگی سازمان همکاری شانگهای

سازمان با برگزاری نشست‌ها و کنفرانس‌هایی با حضور وزیران فرهنگ، بهداشت، آموزش و فناوری می‌کوشد همکاری‌های فرهنگی را گسترش دهد. از سال ۲۰۰۵ توافقنامه‌هایی در حوزه‌های مختلف امداد رسانی در بلاها، کمک متقابل، همکاری در آموزش، برنامه‌های علمی و فناوری و گردشگری امضا شد. سازمان اقدام به تأسیس اتحادیه موزه سازمان همکاری شانگهای کرد که در ۲۰ اکتبر ۲۰۲۱ در بیستمین سالگرد تأسیس سازمان افتتاح شد. این اقدام یک سازوکار فرهنگی و گردشگری است که با نشان‌دادن و تأکید بر پیوندهای تاریخی و فرهنگی کشورهای عضو موجب ترویج همکاری‌ها می‌شود. (رئیس‌ی نژاد و برنجی، ۱۴۰۱:

(۱۱۷)

همچنین پس از شیوع کرونا سازمان بر فعالیت‌های مشترک در حوزه سلامت و بهداشت عمومی متمرکز شد و همکاری‌های علمی و فناوری در زمینه دارو و واکسن افزایش یافت. با وجود مشکلات متعدد در زمان اوج شیوع کرونا، سازمان توانست با اشتراک‌گذاری تجربیات چین و توزیع مواد پزشکی مختلف به دیگر اعضا نقش فعالی داشته باشد.

مورد دیگر برگزاری جشنواره‌های فرهنگی و هنری دو و چندجانبه، جشنواره موسیقی، جشنواره جوانان، آموزش بدون مرز، همکاری‌های تلویزیونی، نمایشگاه بازی‌های ورزشی،

مسابقات ماراتن، اردوهای زمستانی و تابستانی و.... رئیسی نژاد و برنجی، ۱۴۰۱: ۱۱۷ - ۱۱۹)

از نر نگارنده تجربه انجام اقداماتی که ذکر گردید و زمینه های مشترکی که بین اعضا وجود دارد و در قسمت های بالاتر به تفصیل به آن ها پرداخته شد، نشان از امکان انجام اقدامات مشابه و حتی فراتر از اقدامات قبلی دارد. ایران با توجه به غنای فرهنگی و اشتراکاتی که با بسیاری از اعضا دارد این امکان را دارد تا با برنامه ریزی در بلندمدت به عنوان عضوی مؤثر و حتی تعیین کننده در حوزه فرهنگی سازمان باشد. از طریق جشنواره ها و نشست های فرهنگی و امثالهم فرهنگ و تمدن و آیین ایران و اسلام امکان معرفی به اعضا را دارد که این امر زمینه نزدیکی بیش از پیش را به ارمغان می آورد و ایران می تواند با تکیه به آن در بخش های سیاسی و اقتصادی نیز بهره لازم را ببرد.

۲-۴. نقاط قوت فرهنگی تمدنی (strength)

۴-۲-۱. رابطه تاریخی و فرهنگی میان بسیاری از کشورهای عضو

ایران با بسیاری از کشورهای عضو سازمان پیوند تاریخی و فرهنگی دارد و این امر موجب نزدیکی دیدگاه ها و زمینه ای برای تمرکز بر روی اشتراکاتی می شود که بعضاً فراموش شده اند یا در حال فراموشی اند. برای نمونه می توان به ایران و کشورهای آسیای مرکزی اشاره کرد که از پیش از تاریخ، دوران باستان و در عصر امپراتوری عظیم هخامنشی و ساسانی تا دوره اسلامی و دوره معاصر و قبل از اینکه این کشورها تحت سلطه حکومت کمونیستی قرار بگیرند، کشور واحد و سرگذشت تاریخی مشترک داشتند و پیوندهای دیرین ناگسستگی بین آنها برقرار بود. (آقایی و طاهری، ۱۳۹۸: ۹۳۰) در دوران پیش از ظهور اسلام و عصر باستان این منطقه محل سکونت ایرانیان بوده است و تمدن ایرانی تا ترکستان چین توسعه داشته است. (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۲۳) تا زمان قاجار که شوروی مناطق قفقاز و آسیای مرکزی را از ایران جدا کرد همه جزئی از تمدن ایران بودند. این تمدن مشترک سبب شده در زمینه آداب و رسوم و اعیاد این کشورها با هم همگونی داشته باشند. (میرفخرایی و فیروزمندی بندپی، ۱۳۹۶: ۴۴۵)

دین مشترک، آداب و رسوم مشترک، زبان مشترک و مرزهای جغرافیایی با کشورهایی از

منطقه آسیای میانه را می‌توان از مؤلفه‌های اصلی همگرایی و مناسبات فرهنگی ایران در دوره‌های تاریخی مختلف دانست. هر چند مسائل بین‌المللی، جدایی مرزها، نگرش‌ها و ایدئولوژی‌های جهانی که کمونیست از جمله آن‌ها بود برای مدت زمانی چرخه این مناسبات را آهسته ساخت؛ اما با سپری شدن زمان، فروپاشی شوروی و مستقل شدن کشورهای آسیای مرکزی، مناسبات ایران و کشورهای آسیای مرکزی رو به پیشرفت شایانی نهاد. (شفیعی و کمائی زاده، ۱۳۸۹: ۸۵)

اینکه اکثریت کشورهای این منطقه عضو سازمان همکاری شانگهای هستند و احتمال پیوستن بقیه کشورهای منطقه آسیای مرکزی به سازمان هست، این فرصت را در اختیار ایران می‌گذارد تا با تکیه بر اشتراکات روابط خود با این کشورها را در بستر سازمان توسعه دهد. ایران به جای توجه به اختلافات و تفاوت‌ها باید بر وجوه اشتراک میان خود و کشورهای منطقه آسیای میانه عضو سازمان تمرکز کند تا بتواند پیوندها و روابط خود را با این‌ها توسعه دهد.

سیاست خارجی ایران بعد از انقلاب همواره بر عامل اسلام سیاسی استوار بود. منطقه قفقاز و آسیای مرکزی با اکثریت جمعیت مسلمان در این کشورها به جز دو کشور ارمنستان و گرجستان که البته عضو سازمان هم نیستند، برای فعالیت ایران در حوزه اسلام سیاسی ظرفیت بالایی دارد. یک فرصت ایران تمدن مشترک با کشورهای منطقه است. (میرفخرایی و فیروزمندی بندپی، ۱۳۹۶: ۴۴۵)

از نظر نگارنده از اهداف سازمان مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی است که در قسمت‌های گذشته به آن پرداخته شد. با توجه به این نکته و اهداف سیاست خارجی ایران می‌توان از فرصت گسترش اسلام و صدور انقلاب در منطقه آسیای مرکزی استفاده کرد تا در عین دستیابی ایران به اهداف خود، با تروریسم و افراط هم مبارزه کرد و از حمایت‌های سازمان نیز برخوردار شد. جمهوری اسلامی ایران با توافق اعضای سازمان به‌ویژه روسیه و کشورهای آسیای میانه می‌تواند پیشنهاد معرفی و تبلیغ اسلام ناب را بدهد تا بدین وسیله اسلام افراطی و رادیکال کنار زده شود که این امر هم خواست ایران است هم سایر کشورهای عضو که درگیر با افراط‌گرایی و

تروریسم هستند و حتی می‌توان حمایت آن‌ها را هم به دست آورد.

پیشینه همکاری فرهنگی و اقتصادی میان ایران و چین به دوران ساسانیان تا پیدایش جاده ابریشم و سپس ظهور اسلام و گسترش آن در کشور چین باز می‌گردد. اسلام عامل نزدیکی میان مردمان چین و ایران بود که به طرق مختلف با اسلام آشنا شده بودند. بازرگانان مسلمان جاده ابریشم در آشنایی چینی‌ها با اسلام تأثیر داشتند. مهاجران مسلمان ایرانی که تعداد قابل توجهی داشتند عامل دیگر ترویج اسلام در چین بودند. (ذوالفقاری، ۱۳۹۸: ۵۰)

اینکه در دوران گذشته اسلام ایران و چین را با هم نزدیک کرد، اکنون نیز می‌توان به این عامل برای نزدیکی دو کشور تکیه کرد. عامل اقتصاد به دلیل برتری اقتصاد چین چندان قابل اتکا نیست، ولی عامل اسلام و فرهنگ به دلیل سابقه دیرینه این امر و دست برتر ایران به نفع دو طرف خواهد بود. اینکه چین با مسئله اسلام رادیکال و او یغورها درگیر است و اسلامی که ایران داعیه‌دار آن است مخالف آن است می‌تواند مورد توجه قرار گیرد؛ البته اگر در بستر سازمان ایران بتواند اشتراکات تاریخی و فرهنگی و اسلامی را مورد تأکید قرار دهد و کشورهایی مانند چین ثمرات آن را ببینند زمینه اعتماد به ایران و گسترش فعالیت‌های فرهنگی برای ایران در سازمان وجود دارد و حتی با توجه به اهداف سازمان و تبعات غیر فرهنگی که دارند مورد حمایت هم می‌توانند قرار بگیرند.

مطالب مذکور درباره هندوستان که فرهنگ مشترک و تعداد قابل توجه جمعیت مسلمان و شیعه مذهب دارد و پاکستان که فرهنگ و دین مشترک با ایران دارد هم قابل تعمیم است. در دوران گذشته ایران با چین و هندوستان هم مرز بود و آثار مختلفی از ادبیات فارسی در این کشورها وجود دارد که مویده این روابط تاریخی است. (آقای، ۱۴۰۳) در کل با توجه به ادبیات غنی و سردمداری مذهب شیعی توسط ایران در جهان تمرکز بر این‌ها می‌تواند نقطه عطفی برای ایران در روابط با کشورهای عضو سازمان که اشتراکاتی به شرح مذکور با ایرن دارند، در پی دارد.

جمهوری اسلامی با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ پرچم حکومت اسلام شیعی را در جهان برافراشت و خود را حامی مسلمین و مظلومین معرفی کرد. در سازمان شانگهای بسیاری از اعضا جمعیت مسلمان قابل توجه دارند مانند پاکستان و هندوستان و چین و کشورهای آسیای مرکزی و از سمتی هم گروه‌های سلفی و تندرو در این کشورها فعال است. جمهوری اسلامی ایران با حکومت شیعی میانه‌رو و طرفدار وحدت که دارد می‌تواند در سازمان از گروه‌های همسو و متعادل حمایت کند و گروه‌های رادیکال را محکوم نماید. به نوعی امکان اینکه ایران تفکرات دینی خود را در بستر سازمان همکاری شانگهای به شیوه‌های مستقیم و غیر مستقیم جاری نماید هست که درباره شیوه‌ها و امکانات آن پژوهشی جدا می‌طلبد. در مجموع می‌توان گفت کلیت کشورهای عضو سازمان با تفکرات دینی و مذهبی ایران اسلامی مشکل خاصی ندارد به جز در موارد و مصادیقی که قابل گفتگو و حل و فصل است. (آقایی، ۱۴۰۳)

۳-۲-۴. عدم سلطه‌گری و بهره‌کشی

در تفکرات و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران سلطه و تسلط بر دیگر کشورها و غالب کردن ایدئولوژی و تفکرات جایی ندارد و این کشور به استقلال همه کشورها و ملل احترام می‌گذارد. در مجموع تمدن‌های شرقی خوی نرزش و انعطاف دارند و مانند غرب در پی تسلط بر دیگر کشورها نیستند. (سابقی، ۱۴۰۳) این ویژگی که ایران دنبال غلبه بر دیگر کشورها و اعضا نیست در دیدگاه دیگر اعضا به عنوان وجه مثبت ارزیابی می‌شود که جبهه‌گیری از سمت آن‌ها را کاهش می‌دهد، البته باید دیگر اعضا متوجه این نکته باشند و فعالیت‌های ایران در منطقه و سازمان را به دلیل سلطه‌جویی و دخالت در امور داخلی تلقی نکنند.

۳-۴. تهدیدات فرهنگی و تمدنی (threats)

۱-۳-۴. ضعف هویت مشترک

کارل دویچ واضح نظریه ارتباطات معتقد است یکی از اصلی‌ترین مفاهیم منطقه‌گرایی اجتماع‌سازی و حس هویت مشترک است. در نهادهای منطقه‌ای اعضا باید مثل شهروندان در سطح ملی هویت مشترک داشته باشند. اعضا باید به تدریج به حس هویت مشترک، نظام

باورهای مشترک و تصور مشترک از سرنوشت جمعی برسند. اما سازمان به تقریب حس هویت جمعی منسجمی ندارد. به‌ویژه از زمان پیوستن هند و پاکستان این هویت مشترک بیش‌ازپیش تضعیف شد. چین و روسیه تلاش کردند با وجود دشمنی‌های سرزمینی گذشته بر تجربه تاریخی مشترکی تمرکز کنند که از جامعه سوسیالیستی داشتند. کشورهای آسیا مرکزی که در شانگهای ۵ حضور داشتند با پذیرش روح شانگهای و تمرکز بر پیوند تاریخی‌شان با روسیه، هویت جمعی خود را پرورش دادند. اما بعد از پیوستن هند و پاکستان و ایران سازمان ترکیب آمیخته فرهنگ‌های مسیحی، کنفوسیوس، هندو و اسلامی پیدا کرده در این حالت باید به دنبال عامل پیونددهنده برای شکل‌گیری هویت مشترک میان اعضا بود. (میرفرخایی و فیروزمندی بندپی، ۱۳۹۶: ۴۴۶)

اینکه سازمان آمیخته فرهنگ‌ها و ارزش‌های گوناگون است، باعث می‌شود اعضا با هم احساس نزدیکی نداشته باشند؛ بلکه به همدیگر به چشم رقیب نگاه کنند که هر یک به دنبال اثبات برتری فرهنگی خود است. در چنین حالتی نباید انتظار رشد و همگرایی سطح بالا را در سازمان داشت. مواردی که در بخش قبلی ذکر شد برای تقویت همگرایی و همکاری در سازمان مؤثر است؛ ولی این عامل و عوامل بعدی برعکس عوامل قبل باعث واگرایی می‌شوند. اصلی‌ترین عامل ضعف هویت مشترک میان اعضای سازمان است که باعث می‌شود اعضا خود را در ذیل سازمان یک موجودیت واحد ندانند.

۲-۳-۴. تفاوت ایدئولوژیک حکومت‌های عضو سازمان

ایدئولوژی اسلام سیاسی ایران و قرار نگرفتن منطقه در رده‌های بالای سیاست‌های منطقه‌ای ایران و همچنین دخالت سایر قدرت‌ها در ارتباط ایران با کشورهای منطقه تأثیر می‌گذارد. ایران پس از انقلاب بر صدور انقلاب و ام‌القری جوامع اسلامی بودن تأکید داشتند؛ اما حکومت‌های منطقه آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی شکل غیردینی دارند؛ یعنی اجازه دخالت مسائل دینی در حوزه سیاسی را نمی‌دهند. این حکومت‌ها به دلیل شکل استبدادی که دارند از نفوذ ایدئولوژی صدور انقلاب در کشور خود به‌شدت هراس دارند. قدرت‌هایی در منطقه

هستند که در رابطه ایران با این کشورها دخالت می‌کنند؛ مانند عربستان در حوزه دینی تفرقه‌افکنی می‌کند و ترکیه که با تأکید بر نزدیکی قومی و زبانی رقیب ایران هستند. آمریکا را نیز می‌توان به‌عنوان قدرت خارج از منطقه که به دلیل منافع که در منطقه دارد و قدرت گرفتن ایران و سازمان همکاری شانگهای تهدیدکننده آن منافع است، در منطقه دخالت می‌کند نام برد. (میرفخرایی و فیروزمندی بندپی، ۱۳۹۶: ۴۴۶)

ایران به دلیل ایده‌های انقلابی و اسلامی که دارد موجب حساسیت سایر اعضای سازمان شده است و این امر باعث واگرایی بین آن‌ها و ایران می‌شود. ایران می‌تواند با تغییر روش و طرح مفاهیمی همچون مبارزه با اسلام رادیکال و روشنگری و حمایت از اسلام راستین از حساسیت حکومت‌های منطقه به خود بکاهد. همان‌طور که در بخش‌های قبلی هم ذکر شد بهتر است به‌جای تمرکز بر نقاط افتراق بر نقاط اشتراک و پیوند دهنده تأکید کرد تا شاهد رشد جمعی اعضا در بستر سازمان شانگهای باشیم.

۳-۳-۴. تعصبات قومی و تشدید آن توسط سایر کشورها

اشتراکات فرهنگی و نفوذ کشورهایی مثل ترکیه و روسیه و نفوذ فرهنگی در این کشورها مزید بر علت شده تا جمهوری اسلامی ایران آن‌گونه که باید نتواند نقش مناسبی در مناسبات فرهنگی جمهوری‌های آسیا مرکزی ایفا کند. (ایران‌نیا، ۱۳۹۷: ۸۶)

ترکیه بیش از دیگر رقبای منطقه‌ای بر اساس شواهد برای شکل‌دهی مجدد به ژئوپلیتیک اوراسیا هزینه کرد. در این راستا ابتکار سازمان کشورهای ترک‌زبان شامل کشورهای آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان، ترکیه را همراه با عضویت ناظر ترکمنستان و مجارستان راه‌اندازی نمود. هدف اعلامی این سازمان تقویت همکاری‌های تجاری و امنیتی است؛ اما به اعتقاد بسیاری در واقع استراتژی دولت ترکیه برای ایفا نقش در اوراسیا به‌عنوان یک بازیگر مسلط است. نقش فعال ترکیه به کشورهای آسیا مرکزی می‌تواند اجازه این را بدهد که اتکای خود به چین و روسیه را تعدیل کنند و این گروه‌بندی می‌تواند برخی از نهادها و ابتکارات منطقه‌ای چون ابتکار کمربند راه سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اوراسیا و

پیمان امنیت دسته جمعی را تحت تأثیر قرار دهد. (chan. 2021) و (همیانی و سجادیور، ۱۴۰۱: ۶۴)

۴-۳-۴. مشکلات قومی و مذهبی در کشورهای عضو

هر یک از کشورهای عضو دچار مسائل قومی، مذهبی و یا ترکیبی از این دو هستند:

چین در سین کیانگ با اوغورها و در تبت با بودائی ها مشکل دارد. کشورهای آسیای میانه با رشد بنیادگرایی روبرو هستند. به علاوه وجود اقلیت های روس که از پشتیبانی روسیه نیز برخوردارند بر پیچیدگی مشکلات افزوده است. هرچند تنش های قومی بسیار حادی در طول مرزهای مشترک منطقه مشاهده نشده است ولی نگرانی از وقوع آن در منطقه وجود دارد. حدود ۲۵۰ هزار اوغوری نیز در قزاقستان، قرقیزستان و ازبکستان زندگی می کنند. اوغورها به مبارزه بلندمدت برای کسب استقلال از چین و ایجاد کشوری مستقل با عنوان "ترکستان شرقی" که شامل مناطقی از ازبکستان و قرقیزستان است شناخته شده اند. ناآرامی های قومی در برهه هایی از تاریخ در استان سین کیانگ چین روی داده که چین در مواردی مجبور به استفاده از نیروی نظامی شده است؛ لذا مقامات چینی از افق بی ثباتی های آینده که از منطقه آسیای مرکزی نشأت گرفته شده و یا از سوی کشورهای آسیای مرکزی و روسیه نیز در منطقه قفقاز با حمایت می شود احساس نگرانی می کنند. (مختاری، ۱۳۸۹: ۱۰۲)

ازبک ها در تاجیکستان و قرقیزستان خواستار اتحاد با ازبکستان شده اند که عامل اصلی آن نه تنها وابستگی های قومی بلکه افزایش اهمیت اقتصادی و استراتژیک ازبکستان بوده است. تصویر ازبکستان از خود به عنوان مرکز "ترکستان بزرگ" تنش ها و ناآرامی هایی را در رابطه با همسایگان این کشور به وجود آورده است درعین حال روس تباران ساکن در بخش های شمال قزاقستان اعتقاد دارند که این بخش ها باید به روسیه ملحق شود. (همان) و (واعظی، ۱۳۸۶: ۷۶)

در سین کیانگ در غرب چین دو گروه اصلی جنبش اسلامی ترکستان و کنگره جهانی اوغور فعال اند که تبدیل به معضلی برای چین شدند. حسن محمود به عنوان مؤسس جنبش

اسلامی ترکستان هم‌زمان با سیطره طالبان بر افغانستان در سفر به این کشور این جنبش را تحت حمایت طالبان قرار داد. اویغورها یک‌ششم کل مساحت چین در غرب این کشور را با جمعیت بیش از ۲۰ میلیون نفر تشکیل می‌دهند. با تشکیل داعش سین کیانگ بالاترین تعداد جنگجو خارجی حدود ۵ هزار نفر را برای آن تأمین نمود. اکثر ساکنین غیر چینی سین کیانگ را مسلمانان اهل سنت و اویغورها تشکیل می‌دهند که این امر بستری را برای گسترش اندیشه‌های داعش در منطقه فراهم می‌کند. عربستان، ترکیه و امریکا در شکل‌گیری و تقویت این گروه‌ها نقش داشتند. از مصادیق حمایت‌های ترکیه برگزاری همایش‌های مختلف برای تقویت جدایی‌طلبان بود. جنبش اسلامی ترکستان شرقی ۱۲۰ سال قبل برای پیگیری حقوق اویغورها در ترکستان شرقی تشکیل شد توسط سرویس‌های جاسوسی غربی، سازمان جاسوسی ترکیه و عربستان سعودی دچار استحاله فکری شد و با انحراف از عقاید و اهداف اولیه به گروهی تکفیری تبدیل شد. صدها نفر از این گروه در ترکیه آموزش‌دیده و در قالب یک تیپ در سوریه زیر پرچم القاعده به کار گرفتند. (بخشی آنی و عباسی و رحیمی‌نژاد، ۱۴۰۰: ۴۵۰)

اسلام به چین از طریق مهاجرت مسلمانان، تجار، جنگ مسلمانان با چین به این کشور وارد شد. اینکه گفته می‌شود در سین کیانگ مسلمان‌کشی می‌شود دسیسه غربی است تا این‌طور بیان شود که بین مسلمان و چینی تنش است و ایران حامی مسلمان‌کشی است. اگر واقعیت داشت درباره مسلمانان میانمار و هند چنین چیزهایی گفته می‌شد. البته چین چارچوب‌هایی برای مساجد و مسلمانان تعیین کرده و برای نظم‌بخشی است نه آزار و اذیت مسلمانان. (آقای، ۱۴۰۲)

یک چالش دیگر فعالیت کشورهای جهان اسلام در منطقه آسیا مرکزی است. این چالش داخلی هم هست که از داخل منطقه بر می‌آید. این منطقه بیش‌ازپیش اسلامی می‌شود و انسان شوروی به تدریج جای خود را به انسان اسلامی می‌دهد. روند اسلامی‌سازی در کشورهای مختلف با سرعت واحدی صورت نمی‌گیرد و بیشتر در تاجیکستان و ازبکستان مشاهده می‌گردد. (ایران‌نیا، ۱۳۹۷: ۷۹)

جمهوری اسلامی ایران امروزه می‌تواند پیشگام و ارائه‌دهنده پیشنهادات مختلف برای همکاری‌های منطقه‌ای باشد و همگرایی سیاسی اقتصادی را برای این منطقه به ارمغان آورد. ایران و آسیای مرکزی قربت دینی نزدیکی نیز با هم دارند. علی‌رغم اینکه قوانین اساسی جمهوری‌ها بر اصل تفکیک دین دولت تأکید می‌کند؛ اما رهبران آسیای مرکزی به‌ویژه در سال‌های اولیه پس از استقلال به آشکاری از آموزش‌های دین و گسترش آگاهی از اسلام حمایت کردند. چنانچه حتی نظربایف رئیس‌جمهور قزاقستان که رهبری کشوری با ۵۰ درصد غیرمسلمان را بر عهده دارد شخصاً فرمان ساخت مسجد جدیدی در آلماتی را صادر کرد و حتی به همراه همسرش در نماز عید فطر شرکت نمود. (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۹)

شکاف میان قوم‌ها (حدود ۹۰٪ جمعیت چین) و غالب کشور و مسلمانان ایغور در استان سین‌کیانگ یکی از چالش‌های پایان‌ناپذیر دولت چین در دو دهه اخیر بود. در عرصه بین‌المللی و منطقه‌ای تکثر نقش‌ها و منافع متکثر و بعضاً متضادی را برای چینی‌نایجاد کرده که اگر در آینده مدیریت نشود در نوع فهم و رفتار سایر کشورها از چین تأثیرات منفی خواهد داشت. (ارغوانی پیرسلامی و پیرانخو، ۱۳۹۶: ۹۸)

۴-۴. نقاط ضعف فرهنگی تمدنی (weaknes)

۴-۴-۱. عدم وجود طرح و برنامه منسجم و واقع‌بینانه
خوش‌بینی و عدم واقع‌بینی مسئولان ایرانی و عدم وجود برنامه و طرح مناسب برای حضور و نفوذ گسترده فرهنگی به‌رغم قربت‌های فرهنگی و تاریخی با این منطقه مزید بر علت بوده است. (امیررضا حجتی و ایرج حجتی، ۱۳۹۵: ۴۷) و (ایران‌نیا، ۱۳۹۷: ۸۶)

۴-۵. راهبردهای فرهنگی تمدنی جمهوری اسلامی ایران

در حوزه فرهنگی و تمدنی ایران راهبردهایی را دنبال می‌کند که می‌توان از میان آن‌ها به موارد زیر اشاره نمود:

- تقویت روابط تاریخی و فرهنگی با کشورهای آسیای مرکزی عضو سازمان
- تأکید بر اشتراکات زبانی، تاریخی، فرهنگی و مذهبی با اعضا به‌جای پرداختن به نقاط

افتراق

- برنامه‌ریزی و تقویت گردشگری فرهنگی و مذهبی میان اعضای سازمان
- تبادل تجربیات علمی و آموزشی در زمینه‌های مختلف مانند فناوری‌های جدید و پزشکی و...
- ایجاد قطب‌های علمی و مطالعاتی در زمینه‌های مورد توافق و علاقه و نیاز اعضا مانند نانوتکنولوژی و هسته‌ای
- تقویت مؤسسات و کرسی‌های زبان‌شناسی و تاریخ‌شناسی در میان اعضای سازمان
- تبادل اساتید و دانشجویان و نخبگان میان اعضای سازمان
- توسعه بورس‌ها و فرصت‌های پژوهشی و علمی میان اعضا و اختصاص منابع برای همکاری‌های علمی در سازمان همکاری شانگهای
- جشنواره‌ها و برنامه‌های سالانه فرهنگی و علمی هر سال در یک کشور عضو و به نام همان کشور برای آشنایی متقابل با فرهنگ هر یک از کشورهای عضو

ظرفیت ها (O)	تهدیدات (T)
۱. نزدیکی قومیتی و زبانی میان برخی از اعضا ۲. مبادلات فرهنگی ۳. گردشگری و توریسم ۴. مبادلات علمی و دانشگاهی ۵. سازوکارهای فرهنگی سازمان	۱. ضعف هویت مشترک ۲. تفاوت ایدئولوژیک حکومت های عضو سازمان ۳. تعصبات قومی و تشدید آن توسط سایر کشورها ۴. مشکلات قومی و مذهبی اعضا
نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
۱. رابطه تاریخی فرهنگی میان بسیاری از اعضا با یکدیگر ۲. پرچمداری اسلام میانه رو در جهان ۳. عدم سلطه گری و بهره کشی	۱. عدم وجود طرح و برنامه منسجم و واقع بینانه

جدول ۱-۴. مدل سوات حوزه فرهنگی تمدنی

۵. فصل پنج: جمع بندی و نتیجه گیری

اهمیت و ضرورت همکاری‌های منطقه‌ای برای مقابله با تهدیدات و چالش‌های مختلف در شرایط موجود و حال حاضر ایران جلوه برجسته‌تر و آشکارتری پیدا کرده است. در این شرایط کشورها دریافتند که به تنهایی توان مقابله و ایستادگی با چالش‌ها و تهدیدهای بین‌المللی را ندارند، لذا با پیوستن به سازمان‌های منطقه‌ای و ایجاد سازمان‌های مشترک با کشورهای همسایه تلاش کردند تا در چهارچوب همکاری‌های منطقه‌ای یک نوع همگرایی را در راستای منافع و اهداف اساسی کشورهای عضو تشکیل بدهند. (جمالی پور، ۱۳۹۵: ۱۴۹)

نگارنده یا توجه به اهمیتی که موضوع همکاری‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای داشتند، سعی در نشان دادن فرصت‌ها و چالش‌های ایران در این سازمان‌ها داشت و به دلیل گستردگی موضوع سازمان همکاری شانگهای مورد تأکید مطالعات و بررسی‌ها قرار گرفت.

رهبر انقلاب سه مؤلفه را که از سایر مؤلفه‌ها اهمیت بیشتری دارند بیان کردند در عصری که نظم نوین جهانی در حال شکل‌گیری است با آنها ایران بتواند قدرت خود را افزایش و جایگاه مناسبی برای خود دست‌وپا کند؛ شامل: علم و فناوری - اقتصاد - فرهنگ. (عیوضی، ۱۴۰۱: ۱۱) با عنایت به این فرمایشات در بررسی سازمان همکاری شانگهای به‌عنوان نمونه سازمان همکاری منطقه‌ای به سه حوزه اقتصاد، سیاست و فرهنگ پرداخته شد. این سه حوزه از بخش‌های مهم و قدرت‌آفرین هستند که به برخی از آنها مانند اقتصاد و سیاست سابق‌براین پرداخته شده بود؛ اما به فرهنگ و تمدن توجه کمتری شده بود که در این پژوهش سعی شد به این مورد هم توجه شود. مدل سوات به‌عنوان یکی از روش‌های مورد استفاده و به نام در تحلیل استراتژی و مدیریت استراتژیک روش مورد استفاده این پژوهش است.

در واقع با مدل سوات فرصت‌ها و چالش‌های جمهوری اسلامی کشور ایران در سازمان

همکاری شانگهای و موقعیت ایران در موقعیت‌های چهارگانه تهاجمی، تدافعی، محافظه کارانه و رقابتی مورد بررسی قرار گرفت و موقعیت منتخب در ماتریس سوات موقعیت رقابتی انتخاب شد.

در ادامه به شکل جداگانه همه این چهار موقعیت و راهبردهای متناسب با آن‌ها آورده شده است. البته لازم به ذکر است بسیاری از راهبردهایی که ارائه گردید اکنون جزء راهبردهای منتخب ایران در ارتباط با سازمان شانگهای هستند و مواردی هم اینگونه نبودند که به عنوان پیشنهاد و راهکار ارائه شدند:

۵-۱. استراتژی‌های SO

معمولاً برای رسیدن به این موقعیت تلاش می‌شود در زنجیره ارزش دارایی‌های پایه به توانمندی‌های کلیدی و در نتیجه مزیت رقابتی مبدل شود. پس هر سازمانی علاقه‌مند است تا به این موقعیت برسد. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۱۳۲)

تصویر ۵-۱. مدل تهاجمی (SO)

راهبردهای تهاجمی در رابطه ایران و سازمان همکاری شانگهای در مجموع حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی عبارت‌اند از:

- ایجاد مانع و تقابل با گروه‌های تروریستی و افراط‌گرا
- مشارکت در برگزاری مانورها و رزمایش و نمایشگاه‌های نظامی و دفاعی

- تبادل تسلیحات و فناوری‌های نظامی و اطلاعات
- تأکید بر نقش ثبات بخشی و امنیت آفرینی ایران در منطقه و سازمان و برجسته کردن توانمندی ایران در این موضوع
- توسعه مفهوم امنیت از امنیت مرسوم به موضوعات دیگر امنیتی مانند امنیت غذایی، امنیت سایبری و ...
- حضور فعال در دیگر سازمان‌های منطقه‌ای به موازات سازمان همکاری شانگهای
- حضور فعال در طرح‌ها و کريدورهاى مواصلاتی همسو با منافع ایران
- درك و تبیین جایگاه ایران و سایر کشورها در زنجیره ارزش منطقه‌ای و جهانی و تعریف مناسب از جایگاه ایران در زنجیره ارزش در سازمان‌های منطقه‌ای و شانگهای
- توسعه و تقویت صادرات نفتی و غیرنفتی
- تبادلات مالی با ریال و عدم به کارگیری دلار در مبادلات
- تأکید بر نقش ایران در زنجیره ارزش منطقه‌ای و در سازمان
- همکاری در انتقال فناوری بین ایران و کشورهای عضو و حمایت از صادرات مجموعه‌های دانش بنیان و فناور در کشور
- تقویت فعالیت‌های تبلیغ مذهبی در سایر کشورهای عضو
- مشارکت و حضور فعال در مناسبت‌ها، برنامه‌ها، نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌های فرهنگی و نمایش تاریخ و فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی (سابقی، ۱۴۰۳)

۵-۲. استراتژی‌های WO

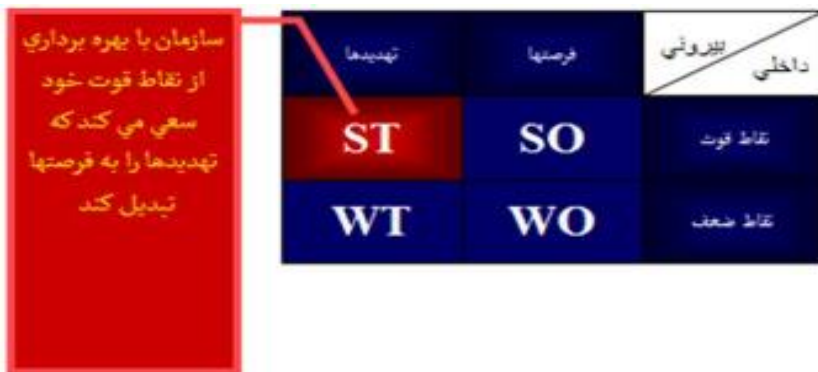
تصویر ۲-۵. مدل محافظه کارانه (WO)

راهبردهای محافظه کارانه در رابطه ایران و سازمان همکاری‌های شانگهای شامل موارد ذیل هستند:

- اتخاذ سیاست‌ها و دیپلماسی یکدست و منسجم و واحد در کشور
- پشتیبانی از ایجاد نهادهای حقوقی در سازمان برای مقابله با اتهامات ضدونقیض به اعضای سازمان من جمله ایران در مجامع بین‌المللی و منطقه‌ای
- تلاش در جهت بهبود اوضاع فقر و بیکاری و برقراری توسعه و عدالت اجتماعی با بهره‌گیری از ظرفیت‌های سازمان
- بهبود شرایط سرمایه‌گذاری خارجی در کشور و نگاه ویژه به کشورهای عضو سازمان در سرمایه‌گذاری خارجی
- کنترل تورم و بهبود اوضاع اقتصادی
- تلاش جهت ایجاد وجهه و تصویری مثبت از جمهوری اسلامی ایران در جهان و منطقه از ابعاد مختلف سیاسی و فرهنگی و...
- نشان‌دادن واقعیت اسلام و عقاید جهت تمایز بین اسلام و تروریست

- تقویت و توسعه زیرساخت‌های مواصلاتی و حمل و نقل کشور
- تقویت و توسعه تجارت خارجی و زیرساخت‌های آن از جمله گمرک و تعرفه‌ها و...
- همکاری و مشارکت در تجارت و تولید محصولات فناور (هایتک) با رویکرد انتقال و توسعه دانش و فناوری در کشور
- تقویت همکاری‌ها و تبادلات علمی و دانشگاهی

۳-۵. استراتژی‌های ST

تصویر ۳-۵. مدل رقابتی (ST)

راهبردهای قابل استفاده در این بخش عبارتند از:

- همکاری هوشمندانه با همه اعضا و گروه‌های سازمان و عدم اعتماد کامل یا پشت کردن به یک یا چند عضو
- با توجه به اینکه ایران تحت فشار کشورهای شرق و غرب است و متحد استراتژیک و کشوری که بتوان به آن اعتماد کامل کرد برای ایران در وضعیت آنارشیک روابط بین الملل وجود ندارد لذا همکاری هوشمندانه با همه کشورها و سازمان‌ها باعث می‌شود که ایران از ظرفیت‌های همه آن‌ها استفاده کند و در تله آن‌ها هم گیر نکند.

- همکاری همزمان با سایر سازمان‌ها و کشورهای شرق و غرب

اینکه کشور ایران به شکل همزمان با کشورها و سازمان‌های مختلفی کار کند باعث خواهد شد تا آن کشورها و سازمان‌ها برای همکاری با ایران و استفاده از مزیت‌های متقابل یکدیگر برنامه‌ریزی کنند و تمام توان خود را فعال نمایند.

- استفاده از ظرفیت‌های نخبگان داخلی کشور

نخبگان و سرمایه‌های انسانی کشور ذخایر عظیمی را در اختیار آن می‌گذارند تا نقاط قوت ایران بهبود یافته و بیش از پیش فعال شوند. در این صورت است که سازمان‌ها و کشورهای منطقه رغبت بیش‌تری به همکاری با ایران پیدا می‌کنند. این مورد در حوزه همکاری‌های علمی و فرهنگی قابل بررسی می‌باشد.

- تقویت بنیه دفاعی کشور با کمک اعضای همچون روسیه و چین و استفاده از دانش بومی

فناوری بالا کشورهای چین و روسیه در ساخت سلاح می‌تواند به ایران کمک کند تا این کشور از تجربیات آن‌ها استفاده ببرد. با توجه به موقعیت حساس ژئوپلیتیک ایران و نیاز به پیشرفت در سلاح و تجهیزات نظامی اینگونه همکاری‌ها سرعت پیشرفت ایران را در فعالیت‌هایی از این دست تسریع می‌کند.

- توجه به قاعده نفی سبیل و استقلال و حاکمیت کشور و ممانعت از دخالت سازمان در امور داخلی کشور

توجه به اصل نه شرقی نه غربی و قاعده نفی سبیل همکاری با سایر کشورها باید در عین توجه به حفظ کامل استقلال کشور باشد. بازیگری ایران در سازمان همکاری شانگهای باید به گونه‌ای باشد که اجازه دخالت به سایر کشورها داده نشود و از سویی روابط حسنه نیز برقرار گردد. این مورد در همه حوزه‌های اقتصادی و سیاسی و امنیتی و فرهنگی کاربرد دارد.

○ تلاش در جهت رسیدن به فهم مشترک از تروریسم و تعریف واحدی از آن میان اعضای سازمان

عدم درک مشترک از تروریسم باعث شده است تا اعضا نتوانند به درستی و با تمرکز فعالیت های ضد تروریست را دنبال نمایند. این امر در شرایطی است که بحث مبارزه با تروریسم برای ایران اهمیت دارد چون هم خودش از قربانیان تروریست است هم از مخالفان آن می باشد. لذا رسیدن به تعریف واحد و برنامه ریزی واحد برای مقابله با تروریسم برای ایران و سایر اعضا فرصت مساعی جمعی را فراهم می کند.

○ تقویت و اثبات نقش امنیت بخش و ثبات دهنده ایران در منطقه

تبلیغات سوء دشمنان ایران سعی دارد تا این کشور را کشوری مخل امنیت منطقه نشان دهد. حضور ایران در سازمان همکاری شانگهای و نشان دادن حسن نیت و نقشی که این کشور در تعادل و ثبات در منطقه دارد همه این تبلیغات سوء را بر هم می زند و باعث ارتقا وجهه و اعتبار جمهوری اسلامی ایران خواهد شد.

○ حمایت از مظلومین و مستضعفان منطقه با همکاری سازمان

ایران داعیه دار حمایت از مظلومان و مستضعفان عالم است و حضور در سازمان همکاری شانگهای و سایر نهادهای مشابه برای این کشور فرصتی را فراهم می کند تا حامی مظلومان باشد و تصمیمات این سازمان ها را به سمت حمایت از ستمدیدگان هدایت کند. در این صورت ایران دیگر در این مسیر تنها نیست و پشتیبانی سازمان های و نهادهای عضو را نیز به دست خواهد آورد.

○ جایگزینی بازار و محصولات اعضای سازمان به جای محصولات و بازار غرب و امریکا که ایران را تحت فشار و تحریم قرار دادند (صفری، ۱۴۰۱)

تجارت با دشمنان ایران باعث تقویت آن ها می شود و در نهایت این امر به ضرر کشور است. بهتر است ایران برای تجارت و تأمین نیازهای خود کشورهای دوست و همراه را

جایگزین کشورهای رقیب و دشمن خود بکند تا به غیر از تأمین نیازهای خود بتواند در راستای تعمیق و گسترش روابط نیز پیش برود.

○ جدیت در مبارزه با تروریسم و قاچاق مواد مخدر و انسان و... از طریق ایران

مباحث فوق‌الذکر از مسائل حائز اهمیت برای ایران و البته برای سازمان همکاری شانگهای هستند که جدیت و برنامه ریزی در آن‌ها هم خواست ایران است و هم سازمان. همکاری اعضای سازمان در این حوزه به ایران کمک می‌کند تا این کشور با نیرویی بیش‌تر از قبل به ادامه اقدامات ضدتروریست و قاچاق ادامه دهد که در نهایت امنیت کشور و منطقه را تضمین می‌نماید.

○ انعقاد توافقات و قراردادهای بلندمدت تجاری و مالی برای جلوگیری از نوسانات تجاری و ارزی و کسر بودجه داخلی

مسئله تحریم باعث شده است تا بسیاری از توافقات تجاری که یک سوی آن‌ها ایران است سرانجام مطلوبی نداشته باشد و در نیمه راه رها بشوند. قراردادهای بلندمدت تضمینی به دو طرف قرارداد می‌دهد که هم در مباحث تجاری و اقتصادی سود بلند مدت را تضمین می‌کند و هم اطمینان خاطری برای ادامه فعالیت‌ها و برنامه‌ریزی‌ها به طرف‌های قرارداد می‌دهد و هم اینکه وابستگی متقابل و گسترش روابط را به همراه دارد که این امر برای ایران که شرایط پیچیده و متحولی را تجربه می‌کند اهمیت مضاعف دارد.

○ پشتیبانی از ایجاد باشگاه انرژی در سازمان با توجه به توانمندی ایران در این حوزه

ذخایر عظیم انرژی و تولید بالا آن در ایران به این کشور این امکان را می‌دهد تا با تشکیل باشگاه انرژی در سازمان همکاری شانگهای از تصمیم‌گیران و ارکان اصلی آن باشد. با تشکیل این نهاد ایران در همکاری‌های حوزه انرژی بازیگری فعال‌تری را ارائه خواهد داد که در راستای منافع این کشور خواهد بود.

○ معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری خارجی در ایران و حمایت از سرمایه‌های خارجی و هدایت آن‌ها به سمت فعالیت مولد

شرایط حال حاضر ایران سرمایه‌گذاری خارجی را می‌طلبد تا با کمک این سرمایه‌ها و کمک‌های خارجی شاهد رشد ایران در منطقه و حتی جهان در حوزه‌های مختلف به‌ویژه حوزه اقتصادی بود. جذب سرمایه‌های خارجی نیازمند پیش‌زمینه‌هایی است که در داخل کشور فراهم شود که معرفی فرصت‌ها و هدایت سرمایه به سمت فعالیت‌های مولد از جمله آن‌هاست.

○ بهره‌برداری از فرصت‌های جغرافیایی و مواصلاتی ایران در منطقه

موقعیت خدادادی کم‌نظیر ایران در نقطه ثقل ارتباطی شمال جنوب و شرق غرب مزیت رقابتی است که ایران در منطقه و جهان دارد. برای استفاده از این فرصت ایران می‌تواند از طریق سازمان همکاری شانگهای فرصت‌های موجود را فعال نماید تا با کمک آن نقش ایران در این حوزه برجسته‌تر نمود پیدا کند.

○ تبلیغ اسلام اصیل و شبکه‌سازی میان مسلمانان کشورهای عضو با همکاری خود آن‌ها و در راستای اهداف سازمان

اسلام متعادل شیعی موجود در ایران که مخالف افراط و تندروری است و مخالفت اعضای سازمان با افراطی‌گری فرصتی است تا ایران نقش و جایگاه خود به‌عنوان داعیه‌دار اسلام اصیل را برجسته نماید و فعالیت‌های تبلیغی خود در سایر کشورها علی‌الخصوص کشورهای عضو سازمان را به جدیت پیگیری نماید. اکنون سایر کشورها تمایل چندانی به فعالیت‌های تبلیغی توسط ایران ندارند و لی با تبیین اهداف و درگیر کردن منافع این کشورها در این امر می‌تواند حمایت آن‌ها را به دست آورد.

○ ایجاد قطب‌های علمی مانند نانو تکنولوژی و هسته‌ای و غیره

فناوری‌های نوین به سرعت در حال ظهور و بروز و تغییر هستند و کشورها در این امر

سرمایه‌گذاری کردند. به دلیل تنوع فناوری‌ها و هزینه زیاد برای توسعه و پیشرفت در آن‌ها ایران و سایر اعضای سازمان می‌توانند قطب‌های علمی در فناوری ایجاد نمایند تا هزینه‌ها و تلاش‌های بین اعضا تقسیم شود و نتیجه هم زودتر و به شکل بهینه محقق شود. این امر در شرایطی اهمیت می‌یابد که در سازمان‌های عضو هستند که این حوزه‌های حرف برای گفتن دارند و سال‌هاست مورد توجه و مطالعه آنها بوده است.

○ حضور فعال در نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های علمی و فرهنگی جهت نمایش توانمندی‌ها و دوری از انزوای ایران

دشمنان کشور سعی در منزوی کردن ایران دارند ولی حضور فعال ایران در نمایشگاه‌های و برنامه‌های فرهنگی و علمی باعث می‌شود دیگر کشورها واقعیات را متوجه شوند و در مقابل ایران اتخاذ موضع نکنند بلکه با درک دوستی و صلح‌طلبی ایران در کنار ایران روابط را گسترش دهند.

۴-۵. استراتژی‌های WT

بدترین و دشوارترین و مخاطره‌آمیزترین شرایط زمانی است که یک مجموعه در این موقعیت قرار گیرد، زیرا علی‌رغم ضعف‌ها و ناتوانی‌ها در محیط نیز با فشارها و چالش‌های متعدد روبروست. با این استراتژی‌ها سعی می‌شود ضعف‌ها پوشش داده شود و آسیب‌های تهدیدات محیطی نیز به حداقل برسد. (جمالی‌پور، ۱۳۹۵: ۱۴۱)

راهبردهای تدافعی مورد بهره‌برداری عبارت‌اند از:

تصویر ۴-۵. مدل تدافعی (WT)

- استفاده از ظرفیت نخبگان دانشگاهی و علمی جهت ارائه راهکار و تولید سیاست و علم بومی برای رشد و اعتلای کشور
- استفاده از تجارب و اندوخته‌های علمی و تکنولوژیک اعضای مانند چین برای پر کردن خلأهای علمی داخلی
- جلوگیری از تنش با کشورهای عضو و غیرعضو مانند کشورهای عربی (که در این صورت نمی‌توان آن‌چنان روی حمایت سازمان حساب باز کرد)
- همکاری با سازمان در مقابله با رشد گروه‌های تکفیری داخل و خارج ایران
- جلوگیری از نفوذ بحران‌ها و تنش‌های منطقه به ایران
- مقابله با هجمه‌های ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی
- مقابله با تهاجم نرم و فرهنگی و مقابله با آن

۴-۶. راهبرد مطلوب مدل سوات

باتوجه به توضیحات و بررسی‌هایی که داده شد از نظر نگارنده بهترین مدل برای استفاده در شرایط حال حاضر جمهوری اسلامی ایران در تعامل با سازمان همکاری شانگهای مدل رقابتی یا ST است. بر اساس این مدل کشور دارای نقاط قوت قابل اتکا است؛ اما در خارج تهدیدات و هجمه‌ها موانعی را ایجاد می‌کنند که باید با کمک توانمندی‌های داخلی تهدیدات را دفع و حتی تبدیل به فرصت نمود. براین اساس راهبردهایی در این حوزه پیشنهاد شدند که در قبل تر در بخش مربوطه آورده شدند.

ایران از سوی سایر کشورهای غرب و حتی شرق مورد تهدید است و برای اینکه ضربه‌ای از جانب آن‌ها نبیند لازم است تا اعتماد کامل به هیچ‌یک نداشته باشد و درعین حال با همه آن‌ها همکاری کند. نمونه این اقدام را در همکاری عربستان سعودی با آمریکا و درعین حال انعقاد

قراردادهایی با چین و دیدار با مسئولین روسیه و ایران و تقاضای عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای می‌توان مشاهده نمود. (بازرگان، ۱۴۰۲) اینگونه همکاری و دیپلماسی هوشمندانه برای در امان ماندن از تهدیدات مورد نیاز است.

کشور ایران دارای قشر تحصیل کرده و نخبگان است که با اتکا به توان و نبوغ آن‌ها می‌توان توان داخلی را بیش‌ازپیش مورد بهره‌برداری قرار داد و با تهدیدات محیطی هم با شیوه‌ای صحیح و هوشمندانه مواجهه کرد. ایران در حوزه دفاعی و نظامی پیشرفت‌هایی داشته است و می‌تواند در این حوزه از ظرفیت‌های اعضای سازمان و کشورهای همسو استفاده کند؛ مانند روسیه و چین که فناوری‌های نظامی مناسبی را در اختیار دارند. در این صورت هم ایران در حوزه دفاعی پیشرفت سریع‌تر و آسان‌تری پیدا می‌کند و هم این کشورها می‌توانند روی کمک نظامی ایران در موقع تکیه کنند.

ایران سال‌هاست که درگیر تحریم‌های غرب است و در واردات مایحتاج و صادرات کالاهای خود و انتقال ارز مشکل دارد. با توجه به پیشرفت‌های خوبی که در کشورهای شرق اتفاق افتاده است و اینکه کشورهای قدرتمند شرق در سازمان همکاری شانگهای عضو هستند می‌توان برای تأمین محصولات مورد نیاز و فروش محصولات و کالاهای تولیدی ایران و انتقال ارز حاصل از آن‌ها با کشورهای عضو همکاری داشت. در کل می‌توان گفت هیچ محصولی نیست که در غرب تولید بشود و شرق توان تولید آن را نداشته باشد. (صفری، ۱۴۰۱)

ایران سال‌هاست در صف مبارزه با تروریسم و قاچاق مواد مخدر و افراط ایستاده است و در این راه هزینه‌های زیادی را هم متحمل شده است؛ ولی با این وجود هنوز هم این پدیده‌های شوم وجود دارند. ایران می‌تواند در سازمان با همکاری سایر اعضا از توان بالایی که در مبارزه با این موارد دارد استفاده کند و دیگر به تنهایی همه هزینه‌ها را متحمل نشود. موقعیت جغرافیایی و وضعیت کشورهای همسایه ایران و منطقه ایران را خواه‌ناخواه درگیر در این مسائل می‌کند.

۶. فهرست منابع

- منابع فارسی

آدتورو امیرحسین. (۱۴۰۱). عضویت رسمی ایران در سازمان همکاری‌های شانگهای و تأثیر آن بر منافع ملی ایران، پارسا کارشناسی ارشد، دانشگاه آیت‌الله‌العظمی بروجردی (ره)، دانشکده علوم انسانی.

آقای سیدداوود، طاهری ابراهیم. (۱۳۹۸). چالش‌ها و فرصت‌های پیش روی دیپلماسی تمدنی ایران در منطقه آسیای مرکزی و شبه قاره: پیشنهادهایی برای پیشبرد بهتر امر، فصلنامه سیاست، دوره ۴۹ شماره ۴، ۹۲۳-۹۴۰.

ابوالحسن شیرازی، حبیب اله. (۱۳۹۷). روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان؛ بسترهای همگرایی و زمینه‌های واگرایی. فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، ۱۱(۴۲)، ۹-۴۰.

ابوالفتحی، محمد و بیگلری، جواد. (۱۴۰۱). تبیین چالش‌های چین در تبدیل به هژمونی از منظر اقتصاد سیاسی، پژوهش‌های روابط بین‌الملل، شماره چهارم.

احمدی‌پور، زهرا، قادری حاجت، مصطفی، ملاحسینی اردکانی، رضا، رحیمی، صابر. (۱۳۹۰). تبیین ژئوپلتیک شکل‌گیری سازمان منطقه‌ای در حوزه ژئوپلتیکی خزر-آسیای مرکزی، فصلنامه آفاق امنیت، سال چهارم، شماره دوازدهم، ۷۱-۱۰۵.

اخوان کاظمی، بهرام، ارغوانی، فریبرز. (۱۳۹۰). نقش هویت دینی در همگرایی ایران و آسیای مرکزی. فصلنامه سیاست، ۴۱(۳)، ۲۱-۱.

ارجمند عبدالصاحب، (شهریور ۱۴۰۳). مصاحبه شخصی در موضوع راهبرد انرژی ایران در همکاری‌های شانگهای.

ارغوانی، فریبرز، پیرانخو، سحر. (۱۳۹۶). چالش‌های هویتی قدرت نوظهور چین. سیاست جهانی، ۶(۳)، ۶۵-۱۰۲.

اسلامی، محسن و جمشیدی، محمدحسین و جمالی پور، محمدعلی، ۱۳۹۷، فرصت‌های امنیتی و سیاسی ج.ا. ایران از طریق عضویت دایم در سازمان همکاری شانگهای براساس مدل سوات، ماهنامه پژوهش ملل، دوره: ۳، شماره: ۲۹

اعظمی، هادی، و دبیری، علی اکبر. (۱۳۹۱). ارزیابی فرصت‌ها و چالش‌های ژئوپلیتیکی ایران در آسیای مرکزی. فضای جغرافیایی، ۱۲(۴۰)، ۴۷-۲۵.

امیراحمدیان، بهرام، حسینی، میرعبداله. (۱۳۹۰). مطالعه جایگاه ژئواکونومیک سازمان همکاری شانگهای در جهان. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۷(۲۳)، ۱۳۵-۱۰۱.

امیراحمدیان، بهرام، صالحی دولت‌آباد، روح اله. (۱۳۹۵). ابتکار «جاده ابریشم جدید» چین (اهداف، موانع و چالشها). فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، ۹(۳۶)، ۴۲-۱.

امیراحمدیان، بهرام، «ابتکار کمربند و راه» چین سلطه یا تعامل؟، ۱۲ مرداد ۱۴۰۲، <https://www.iras.ir/?p=8733>

امینی، آرمین، موسوی، سید محمد رضا. (۱۳۹۲). شانگهای: منطقه‌گرایی نوین و تهدید منافع امریکا در آسیای مرکزی. فصلنامه علمی راهبرد، ۲۲(۴).

ایازی، سید محمد هادی، سازمان همکاری شانگهای و ملاحظات امنیتی آمریکا، سپهر (سازمان جغرافیایی) سال شانزدهم تابستان ۱۳۸۶ شماره ۶۲، ۶۳-۶۸.

ایران و سازمان شانگهای: مزایای عضویت ایران و قدرت مانور این کشور، مؤسسه بین‌المللی مطالعات ایران، ۱۱ اکتبر ۲۰۲۱، <https://rasanah-iiis.org/parsi/?p=2946>

ایران و سازمان شانگهای: مزایای عضویت ایران و قدرت مانور این کشور، مؤسسه بین‌المللی مطالعات ایران ((rasanah، ۱۱ اکتبر ۲۰۲۱، <https://rasanah-iiis.org/parsi/?p=2946>

ایران‌نیا، محبوبه. (۱۳۹۷). تأثیر پیوستن جمهوری اسلامی ایران به سازمان همکاری شانگهای بر منافع سیاسی و اقتصادی ایران در منطقه آسیای مرکزی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

ایرگاشف، بختیار، نقش ترانزیت در همگرایی راهبردی ایران و ازبکستان، ۳۱ خرداد ۱۴۰۲، مصاحبه با مؤسسه مطالعات راهبردی شرق، <https://www.iras.ir/?p=8429>

ایزدی فؤاد، خدایی اسفندیار، محدودیت‌های آمریکا در همراه ساختن چین با تحریم‌های اقتصادی ایران، فصلنامه علمی مطالعات انقلاب اسلامی. ۱۳۹۷؛ ۱۵ (۵۲): ۲۶-۷.

- آدابی، محمدرضا، کیانی، داود. (۱۳۹۷). جایگاه غرب آسیا در سیاست خارجی چین (۲۰۰۸-۲۰۱۷). فصلنامه روابط خارجی، ۱۰(۱)، ۱۹۴-۱۶۳.
- آدمی، علی، عزیزی، علیرضا، (۱۳۹۲). سازمان همکاری شانگهای و تهدیدات امنیتی مشترک در آسیای مرکزی. فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۹(۸۱)، ۲۸-۱.
- آقای، داوود، راهدار، حسین. (۱۳۹۴). نقش سازمان همکاری شانگهای در برقراری نظم مبتنی بر موازنه قدرت در آسیای مرکزی. مطالعات اوراسیای مرکزی، ۸(۲)، ۲۱۰-۱۹۳.
- آقای، سید داود، طاهری، ابراهیم. (۱۳۹۲). هند و شانگهای. فصلنامه سیاست، ۴۳(۴)، ۱۴۵-۱۳۵.
- آقای، سید داود، قهرمان، محمدجواد. (۱۳۹۸). رویکرد چین به سازمان همکاری شانگهای در پرتو سیاست خارجی نوین این کشور (سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸). مطالعات اوراسیای مرکزی، ۱۲(۲)، بادرین فکر، محمد جواد. (۱۳۹۹). بررسی سیاست‌های فرهنگی در جمهوری خلق چین. پژوهش‌نامه فرهنگ و رسانه (نامه فرهنگ و ارتباطات)، ۴(۲)، ۳۳۴-۳۱۱.
- بخشی آئی، رضا و عباسی، مجید و رحیمی‌نژاد، محمدعلی، متغیرهای اقتصادی و سیاسی حاکم بر روابط راهبردی ایران و چین، مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل، دوره ۴، شماره ۲، اسفند ۱۴۰۰، ۴۶۲-۴۲۳.
- برزگر کیهان. ۱۳۸۸. منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران. مطالعات اوراسیای مرکزی، سال ۲ شماره ۳، ۲۳-۴۰.
- برزگر، کیهان. (۱۳۸۹). تحلیلی راهبری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (با تاکید بر نگاه به شرق و سازمان همکاری شانگهای)، فصلنامه مطالعات سیاسی، سال سوم، شماره ۹.
- بزرگی، وحید، و حسینی، میرعبداله. (۱۳۸۹). سازمان همکاری شانگهای: تحولات گذشته و چشم‌انداز آینده. مطالعات اوراسیای مرکزی، ۳(۷)، ۲۷-۱.
- بصیری، محمدعلی، رشید، معصومه. (۱۳۹۴). خیزش اقتصادی- نظامی جمهوری خلق چین و پیامدهای امنیتی آن برای جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه علمی تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ۷(۲۲)، ۵۹-۸۳.
- پاکدل مجد، مصطفی، پیرهادی، اصغر. (۱۴۰۰). جایگاه سازمان همکاری شانگهای در راهبردهای موازنه جویانه منطقه ای و فرامنطقه ای چین (۲۰۲۰-۲۰۱۰)، سازمان های بین المللی سال چهارم، شماره ۱۱، ۱۸۶ - ۳۱۲.

- پرهیزگاری محمد مهدی و محمودی میمند محمد و دهبان بهنام. (۱۳۸۹). تدوین راهبرد از طریق چارچوب جامع تدوین راهبرد. چشم‌انداز مدیریت بازرگانی، شماره ۱، ۴۳-۵۸.
- پیرانی، شهرام، نفوذ اقتصادی چین در آسیای مرکزی و تأثیر آن بر ایران، مؤسسه مطالعات ایران اوراسیا (ایراس)، ۳۱ تیر ۱۴۰۲، <https://www.iras.ir/?p=8638>
- توانایی کریدور شمال - جنوب در بی‌اثر کردن تحریم‌های ایران و روسیه، ۱۵ اسفند ۱۴۰۱، خبرگزاری میزان، <https://www.mizanonline.ir/00JmDt>
- توکلی رضا. (۲۶ مهر ۱۴۰۰). ظرفیت پیمان شانگهای برای حل معمای رابطه با هند و چین، خبرگزاری تسنیم، <https://tn.ai/2591719>
- جعفری، علی اکبر، بلباسی، میثم، اسفندیار، شهرام. (۱۳۹۶). منافع ملی و عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای. دانش سیاسی، ۱۳(۲)، ۲۰۰-۱۶۳
- جلیلی، امیرمحمد، جنگ نیابتی و ابرقدرت‌های شرقی، مجمع ایرانی دفاع از حقیقت، ۸ خرداد ۱۴۰۲، <http://shortny.ir/Sc3>
- جمالی‌پور، محمدعلی. (۱۳۹۵). بررسی ابعاد عضویت دائم جمهوری اسلامی ایران در سازمان همکاری شانگهای بر اساس مدل سوات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس دانشکده علوم انسانی گروه روابط بین‌الملل.
- جمشیدی، حبیب‌الله، مهکویی، حجت، گودرزی، مهناز، مؤمنی، مهدی. (۱۳۹۹). تأثیرپذیری ژئوپلیتیکی منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از رقابت ناتو و سازمان همکاری شانگهای در آسیای مرکزی. فصلنامه علمی راهبرد، ۲۹(۳)، ۱۳۶-۱۰۳.
- جمیل، میناز. (۱۳۹۵). عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای، فرصت‌ها و پیامدها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روابط بین‌الملل دانشگاه تهران دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- جنیس بیک جمان بیک اف و معظمی گودرزی، پروین. (۱۳۸۵). هدف و ساختار دبیرخانه و مرکز ضد تروریستی سازمان همکاری شانگهای، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۵۵، ۴۷-۵۳.
- جوزانی کهن، شایان، جوزانی کهن، شاهین، دهشیری، محمدرضا. (۱۳۹۸). تأثیر ابتکار کمربند-راه بر آینده شراکت چین و روسیه در آسیای مرکزی. فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، ۱۲(۴۵)
- جهانگیری، محمدرضا، و وفایی سعدی، خسرو. (۱۳۹۷). مثلث روسیه-هند-چین (ریک) و امکان ایجاد شبکه نوظهور همکاری. مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۴(۱۰۱)، ۱۴۸-۱۱۷.

- جهانی شدن اقتصاد و ضرورت همگرایی اقتصادی منطقه‌ای ایران؛ مطالعه موردی: سازمان همکاری شانگهای. (۱۳۹۷). مجله پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، ۹(۳۵)، ۲۵۱-۲۱۳.
- حاجی‌زاده زهرا، احمدی نوح‌دانی سیروس، فرجی‌راد عبدالرضا، مهکویی حجت، تبیین تأثیر طرح ابتکار کمربند - جاده چین بر ژئواکونومی ایران، اقتصاد و توسعه منطقه‌ای سال بیست و هشتم، دوره جدید شماره ۲۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۰.
- حاجی‌زاده ی‌الله، مفتخری حسین. (۱۳۹۰). پیشرفت‌های تمدنی چین و تأثیر آن در جهان اسلام. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، ۲(۳): ۶۷-۱۰۰.
- حری، عباس، و اعظم شاه‌بداغی. (۱۳۸۵). شیوه‌های استناد در نگارش‌های علمی: رهنمودهای بین‌المللی. تهران: دانشگاه تهران.
- حسن‌پور، سولماز، توسعه بندی چابهار، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۲۹ آذر ۱۳۹۶.
- حسینی سید حسین. (بهمن ۱۴۰۲). مصاحبه شخصی در موضوعات اقتصادی سازمان همکاری شانگهای.
- حکیم، حمید، ایران‌نیا، محبوبه، تأثیر عضویت دائم ایران در سازمان شانگهای بر وزن ژئوپلیتیک آن در منطقه آسیای مرکزی، سازمان‌های بین‌المللی، سال ۵، شماره ۱، بهار ۱۴۰۱.
- حمیدی‌نیا، حسین، صالحی دولت‌آباد، روح‌اله. (۱۳۹۵). انرژی عرصه «بازی بزرگ جدید» در آسیای مرکزی (مطالعه موردی روسیه، آمریکا و چین). فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۱(۹۰)، ۶۷-۹۶.
- خالد رحمان و سلطانی، فاطمه. (۱۳۸۵). سازمان همکاری شانگهای: چشم اندازه‌ها و فرصت‌ها، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۵۵، ۱۲۰ - ۱۴۰.
- خواجه سروی، غلامرضا، موسوی، سید محمدرضا. (۱۳۹۲). منافع آمریکا در آسیای مرکزی و تهدیدات سازمان همکاری شانگهای. سیاست جهانی، ۲(۲)، ۸۶-۶۵.
- دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، سازمان همکاری شانگهای، ۱۳۸۸، تهران: وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و نشر، چاپ اول
- دهشیری، محمدرضا، نویر ترکمن، هدایت‌الله. (۱۳۹۸). تأثیر سازمان همکاری شانگهای بر امنیت آسیای مرکزی، دانش تفسیر سیاسی، سال اول، شماره دوم، ۱۵۰ - ۱۸۰.
- راد گودرزی، معصومه، صفری، عسگر. (۱۳۹۸). نهاد سازی منطقه‌ای چین در آسیای مرکزی و آینده

- نظم بین‌المللی لیبرال. پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۸ (۳۰).
- رازینی، ابراهیم علی، شاهانی، فائقه، وجدانی طهرانی، هدیه. (۱۳۹۲). بررسی پتانسیل تجاری میان ایران و کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای (SCO) با استفاده از مدل جاذبه، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۶۹، ۸۳ - ۱۱۲.
- راه‌نجات، میترا و تقی‌پور جاوی، تیرداد. (۱۴۰۰). تأثیر رقابت اقتصادی چین و اروپا در غرب آسیا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۹، فصلنامه علمی پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۱۰، شماره ۳۸، ۱۴۱-۱۷۴.
- رحیمی شمال، زرمینه. (۱۴۰۰). نقش سازمان همکاری شانگهای در همگرایی منطقه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- رحیمی، امید. (۱۷ خرداد ۱۴۰۲). محرکه‌ها و چشم‌انداز مشارکت استراتژیک اقتصادی ایران و ازبکستان، مؤسسه مطالعات ایران اوراسیا (ایراس)، <https://www.iras.ir/?p=8359>.
- رستمی، فرزاد، و صالحی کرتویجی، مجتبی. (۱۳۹۵). راهبرد امنیتی آمریکا و گرایش ایران به شانگهای. روابط خارجی، ۸ (۳۱ پیاپی)، ۵۵-۸۴.
- رسولی‌نژاد، احسان و صبری، پریرسا. (۱۴۰۰). بررسی راهبرد چندجانبه‌گرایی تجارت خارجی در ایران: مطالعه عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و سازمان همکاری شانگهای، مجلس و راهبرد، سال بیست و هشتم، شماره ۱۰۵، ۳۶۱ - ۳۹۳.
- رضاپور، دانیال، سیمبر، رضا. (۱۳۹۷). ابتکار جاده ابریشم نوین چین؛ فرصت‌ها و تهدیدها برای ایران، پاکستان و قزاقستان. مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل، ۱ (۱)، ۱۸۶-۱۵۷.
- رضائی، مسعود، عبدی، منا. (۱۳۹۹). قلمرو مشارکت روسیه در طرح ابتکار کمربند و راه چین. فصلنامه روابط خارجی، ۱۲ (۴)، ۷۴۱-۷۰۷.
- رضائی، مسعود، وثوقی، سعید. (۱۳۹۵). ابعاد و محدودیت‌های روابط نظامی ایران و چین پس از برجام. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۷ (۳)، ۱۲۱-۹۳.
- رنجبر حقیقی، لادن. (۱۳۹۹). روابط اقتصادی چین و خلیج فارس تحت ابتکار کمربند و جاده، دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، سال سوم، شماره ۳۴، ۸۵ - ۱۰۷.
- رنجکش، محمدجواد، احمدی نیک، عبدالله. (۱۳۹۷). کاربست نظریه فالکر ریتبرگر در فرایند شکل‌گیری سازمان‌های بین‌المللی موردپژوهی؛ سازمان همکاری شانگهای. پژوهش‌های جغرافیای

- سیاسی، ۳(۴)، ۱۷۱-۱۴۹.
- روحی دهنه مجید. (۱۳۹۳). مفهوم سازی همگرایی و منطقه گرایی در روابط بین الملل از منظر سازه‌انگاری (مطالعه موردی: اتحادیه اروپا). پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره ۴ شماره ۱۳، ۱۲۲-۱۵۵.
- روشن چشم، حامد، دیانت، محسن، خانی، عادل. (۱۳۹۶). تبیین جایگاه فرهنگ در روابط ایران و چین. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۱۰(۳۸)، ۱۴۴-۱۲۱.
- ریسکولبکوا، ایگیریم، پروژه‌های آموزشی چین به عنوان ابزار قدرت نرم در قزاقستان، ۱۱ تیر ۱۴۰۲، ایراس، <https://www.iras.ir/?p=8517>
- رئیس‌نژاد، آرش و برنجی، نسیم. (۱۴۰۱). مدل منطقه گرایی سازمان همکاری شانگهای، مطالعات اوراسیای مرکزی، شماره ۱.
- رئیس‌نژاد آرش. (اسفند ۱۴۰۲). مصاحبه شخصی در موضوعات سازمان همکاری شانگهای و کریدورها.
- زبان و ادبیات فارسی در چین: تجربه زیسته یک استاد مصاحبه با آقای دکتر حامد وفایی. (۱۳۹۸). مجله مطالعات ایرانی-اسلامی، ۹(۳)، ۴۲-۲۹.
- سابقی علی محمد. (۱۴۰۲). نکات ارتباطات فرهنگی در ارتباط ایران و شرق، سخنرانی در مدرسه اول چین، دانشگاه امام صادق (ع).
- سابقی علی محمد. (تیر ۱۴۰۳). مصاحبه شخصی در موضوعات فرهنگی ایران و منطقه.
- سازمان همکاری شانگهای، به سفارش دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی. (۱۳۸۸). تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول.
- سجادپور، سید محمد کاظم. (۱۳۸۵). سیاست خارجی آمریکا از سازمان همکاری شانگهای: ارزیابی گفتمان‌ها و پیامدها، سیاست خارجی. شماره ۷۸ و ۷۹، ۲۸۱-۲۹۳.
- سلیمان زاده امید. (۱۴۰۳). تعریف استراتژی یا راهبرد چیست؟، <http://www.iranmodir.com/what-is-strategy>
- سرگئی کوژمیاکین، ازبکستان؛ حلقه پیونددهنده در همگرایی ایران و آسیای مرکزی، مؤسسه مطالعات ایران اوراسیا (ایراس)، ۱۱ تیر ۱۴۰۲، <https://www.iras.ir/?p=8525>
- سرگئی لوموف، اجلاس سران سازمان همکاری شانگهای با محوریت اقتصاد، ۱۷، ۸، ۲۰۲۲، قزاقستان

تودی، <https://tinyurl.com/3t27h4dy>.

سلیمان‌پور، هادی، آخشی، مسعود. (۱۳۹۵). تحلیل مقایسه‌ای رفتار ناتو و سازمان همکاری شانگهای در آسیای مرکزی از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۲. فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۱ (۹۰)، ۱۱۹-۱۵۱.

سنایی، مهدی، کرمی، جهانگیر. (۱۳۹۸). روند چند جانبه‌گرایی بین‌المللی و راهبرد شرقی ایران. فصلنامه سیاست خارجی، ۳۳ (۲)، ۵۶-۲۵.

سپهری ی‌الله. (۱۳۹۳). بررسی تاثیر انقلاب اسلامی بر کشورهای مسلمان حاشیه دریای خزر، پارسای دکتری تخصصی، دانشگاه معارف اسلامی قم.

شاپوری، مهدی. (۱۳۹۵). جمهوری اسلامی ایران و سازمان همکاری شانگهای، دیده‌بان امنیت ملی، شماره ۵۲، ۲۹-۳۴.

شریعتی نیا، محسن. (۱۳۹۹). روابط ایران و چین؛ گذار از مثلث رمانتیک به پیوند پایدار. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۱ (۳)، ۹۵-۱۱۴.

شریعتی نیا، محسن. (۱۳۹۹). روابط ایران و چین؛ گذار از مثلث رمانتیک به پیوند پایدار، فصلنامه علمی رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، دوره ۱۱، شماره ۳ (پیاپی ۶۱)، ۹۵-۱۱۵.

شریف زاده، زهرا، میرکوشش، امیر هوشنگ. (۱۳۹۸). نارکو تروریسم و تأثیر آن بر چندجانبه‌گرایی کشورهای آسیای مرکزی. سیاست و روابط بین‌الملل، ۳ (۶)، ۲۱۲-۱۸۹.

شفیعی، نوذر، کمائی‌زاده، یونس. (۱۳۹۰). تبیین روابط چین و آمریکا در برابر سازمان همکاری شانگهای؛ بر اساس نظریه موازنه قوای نرم. مطالعات اوراسیای مرکزی، ۴ (۷)، ۷۵-۵۱.

کمائی زده یونس، (۱۳۹۰). تاثیر جهانی شدن بر منطقه گرایی با تاکید بر سازمان همکاری شانگهای، پایان نامه ارشد، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم اداری و اقتصاد.

شفیعی، نوذر، و محمودی، زهرا. (۱۳۸۹). سازمان همکاری شانگهای جامعه امن نوظهور. مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۷۲.

شکری، مرتضی. (۱۱ تیر ۱۳۹۷). خروج ترامپ از برجام و تأثیر آن بر آینده روابط ایران و چین، پژوهشکده مطالعات راهبردی، <http://shortny.ir/eMA>.

شوری، محمود، سازمان همکاری شانگهای و آینده پیش‌رو. (مرداد ۱۳۹۰). پژوهشنامه سازمان

همکاری شانگهای؛ اهداف، عملکردها و چشم‌اندازها،
<https://www.isrjournals.com/fa/asia-eurasia-farsi/1242-special-article-farsi209.html>

شیرخانی، محمدعلی، مهدی‌زاده، اکبر. (۱۳۸۷). عمل‌گرایی در سیاست خارجی و گسترش روابط اقتصادی ایران و چین (۱۹۷۹-۱۹۹۹). فصلنامه سیاست، ۳۸ (۴).

صادقیان، حسن، نقش حیاتی کریدور بین‌المللی شمال - جنوب در فعال‌سازی دیپلماسی سیاسی - اقتصادی ایران، ۲۵ دی ۱۴۰۱، <https://www.iras.ir/?p=7204>

صبری پریسا، رسولی‌نژاد، احسان. (۱۳۹۹). ارزیابی و بررسی مسئله چندجانبه‌گرایی روابط تجاری ایران با استفاده از روش تاپسیس، بررسی مسائل اقتصاد ایران سال هفتم، شماره ۱ (پیاپی ۱۳)، ۹۳ - ۱۱۶.

صبری، پریسا، رسولی‌نژاد، احسان. (۱۳۹۹). متنوع‌سازی بازارهای تجاری و منطقه‌گرایی اقتصادی ایران. بررسی‌های بازرگانی، ۱۸ (۱۰۴)، ۷۹-۹۴.

طاهری، صالح، کریم‌زاده، سیفی، احمد، سیفی، ملک‌السادات، سعید. (۱۴۰۲). بررسی اثرات عضویت در سازمان همکاری شانگهای بر امکان‌پذیری ایجاد پیوند تجاری در شبکه تجاری کشورهای پسا شوروی؛ رهیافت مدل گراف تصادفی (ERGM)، اقتصاد و تجارت نوین، سال ۱۸، شماره ۲، ۲۸ - ۴۹.

طباطبایی، سید مرتضی، اسماعیل پورروشن، علی‌اصغر، دانیالی، ته‌مین، لطفی، حیدر. (۱۳۹۹). ارزیابی همگرایی‌های اقتصادی میان جمهوری اسلامی ایران و کشورهای عضو سازمان شانگهای. فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۲ (۲)، ۱۷-۳۴.

ظرفیت پیمان شانگهای برای حل معمای رابطه با هند و چین، میزگرد تسنیم، (۲۶ مهر ۱۴۰۰)، yun.ir/g5hi63.

عباسی (اشلقی)، مجید و زارع، محمد، جایگاه خلیج فارس در رویکرد چین به امنیت انرژی، فصلنامه علمی مطالعات روابط بین‌الملل، سال ۱۴، شماره ۵۳، بهار ۱۴۰۰، ۱۰۱-۱۲۷.

عباسی قادری، مجتبی و فرهادی، محمد و دیانت، محسن. (۱۴۰۰). طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب راهکارهای مقابله با تهدیدهای امنیتی اسلام‌گرایی تندرو در آسیای مرکزی، با تأکید بر نقش ایران، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۴، شماره ۱، ۲۷۵ - ۳۰۱.

عبدلی، علی، حسین‌خانی، الهام. (۱۴۰۱). بررسی علل عضویت دائم ایران در پیمان‌های شانگهای و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۸(۴)، ۸۲-۶۵.

عزتی، عزت‌ا...، یزدان‌پناه درو، کیومرث. (۱۳۸۶). تحلیلی بر ژئوپلیتیک پیمان اقتصادی - امنیتی شانگهای با تأکید بر چشم‌انداز عضویت ایران در این سازمان. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۳(۹)، ۵۵-۷۷.

عطایی، فرهاد، زنگنه، سمیه. (۱۳۹۹). تحول اولویت‌ها در سازمان همکاری‌های شانگهای از زمان تأسیس تا سال ۲۰۱۹. مطالعات اوراسیای مرکزی، ۱۳(۱)، ۱۶۰-۱۴۳.

علی‌پور دون، فاطمه. (۱۳۹۶). تأثیر عضویت در پیمان‌های شانگهای بر قدرت منطقه‌ای ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

عیوضی محمد رحیم، (۱۴۰۱)، مهم‌ترین مولفه‌های راهبردی تقویت قدرت جمهوری اسلامی ایران در نظم نوین جهانی از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی). فصلنامه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی، شماره ۱، بهار ۱۴۰۱، ۳۷.

غلامی، محمد و رشیدی، احمد و اختیاری امیری، رضا. (۱۴۰۱). ایران فرهنگی و همگرایی تمدنی در آسیا مرکزی و قفقاز، روابط خارجی، سال ۱۴، شماره ۵۳، ۲۱۳-۲۳۲.

فاخری، مهدی. (۱۴۰۰). تأثیر ترتیبات منطقه‌ای بر سیاست خارجی چین در آسیای مرکزی، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۴، شماره، صفحه ۲۵۱-۲۷۴.

فخاری، رامین. (۱۴۰۱). مقایسه تطبیقی منافع هند از عضویت در سازمان همکاری‌های شانگهای و گروه بریکس (۱۹۹۶ - ۲۰۲۱)، مجله بین‌المللی پژوهش ملل، دوره ۷، شماره ۷۹، ص ۶۷ - ۹۵.

فرحات، محمد فایز، کریدور شمال - جنوب و حد و حدود نقش ایران و شرط‌بندی‌هایش، مؤسسه بین‌الملل مطالعات ایران ((<https://rasanah-iran.org/parsi/?p=1908>), ۳۱ دسامبر ۲۰۱۸، <https://rasanah-iran.org/parsi/?p=1908>).

فرسائی، شهرام، قاسمی، حاکم، نوازی، بهرام. (۱۳۹۸). فرصت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در همگرایی با اتحادیه اقتصادی اوراسیایی. فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۵(۱۰۸)، ۱۴۱-۱۶۸.

فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی تجار ایرانی در حوزه اوراسیا. (۲۷ بهمن ۱۴۰۱). سخنرانی دکتر ولی کالجی، عضو شورای علمی مؤسسه ایراس در سومین نشست دیپلماسی اقتصادی ایران و اتحادیه

اوراسیا در حوزه محصولات کشاورزی و صنایع غذایی و تبدیلی به میزبانی اتاق بازرگانی تهران. فرهادی، زینب و شامیری شکفتی، افشین. (۱۴۰۰). قدرت، نظم موجود و موازنه در سیاست خارجی (بررسی مقایسه‌ای چین و ایران)، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی شهرضا، شماره ۴۷، ۹۷-۱۱۷.

فرهمنده معین، حامد، سماوی، محمدابراهیم، آقا کوچکی، مسعود. (۱۳۹۸). سازمان همکاری شانگهای: ماهیت، وضع موجود و پتانسیل‌های همکاری، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی. فلاحی، احسان، امید، علی. (۱۳۹۹). تحلیل روابط دوجانبه چین و جمهوری اسلامی ایران در عرصه سیاست خارجی: شکاف بین انتظارات و واقعیات. دانش سیاسی، ۱۶(۲)، ۵۶۲-۵۳۷. فیاض فاروجی، محمد. (خرداد ۱۴۰۲). بررسی روایت‌های متضاد اندیشه نگاه به شرق در ایران، مجمع ایرانی دفاع از حقیقت.

قرشی، سید یوسف. (۱۳۸۷). پیامدهای سیاسی - امنیتی عضویت جمهوری اسلامی ایران در سازمان همکاری شانگهای، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع)، استاد راهنما اصغر افتخاری.

قهرمانی، محمدجواد، حق‌شناس، محمدرضا، دیپلماسی نوین هند و نگرش این کشور به سازمان همکاری شانگهای، فصلنامه راهبرد سیاسی، سال اول، شماره ۳، زمستان ۱۳۹۶، ۷۹ - ۸۷. کارگروه آسیای مرکزی مؤسسه مطالعات راهبردی شرق. (۷ خرداد ۱۴۰۲). بسترها و بروندادهای ارتقاء بازیگری چین در آسیای مرکزی، مؤسسه مطالعات راهبردی شرق.

کارگروه آسیای مرکزی مؤسسه مطالعات راهبردی شرق. (۱۶ بهمن ۱۴۰۱). دورنمای تعاملات عربستان سعودی و آسیای مرکزی؛ پیامدها بر منافع جمهوری اسلامی ایران، <https://www.iras.ir/?p=7367>

کالچی، ولی اله. (۲۷ تیر ۱۴۰۲). عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای چه معنایی برای ترتیبات امنیتی آسیای مرکزی خواهد داشت؟، مؤسسه مطالعات ایران و اوراسیا (ایراس)، <https://www.iras.ir/?p=8616>

کامران، حسن، و التیامی‌نیا، رضا. (۱۳۹۳). واکاوی ثبات و همگرایی در اوراسیا و چالشهای پیش رو با تاکید بر نقش و فعالیت گروههای تکفیری و سلفی. جغرافیا، ۱۲(۴۲)، ۸۸-۶۷. کاویانی مراد، مراد. (مرداد ۹۵) همکاری‌های منطقه‌ای؛ راهکاری برای مسئله ریزگردها، دیده‌بان

امنیت ملی، شماره ۵۲، ۵-۱۰.

کردی کلاک، مهدی و حیدرپور، ماشالله و جاودانی مقدم، مهدی. (۱۴۰۰). بررسی تقابل ناتو و پیمان شانگهای در خلیج فارس، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، سال ۱۲، شماره ۴۶، ۳۷۵-۳۹۴.

کرسی‌های زبان فارسی در چین. (۱۳۹۸). مجله مطالعات ایرانی-اسلامی، ۹(۳)، ۸۴-۴۹. کرمی، جهانگیر. (۱۳۸۹). ایران و روسیه: متحد شرقی یا تهدید جنوبی؟. فصلنامه روابط خارجی، سال دوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۸، ۱۷۱-۱۹۹.

کرمی، سمیرا، جعفری صمیمی، احمد، طهرانچیان، امیرمنصور. (۱۳۹۸). بررسی امکان تشکیل اتحادیه پولی مشترک بین کشورهای عضو و ناظر سازمان همکاری شانگهای با استفاده از رهیافت خود رگرسیون برداری جهانی GVAR. فصلنامه مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ۸(۳۱)، ۶۵-۳۳. کوزه گر کالجی، ولی. (۱۳۸۸). تأملی بر طرح تشکیل باشگاه انرژی در سازمان همکاری شانگهای. فصلنامه علمی راهبرد، ۱۷(۲).

کوشکی، محمدصادق، حسینی، سید محمود. (۱۳۹۵). چشم‌اندازی بر عضویت هند در سازمان همکاری شانگهای، فرصت‌ها و چالش‌ها. مطالعات اوراسیای مرکزی، ۹(۱)، ۱۳۲-۱۱۵. کوشکی، محمدصادق، حسینی، سید محمود. (۱۳۹۶). فرصت‌ها و چالش‌های عضویت جمهوری اسلامی ایران در سازمان همکاری شانگهای. فصلنامه سیاست، ۴۷(۳)، ۷۵۲-۷۳۷. کولایی الهه و سازمند بهاره. (۱۳۹۳). جهانی شدن و منطقه‌گرایی نوین در شرق آسیا. فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۱۰ شماره ۱، ۱۴۰-۱۵۹.

کولایی، الهه و زنگنه، سمیه. (۱۴۰۱). همگرایی فرهنگی و اجتماعی در اوراسیای مرکزی، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۵۴، شماره ۳، ۹۸۹-۹۶۹.

کولایی، الهه. (۱۳۸۵). سازمان شانگهای و امنیت آسیای مرکزی. پژوهش سیاست نظری (پژوهش علوم سیاسی)، ۲(۳)، ۲۹-۴۶.

کولائی، الهه، مرادی، فتح اله. (۱۳۸۹). پیامدهای امنیتی سازمان شانگهای در آسیای مرکزی. فصلنامه سیاست، ۴۰(۴)، ۲۳۵-۲۱۷.

کوهکن علیرضا، رحیمی نژاد محمدعلی. (۱۳۹۸). دیپلماسی اقتصادی ایران در آسیای میانه ۱۳۹۶-۱۳۸۴، مطالعات آسیای جنوب غربی، سال دوم، زمستان، شماره ۸.

- گل افروز، محمد. (۱۳۹۴). نقش ژئوپلیتیک انرژی در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. سیاست جهانی، ۴(۳)، ۱۹۹-۲۲۴.
- گودرزی، مهناز. (۱۳۹۳). جهانی شدن و منطقه گرایی: تعامل یا تقابل (مطالعه موردی سازمان همکاری شانگهای). مطالعات اوراسیای مرکزی، ۷(۲)، ۳۳۵-۳۵۳.
- گوهری مقدم، ابوذر و بشیری لحافی میثم. ۱۳۹۶. کاربست نظریات همگرایی در طراحی مدل همگرایی منطقه‌ای در حوزه همسایگی جمهوری اسلامی ایران. دانش سیاسی، سال سیزدهم، شماره ۱ (پیاپی ۲۵)، ۷۱-۹۸.
- مختاری، اسماعیل. (۱۳۹۸). اهداف و چالش های سازمان همکاری شانگهای. دانشنامه، ۳(۱)۷۵ بهار (۱۳۸۹)، ۱۵۱-۱۶۳.
- مرادزاده، رضا. (۱۳۹۶). زبان فارسی و گسترش اسلام در چین. پژوهشنامه تاریخ تمدن اسلامی، ۵۰(۱)، ۷۱-۹۲.
- مرادی حقیقی، فائزه و حسینی، میرعبدالله. (دی ماه ۱۴۰۰). بررسی اقتصادی و تجاری سازمان همکاری شانگهای و فرصت‌های پیش‌روی ایران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (گروه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی خارجی).
- مرادی، فتح اله. (۱۳۸۷). سازمان همکاری شانگهای: قدرتی توازن بخش. مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۶۲(۶۲).
- مرتضی شکری، خروج ترامپ از برجام و تأثیر آن بر آینده روابط ایران و چین، (۱۳۹۷)، پژوهشکده مطالعات راهبردی، B2n.ir/m41626.
- مردیها، سارا، آذربایجانی، کریم، طیبی، سید کامیل، جعفری، داود. (۱۳۹۹). ارزیابی اثرات اقتصادی عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای: کاربردی از مدل شبیه‌سازی جهانی. مجله تحقیقات اقتصادی، ۵۵(۱)، ۲۶۸-۲۳۳.
- مصطفی آقایی. (مرداد ۱۴۰۳). مصاحبه شخصی، موضوعات فرهنگی سازمان همکاری شانگهای.
- معظمی گودرزی، پروین. (۱۳۸۸). سازمان همکاریهای شانگهای و نقش موثر ایران در عرصه حمل و نقل، ارتباطات و انرژی، ماهنامه رویدادها و تحلیل‌ها، شماره ۲۳۵.
- محمدی پور سعید. (۱۳۹۸). ارائه الگوی همگرایی منطقه‌ای فیما بین کشورهای ایران، عراق و ترکیه با تأکید بر ساختار ژئوپلیتیکی منطقه، پارسا دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی،

- مجتمع دانشگاهی ولیعصر (عج) - دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- مؤسسه مطالعات راهبردی شرق. (دوشنبه ۲۹ خرداد ۱۳۹۶). آینده‌شناسی سازمان همکاری شانگهای، مؤسسه مطالعات آسیای مرکزی و افغانستان، <https://www.iess.ir/fa/translate/581>
- موسوی، سید مسعود و نامی، محمدحسن. (اسفند ۱۴۰۰) تحلیلی بر علایق ژئوپلیتیکی - ژئواکونومیکی مؤثر بر روابط ایران و چین با محوریت انرژی، پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، سال سوم، شماره ۳۲، ۷۷-۹۴.
- مهدی‌زاده، اکبر، به‌کارگیری قدرت نرم در سیاست خارجی چین در قبال آسیای مرکزی، (۱۳۹۱)، فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۷(۷۵)، ۱۱۱-۹۳.
- مؤذنی، حامد، شاهراه ترانزیتی شدن منطقه‌ای ایران، دیپلماسی ایرانی، (۲۴ تیر ۱۴۰۱). <https://b2n.ir/w74250>
- میرترابی، سعید، قربانی شیخ‌نشین، ارسلان، منوری، سید علی، کشوریان آزاد، محسن. (۱۳۹۹). ابتکار چندجانبه‌گرایی مالی چین و چالش نظم مالی بین‌المللی (۲۰۱۹-۲۰۰۸). مطالعات اقتصاد سیاسی بین الملل، ۳(۲)، ۴۰۸-۳۸۳.
- میرفخرائی، سید حسن، فیروزمندی بندپی، مجید. (۱۳۹۶). دیپلماسی فرهنگی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز؛ فرصت‌ها و چالش‌ها. مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۰، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، ۴۴۸-۴۳۳.
- میناز، جمیل (۱۳۹۵). عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای، فرصت‌ها و پیامدها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- نجاتی، مهدی و بلاغی اینالو. (۱۴۰۱). تحلیل منافع عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای: رویکرد تعادل عمومی قابل محاسبه، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، شماره سوم، ۸۹-۱۱۷.
- نجیب‌زاده، نجمه و جلالی اسفندآبادی و زاینده‌رودی، محسن. (۱۴۰۰). اثر تجارت محصولات فرهنگی بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب گروه شانگهای، فصلنامه مدل‌سازی اقتصادسنجی، سال ۶، شماره ۴، ۳۷-۶۰.
- نصراللهی، فرشته، ابوالحسن شیرازی، حبیب اله. (۱۳۹۹). جمهوری اسلامی و آسیای مرکزی: امکان سنجی همسویی در سیاست خارجی با تاکید بر کشور تاجیکستان. فصلنامه مطالعات روابط بین

الملل، ۱۳(۱)، ۱۷۸-۱۴۳.

نوبر ترکمن، هدایت الله، دهشیری، محمدرضا. (۱۳۹۸). تأثیر سازمان همکاری شانگهای بر امنیت آسیای مرکزی، دانش تفسیر سیاسی، سال اول، شماره ۲، ۱۴۹ - ۱۸۱.

نوری، علیرضا، جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه در سازمان همکاری شانگهای؛ ضرورت عمل‌گرایی در یک «اتحادیه سیاسی». (۱۳۹۱)، فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۷(۷۵)، ۱۱۳-۱۳۸.

نیاکان لاهیجی، علی. (۱۳۹۱). بررسی آثار تجاری پیوستن ایران به پیمان شانگهای (یا استفاده از مدل جاذبه)، رساله دکتری تخصصی دانشگاه پیام نور رشته اقتصاد.

واتسون، گرگ و سلطانی، فاطمه. (۱۳۸۵). سازمان همکاری شانگهای: امنیت ایران در قرن بیست و یکم، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۵۵، ۱۵۸ - ۱۷۴.

واعظی، محمود. (۱۳۸۹). اهداف و منافع چین و روسیه در سازمان های همکاری شانگهای. مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۷۲.

وثوقی، سعید، صفری، عسگر. (۱۳۹۶). نقش قزاقستان در گسترش روابط ایران و چین در آسیای مرکزی. مطالعات اوراسیای مرکزی، ۱۰(۲)، ۴۸۴-۴۶۷.

ورستان، توحید، اهمیت دلارزدایی در ادغام کشورهای اوراسیا، (۳۰ اردیبهشت ۱۴۰۲)، مؤسسه مطالعات ایران اوراسیا (ایراس)، <https://www.iras.ir/?p=8162>.

هادیان، حمید، روسیه و سازمان همکاری شانگهای: بازگشت به ژئوپلیتیک و توازن قدرت، (مرداد ۱۳۹۰). پژوهشنامه سازمان همکاری شانگهای؛ اهداف، عملکردها و چشم‌اندازها.

<https://www.isrjournals.com/fa/special-articles/1237-special-article-farsi204.html>

یاری، احسان و عابدی، مرضیه. (۱۴۰۰). گره استراتژیک چین در شبکه منطقه‌ای ایران؛ امکان‌سنجی فرصت‌ها و چالش‌ها، فصلنامه روابط خارجی، سال ۱۳، شماره ۱، ۷۷-۱۱۲.

یاری، احسان، و کامران، حسن. (۱۳۹۵). سیاست امنیت انرژی چین در کانون های مهم انرژی در راستای کاهش آسیب پذیری استراتژیک (با تاکید بر خلیج فارس). جغرافیا، ۱۴ (دوره جدید) (۴۸)، ۳۵۲-۳۷۷.

یزدان‌پناه درو، کیومرث. (۱۳۸۸). سازمان همکاری شانگهای و دلایل امنیتی آمریکا. نگرش های نو در

- جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)، ۲(۱)، ۵۳-۶۱.
- یزدان‌پناه درو، کیومرث. (۱۳۸۹). اتحادیه شانگهای: چشم‌اندازها، بیم‌ها و امیدها، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول.
- یزدانی، عنایت‌اله، حسینی، سید محمدحسین. (۱۳۹۵). تأثیر قدرت هوشمند بازیگران سازمان همکاری شانگهای و بریکس بر دینامیک سیکل قدرت. فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۱(۹۲)، ۱۶۷-۱۹۸.
- یزدانی، عنایت‌الله، همتی گل سفیدی، حجت‌الله. (۱۳۸۷). همکاری‌ها و اتحادها در منطقه آسیا مرکزی: نگاه حکومت‌ها منطقه، مطالعات آسیا مرکزی و قفقاز، شماره ۶۱.
- یزدانی، محمدجواد، بررسی اثرگذاری چین بر آینده صنعت بازی‌های ویدئویی، مجمع ایرانی دفاع از حقیقت، (۲۸ دی ۱۴۰۰)، <http://shortny.ir/bgp>.
- یوسفی دیلمی، بنت‌الهدی و حمزه، فرهاد و تاجفر، رضا. (۱۴۰۰). تبیین پیوندهای استراتژیک آمریکا و کشورهای آسیای مرکزی، فصلنامه علمی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۱۴، شماره اول، ۶۵-۸۲.

منابع انگلیسی

- Abu zafar, Iran s inclusion in the SCO: implications and regional significance, vivekanada international foundation. August 2, 2023 .
- AGREEMENT between Governments of Member States of Shanghai Cooperation Organization on Cooperation in Delivery of Assistance for Emergency Liquidation, Moscow, October 26, 2005, Agreement
- Agreement between state members of the Shanghai Cooperation Organization on conducting joint military exercises, June 27 2007, <https://eng.sectsc.org/documents>.
- AGREEMENT between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Creating Favorable Conditions for International Road Transportation, <https://eng.sectsc.org/documents>.
- AGREEMENT on Cooperation and Interaction of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Border Issues, <https://eng.sectsc.org/documents>.
- AGREEMENT on Cooperation and Interaction of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Border Issues, <https://eng.sectsc.org/documents>.
- Agreement on Cooperation and Mutual Assistance in Customs Affairs between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization,

- <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on Cooperation in Agriculture between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on Cooperation in Agriculture between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on Cooperation in Combating Crime between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on Cooperation in Combating Illicit Trafficking in Arms, Ammunition and Explosives between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation, August 28, 20008, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on Cooperation in Culture between the Governments of the Members States of the Shanghai Cooperation Organization, August 16, 2007, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on Cooperation in Culture between the Governments of the Members States of the Shanghai Cooperation Organization, August 16, 2007, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on long-term neighborliness, friendship and cooperation of state members of the Shanghai Cooperation Organization, August 16, 2007, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on procedure for forming and budget implementation of the Shanghai Cooperation Organization, May 29, 2003, (Protocol as amended of 24.11.2003), <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, <https://eng.secsco.org/documents/>
- Agreement on Scientific and Technical Cooperation between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Agreement on the Procedure for Organizing and Conducting Joint Anti-Terrorist Exercises by Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 15/02/2012, <https://eng.secsco.org/documents>.
- Aigerim Ryskulbekova, China's Education Projects as an Instrument of Soft Power in Kazakhstan, Central Asian Bureau for Analytical Reporting , 22.06.2023, <http://b2n.ir/n12277> .
- American Management Association. 1996. The AMA Style Guide for Business Writing. New York: AMA .
- Convention of the Shanghai Cooperation Organization against Terrorism, <https://eng.secsco.org/documents>.

- Convention of the Shanghai Cooperation Organization on combating Extremism, 9 June 2017, <https://eng.sectsco.org/documents>.
- Cooperation between the United Nations and the Shanghai Cooperation Organization, Agenda item 130, <https://eng.sectsco.org/documents>.
- Evgeniya Makhmutova , Outlook for Turkmenistan as Eurasia's Transport Hub, July 27, 2023, <https://b2n.ir/j25663>.
- Keleji, vali, What Will Iran's SCO Membership Mean for Security Arrangements in Central Asia?, July 12, 2023, Eurasia Daily Monitor Volume: 20 Issue: 112.
- On approval of Agreement between the governments of the Shanghai Cooperation Organization member states on cooperation in healthcare, March 30, 2012, <https://eng.sectsco.org/documents>.
- on Cooperation in Education between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, <https://eng.sectsco.org/documents>.
- Programme for expanded tourism cooperation between Shanghai Cooperation Organisation member states, <https://eng.sectsco.org/documents>
- Shanghai Cooperation organization: a vehicle for human rights violations, FIDH, August 2012, https://www.fidh.org/IMG/pdf/sco_report.pdf.
- Talgat Umarov Caspian Sea Passes Critical Shallow Point. What is the Reason Behind a Sharp Decline in Water Level in Largest Inland Body of Water?, 27.07.2023, <https://b2n.ir/r76796>.
- The Agreement among the governments of the SCO member states on international road transportation facilitation, <https://eng.sectsco.org/documents>.
- The agreement between the governments of state members of the Shanghai Cooperation Organization on cooperation in the field of ensuring the international information security, June 16 2009, The agreement on cooperation in the field of identification and overlapping of channels of penetration in the territory of state members of the Shanghai Cooperation Organization of persons involved in terrorist, separatist and extremist activities, June 15 2006, <https://eng.sectsco.org/documents>.
- The memorandum between the governments of the State Parties of the Shanghai Cooperation Organization of main objectives and the directions of regional economic cooperation and start of process on creating favorable conditions in the field of trade and investments, Almaty, on September 14, 2001, <https://eng.sectsco.org/documents>.
- The protocol to the Memorandum between the governments of the State Parties of the Shanghai Cooperation Organization of main objectives and the directions of regional economic cooperation and start of process on creating favorable conditions in the field of trade and investments of September 14, 2001, of May 28, 2002, <https://eng.sectsco.org/documents>.
- Zhao Xiaodong, The Shanghai Cooperation Organisation and Counter-Terrorism Cooperation, Institute for Security and Development Policy Västra Finnbodavägen 2, 131 30 Stockholm-Nacka, Sweden, ISBN: 978-91-86635-42-

ملخص

يهدف البحث الحالي إلى التوصل إلى استراتيجيات علمية وعملية من حيث وصف ووصف علاقة إيران بالمنظمات الإقليمية، وخاصة منظمة شنغهاي للتعاون، وهو الهدف الرئيسي لهذا البحث. وقد تم جمع المعلومات البحثية من خلال الأساليب الوثائقية والمكتبية والمقابلات مع النخب، وباستخدام أسلوب SWOT تم تحليل البيانات المتحصل عليها واستخراج الاستراتيجيات وتقديمها. ولهذا الغرض تم فصل ثلاثة مجالات اقتصادية وتجارية وسياسية وأمنية وثقافية وحضارية وفي ثلاثة فصول تم جمع القدرات والتهديدات الخارجية ونقاط القوة والضعف الداخلية في العلاقة بين إيران والمنظمة، وفي نهاية كل فصل تم جمع الاستراتيجيات المناسبة لنفس المجال. وقد تم اقتراحها. وأخيراً في الفصل الأخير، ووفقاً لمصفوفة SWAT، تم جمع واقتراح الاستراتيجيات في جميع المجالات الثلاثة. وفي هذا العمل حاولنا مناقشة القضايا والمعلومات الرئيسية، ولكي لا نطيل البحث، فقد تركنا المناقشات الأكثر تفصيلاً في كل مجال لأبحاث مستقبلية. وفقاً لمضمون ومعلومات الفصول السابقة، تم طرح استراتيجية التنافس أو الاستراتيجية التنافسية لعلاقة إيران بمنظمة شنغهاي للتعاون، وتم صياغة الاستراتيجيات وفقاً للتهديدات الخارجية ضد إيران ونقاط القوة الداخلية لإيران، ومن بينها الاهتمام بقوة النخب المحلية واللعب السياسي الذكي للاستفادة من القدرات الإقليمية والدولية وعدم الثقة الكاملة بها.

الكلمات المفتاحية: منظمة شنغهاي للتعاون، المنظمة الإقليمية، الاستراتيجية، الاقتصاد، السياسة، الأمن، الحضارة، الغرب، أميركا، آسيا، الجمهورية الإسلامية الإيرانية، العقوبات.

Abstract

The aim of the current research is to reach scientific and operational strategies in terms of prescribing and describing Iran's relationship with regional organizations, especially the Shanghai Cooperation Organization, the main goal of this research. Research information has been collected through documentary and library methods and interviews with elites, and with the SWOT method, the obtained data were analyzed and strategies were extracted and presented. For this purpose, three economic and commercial, political and security, and cultural and civilization areas were separated and in three chapters, external capacities and threats and internal strengths and weaknesses in the relationship between Iran and the organization were collected, and at the end of each chapter, strategies appropriate to the same area were collected. It has been suggested. Finally, in the last chapter, according to the SWAT matrix, strategies were collected and proposed in all three areas. In this work, we tried to discuss the main issues and information, and in order not to prolong the research, more detailed discussions in each field are left to future researches. According to the contents and information of the previous chapters, the ST strategy or the competitive strategy for Iran's relationship with the Shanghai Cooperation Organization was proposed and strategies were formulated according to the external threats against Iran and Iran's internal strengths. Among them is paying attention to the power of domestic elites and smart political game to take advantage of regional and international capacities and not fully trusting them.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization, regional organization, strategy, economy, politics, security, civilization, West, America, Asia 'The Islamic Republic of Iran, sanction.

Imam Sadiq University (AS)
Islamic Studies and Political Sciences
MA of Islamic studies and political science, majoring in international
relations

The strategy of the Islamic Republic of Iran in regional organizations with an emphasis on the Shanghai Cooperation Organization

By
Sajjad Hemati Boroujeni

Supervisor
Mohammad Hasan Khani

Advisor
Mahdi Javadani Moghadam

September 2024